

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11

A Study of the Development Method of the Meditation Centres in the
Eleventh Regional Administration

โดย

นายบรรจง โสตาดี และคณะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. 2549

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ISBN 978-974-364-696-6

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11

A Study of the Development Method of the Meditation Centres in the
Eleventh Regional Administration

โดย

นายบรรจง โสตาดี และคณะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. 2549

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ISBN 978-974-364-696-6

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

A Study of the Development Method of the Meditation Centres in the Eleventh Regional Administration

By

Mr. Banchong Sodadee and Team Work

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

B.E. 2549

Research Project Supported by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ISBN 978-974-364-696-6

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11

ผู้วิจัย: นายบรรจง โสตาดี และคณะ

หน่วยงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ปีงบประมาณ: 2549

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11 โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรม และเพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด ผู้บริหารคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสสำนักปฏิบัติธรรม พระวิปัสสนาจารย์ ผู้นำชุมชนในท้องถิ่น ผู้มีความใกล้ชิดกับสำนักปฏิบัติธรรม และผู้เข้าร่วมปฏิบัติภายในสำนักธรรม ซึ่งผลของการวิจัยได้ข้อสรุปดังนี้ ผลการศึกษาสภาพทั่วไป ของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ได้ 6 ด้าน คือ 1) ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ส่วนใหญ่มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพสะอาด สงบ สด ใ้สบาย เป็นธรรมชาติ มีความเหมาะสม จัดผังโครงสร้างสิ่งปลูกสร้างได้อย่างเป็นระเบียบสวยงาม กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นธรรมชาติ แต่มีบางพื้นที่อาคารสิ่งปลูกสร้างยังไม่เพียงพอ ให้ความเป็น รมณีสถาน 2) ด้านบุคลากร ส่วนใหญ่พบว่า พระวิปัสสนาจารย์มีปริมาณไม่เพียงพอและมีคุณภาพ ต่ำกว่ามาตรฐาน แนวทางผลิตและพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ยังไม่มีศักยภาพที่จะแก้ไขปัญหาการขาด แคลน ด้านปริมาณและด้านคุณภาพของพระวิปัสสนาจารย์ได้ 3) ด้านการบริหารจัดการ พบว่ามี รูปแบบการบริหารจัดการอยู่หลายรูปแบบแตกต่างกัน เช่น การบริหารรูปแบบคณะกรรมการ การ บริหารโดยคนเดียว 4) ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ มีรูปแบบปฏิบัติมีความหลากหลาย ได้แก่ รูปแบบสำนักหลวงพ่อเทียน (เคลื่อนไหว) รูปแบบสำนักวัดมหาธาตุ (พอง-ยุบ) รูปแบบวัดหนองป่าพง (บูรณาการ) และรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งแต่ละสำนักปฏิบัติมีวิธีฝึกอบรมต่างกัน จัดได้เป็นสามระดับ ได้แก่ ระดับพื้นฐาน ระดับปานกลาง และระดับเข้มข้น 5) ด้านผลกระทบ พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง สำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตร เกื้อกูลกัน คนในชุมชนเข้าวัดทำบุญ ให้ความ ร่วมมือกิจกรรมของวัด สำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่สามารถฝึกฝนพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา แต่มี ความละเอียดลึกซึ้งต่างกัน 6) ด้านงบประมาณ สำนักปฏิบัติธรรมมีแหล่งงบประมาณส่วนใหญ่ได้จาก ศรัทธาของประชาชนและผู้มารับการฝึกอบรมเป็นหลัก การสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐยังมี

จำนวนน้อย ส่วนการจัดสรรงบประมาณของสำนักปฏิบัติธรรมพบว่า ส่วนใหญ่ไม่เป็นระบบ มีเพียงบางสำนักเท่านั้นที่เป็นระบบ

ผลการศึกษา แนวทางพัฒนาของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 สรุปได้ 6 ด้าน คือ 1) แนวทางพัฒนาด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมที่ยังไม่พร้อมด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสิ่งปลูกสร้าง ควรปลูกต้นไม้เพิ่มเติม และอาคารสิ่งปลูกสร้างให้เป็นระเบียบเพียงพอต่อการดำเนินการ โดยรัฐกับคณะสงฆ์และคนในชุมชนให้ความร่วมมือกับสำนักปฏิบัติธรรมพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพ 2) แนวทางพัฒนาด้านบุคลากร ทำได้โดยรัฐและคณะสงฆ์กำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ อย่างเป็นระบบเข้าไปสนับสนุนกิจกรรมขั้นพื้นฐานสำนักปฏิบัติที่มีอยู่แล้วให้ยกระดับขีดความสามารถในการพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เน้นการสร้างจิตสำนึกสร้างแรงจูงใจให้เห็นความสำคัญและคุณค่าการปฏิบัติ แนวทางที่เป็นรูปธรรมอาจตั้งศูนย์ผลิตบุคลากรด้านนี้ เหมือนกับระบบโรงเรียน มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เร่งผลิตบัณฑิตสาขาวิชาวิปัสสนากัมมัฏฐานให้ได้ทั้งคุณภาพและปริมาณ 3) แนวทางพัฒนาด้านการบริหารจัดการ โดยรัฐและคณะสงฆ์ร่วมกำหนดเป้าหมายทิศทางชัดเจน กำหนดขั้นตอนการปฏิบัติงานให้มีความคล่องตัวและเชื่อมโยงกัน มีการกำกับควบคุมตรวจสอบประเมินการดำเนินการได้ ให้มีศูนย์ปฏิบัติธรรมตั้งแต่ระดับตำบลขึ้นไป อาจจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบเพื่อเป็นแบบอย่างให้กับสำนักปฏิบัติต่างๆ ควรให้มีคณะกรรมการจากทุกภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ ภาคคณะสงฆ์ และภาคประชาชน เข้ามาร่วมบริหารร่วมรับผิดชอบกับสำนักปฏิบัติธรรม 4) แนวทางพัฒนาด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ โดยนำรูปแบบและหลักสูตรการปฏิบัติธรรมของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พ.ศ.2547 เป็นแม่บท ปรับให้เหมาะสมกับวิธีปฏิบัติเดิมของสำนักปฏิบัติธรรม หากเป็นการฝึกปฏิบัติระดับลึก เข้มข้น ควรให้อิสระสำนักปฏิบัติดำเนินการโดยคณะสงฆ์มีการตรวจสอบประเมินผลการดำเนินการตามเกณฑ์ในพระไตรปิฎก 5) แนวทางพัฒนาด้านงบประมาณ โดยรัฐจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการดำเนินการขั้นพื้นฐานให้เพียงพอเป็นหลัก ส่วนต้นทุนทางสังคมอย่างอื่นเป็นส่วนเสริม ให้อิสระในการบริหารงบประมาณของสำนักปฏิบัติธรรม ให้เป็นไปอย่างโปร่งใสตรวจสอบได้ โดยชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย ไม่ควรปล่อยให้พระสงฆ์จัดการงบประมาณเพียงลำพัง ซึ่งจักเป็นอันตรายต่อพระสงฆ์เองและเกิดความเสียหายต่อสำนักปฏิบัติธรรมได้

สภาพทั่วไปในด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ส่วนใหญ่เป็นระเบียบสวยงาม สะอาด สงบ สงัด เรียบง่าย กลมกลืนธรรมชาติ เหมาะสม เป็นรั้วณียสถาน ด้านบุคลากร ส่วนใหญ่พระวิปัสสนาจารย์มีปริมาณไม่เพียงพอและมีคุณภาพต่ำ แนวทางผลิตและพัฒนาพระวิปัสสนาชาดประสิทธิภาพ ด้านการบริหารจัดการ มีรูปแบบบริหารโดยคนเดียว และรูปแบบคณะกรรมการ ด้าน

รูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ มีหลายรูปแบบ เช่น แบบภาวนาพุทโธ แบบเคลื่อนไหว แบบพอง-ยุบ เป็นต้น ด้านผลกระทบ ส่วนใหญ่สามารถฝึกฝนพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา ที่มีความละเอียดลุ่มลึกและตอบสนองสังคมได้ ๓ ระดับ คือ ระดับพื้นฐาน ระดับปานกลาง และระดับเข้มข้น ด้านงบประมาณ ส่วนใหญ่ได้จากศรัทธาประชาชนเป็นหลัก แต่ขาดระบบ บริหารจัดการที่รัดกุม

แนวทางพัฒนา ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ชาวพุทธภาครัฐ คณะสงฆ์ และประชาชนในชุมชนควรให้ความร่วมมือสนับสนุนพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของสำนักปฏิบัติธรรมที่ยังไม่มีความพร้อมโดยการปลูกต้นไม้ สร้างศาสนวัตถุที่จำเป็น ฯลฯ แนวทางพัฒนาด้านบุคลากร รัฐและคณะสงฆ์กำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ อย่างเป็นระบบในการสร้างและพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ให้ได้มาตรฐาน เช่น ตั้งศูนย์ โรงเรียน มหาวิทยาลัยพระวิปัสสนาจารย์ เป็นต้น มหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา มุ่งผลิตบัณฑิตสาขาวิชาวิปัสสนากัมมัฏฐานให้ได้ทั้งคุณภาพและปริมาณ แนวทางพัฒนาด้านการบริหารจัดการ รัฐและคณะสงฆ์ร่วมกำหนดเป้าหมายทิศทางการพัฒนา ด้านวิปัสสนาธุระอย่างชัดเจน วางระบบและกลไกการดำเนินงานให้มีความคล่องตัวและเชื่อมโยงกัน มีการกำกับควบคุมตรวจสอบประเมินการดำเนินการได้ ให้มีศูนย์ปฏิบัติธรรมตั้งแต่ระดับตำบลขึ้นไป อาจจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบเพื่อเป็นแบบอย่างให้กับสำนักปฏิบัติต่าง ๆ ควรให้มีคณะกรรมการจากภาครัฐ ภาคคณะสงฆ์ และภาคประชาชน เข้ามาร่วมบริหารร่วมรับผิดชอบกับสำนักปฏิบัติธรรม แนวทางพัฒนาด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ นำรูปแบบและหลักสูตรการปฏิบัติธรรมของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พ.ศ.2547 เป็นแม่บท ปรับให้เหมาะสมกับวิธีปฏิบัติเดิมของสำนักปฏิบัติธรรมที่มีอยู่เดิม ส่วนการฝึกปฏิบัติระดับลึกหรือเข้มข้น ควรให้อิสระในการดำเนินการ คณะสงฆ์ทำหน้าที่กำกับ ควบคุม ตรวจสอบประเมินผลการดำเนินการตามเกณฑ์ในพระไตรปิฎก แนวทางพัฒนาด้านงบประมาณ รัฐจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการดำเนินการขั้นพื้นฐานให้เพียงพอ ส่วนต้นทุนทางสังคมอย่างอื่นเป็นส่วนเสริม ให้อิสระในการบริหารงบประมาณของสำนักปฏิบัติธรรม ให้เป็นไปอย่างโปร่งใสตรวจสอบได้ โดยชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย ไม่ควรปล่อยให้พระสงฆ์จัดการงบประมาณเพียงลำพัง ซึ่งจักเป็นอันตรายต่อพระสงฆ์เองและเกิดความเสียหายต่อสำนักปฏิบัติธรรมได้ (ปรับ ๖ เม.ย.๖๑)

Research Title: A Study of the Development Method of the Meditation Centers
in the 11 th Regional Administration

Researcher: Mr. Banchong Sodadee and Team Work

Department: Mahachulalongornrajavidyalaya University, Surin Campus

Fiscal Year: B.E. 2549/ C.E. 2006

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research was to study general surroundings of the Mediation centres in the 11th regional administration and its development method. The tools of using in this research was a concerned documents, academics, ecclesiastical 11th regional governor, the ecclesiastical provincial governors, the directors of the office of the provincial Buddhist, director of the office of the provincial educational area, and teachers in the Meditation centres in the eleventh regional administration.

The results of the study were as follows:

1. The findings of the general surroundings of the Meditation centres in the 11th regional administration were as follows 1) the general atmosphere was in suitable condition 2) there was lack in the number of the teacher 3) there were three styles of the administration i.e. the committee, a person, and the Buddhist disciplines 4) there were several styles of meditation practices in both basic and higher levels 5) there was the impact to the community in terms of the development to the spirituality 6) the budget was mostly supported by the community more than by the government.

2. The development method of the meditation centre in the 11th regional administration, in broad view, should be in the support of government and the community in the following issues; 1) the meditation centres and bring about should remain the natural sources and bring about the suitable construction 2) in the personal problem, Sangha, government including the two Buddhist universities of Thailand should make plan both in the short and long term 3) in the administrative

aspect, the Sangha should have the suitable plan in different levels both in structure and method of the administrative of the meditation 4) in the styles of meditation practices, the Sangha should have three different ways comprising the Buddhist traditional way the way of the office of National Buddhist B.E.2547 5) in the aspect of the impact, the meditation centre should play a more role not only in the area of propagation but in the area of education as well 6) in the aspect of the budget, the government should support budget and the community should share their common for all.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11 สำเร็จลุล่วงด้วยดี ก็ด้วยอาศัยความร่วมมือและช่วยเหลือจากบุคคลต่าง ๆ หลายฝ่าย ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ที่ได้สนับสนุน ด้านอุปกรณ์ในการศึกษาค้นคว้าวิจัย ขอกราบขอบพระคุณเจ้าคณะภาค 11 เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ เจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์ เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมาและเจ้าคณะจังหวัดชัยภูมิ ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้คำปรึกษา นักวิชาการ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา และชัยภูมิ ผู้นำชุมชน ผู้ใกล้ชิดสำนักปฏิบัติธรรม ผู้ฝึกปฏิบัติธรรมที่ให้ข้อมูล เพื่อนร่วมงาน ผู้ช่วยด้านการพิมพ์และพิสูจน์อักษร ผู้ให้ความช่วยเหลือพาหนะในการ ลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนถึงท่านอื่น ๆ ที่ให้ความช่วยเหลือแต่ไม่ได้กล่าวถึงไว้ ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

บรรจง โสดาดี และคณะ

26 มีนาคม 2550

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญแผนภูมิ	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
 บทที่ 1 บทนำ	 1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	10
1.3 ขอบเขตของการวิจัยและกรอบแนวคิด	10
1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น	12
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย	12
1.6 เครื่องมือการวิจัย	15
1.7 การเก็บรวบรวมข้อมูล	15
1.8 การวิเคราะห์ข้อมูล	16
1.9 การนำเสนอผลการวิจัย	16
1.10 ข้อจำกัดในงานวิจัย	17
1.11 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	17
1.12 ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย	18
 บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	 21
2.1 พระไตรปิฎก	21
2.2 อรรถกถา	23
2.3 เอกสารวิชาการ	26
2.4 นโยบายและระเบียบเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรม	35
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	38

บทที่ 3 ข้อมูลสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11	49
3.1 ศึกษาสภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรม	51
3.1.1 สภาพทั่วไปด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่	51
3.1.2 สภาพทั่วไปด้านบุคลากร	57
3.1.3 สภาพทั่วไปด้านการบริหารจัดการ	63
3.1.4 สภาพทั่วไปด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติ	65
3.1.5 สภาพทั่วไปด้านวิธีการฝึกอบรม	68
3.1.6 สภาพทั่วไปความสัมพันธ์ของสำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน	70
3.1.7 สภาพทั่วไปด้านผลกระทบ	74
3.1.8 สภาพทั่วไปด้านงบประมาณ	76
3.2 ศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม	77
3.2.1 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่	77
3.2.2 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านบุคลากร	79
3.2.3 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านการบริหารจัดการ	79
3.2.4 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านหลักสูตร/รูปแบบปฏิบัติ	80
3.2.5 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านการฝึกอบรม	81
3.2.6 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านงบประมาณ	82
บทที่ 4 ผลการวิจัย	85
4.1 วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	85
4.1.1 ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านบุคคล	85
4.1.2 ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านเอกสาร	87
4.2 วิเคราะห์สภาพทั่วไปในการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรม	88
4.2.1 ศึกษาวิเคราะห์ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่	88
4.2.2 ศึกษาวิเคราะห์ด้านบุคลากร	89
4.2.3 ศึกษาวิเคราะห์ด้านการบริหารจัดการ	92
4.2.4 ศึกษาวิเคราะห์ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติ	95
4.2.5 ศึกษาวิเคราะห์ด้านผลกระทบ	98
4.2.6 ศึกษาวิเคราะห์ด้านงบประมาณ	101
4.3 วิเคราะห์แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม	104
4.3.1 ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่	104
4.3.2 ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาด้านบุคลากร	105

4.3.3	ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาด้านการบริหารจัดการ	106
4.3.4	ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ	107
4.3.5	ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาด้านงบประมาณ	109
บทที่ 5	สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ	111
5.1	สรุปผลการวิจัย	111
5.1.1	สรุปผลการศึกษาสภาพทั่วไป	112
5.1.2	สรุปผลการศึกษาแนวทางพัฒนา	113
5.2	อภิปรายผล	115
5.2.1	สภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่	115
5.2.2	บุคลากร	116
5.2.3	การบริหารจัดการ	117
5.2.4	รูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ	118
5.2.5	ผลกระทบ	120
5.2.6	งบประมาณ	122
5.3	ข้อเสนอแนะ	122
5.3.1	ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติสำหรับผู้เกี่ยวข้อง	123
5.3.2	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	125
	บรรณานุกรม	127
	ภาคผนวก	134
	ผนวก ก เครื่องมือการวิจัย	134
	ผนวก ข ประวัติผู้วิจัย	146

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 แสดงข้อมูลกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านบุคลากร	13
1.2 แสดงข้อมูลกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านเอกสาร	13
1.3 แสดงแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย	15
2.1 แสดงผลการดำเนินงาน และงบประมาณ	37
3.1 แสดงข้อมูลสำนักปฏิบัติธรรมในเขตพื้นที่	49
4.1 แสดงข้อมูลกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านบุคคล	85
4.2 แสดงรูปแบบการปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรมกลุ่มตัวอย่าง	95
4.3 แสดงระดับขั้นการฝึกอบรมของสำนักปฏิบัติธรรมกลุ่มตัวอย่าง	97

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1.1 แสดงภาคส่วนต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม	5
1.2 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย	11
2.1 แสดงความสัมพันธ์ของจิตภายในจิตของมนุษย์	23
2.2 แสดงกระบวนการสมถะและวิปัสสนาโดยมีสติเป็น แกนกลางสำคัญพัฒนาจิตและปัญญาไปสู่เป้าหมาย คือ นิพพาน	32
2.3 แสดงแหล่งข้อมูลที่ใช้การวิจัย	47
3.1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย	83
5.1 แสดงความสัมพันธ์ของ รัฐ - คณะสงฆ์ - ชุมชน	120

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าเทพประทาน	20
1.2 สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่านิมิตมงคล	20
1.3 สำนักปฏิบัติธรรมวัดสว่างอรุณ	20
2.1 สำนักปฏิบัติธรรมวัดปลื้มพัฒนา	48
2.2 ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านไผ่บุลย์	48
2.3 สำนักปฏิบัติธรรมวัดปลื้มพัฒนา	48
3.1 แสดงแผนที่เขตจังหวัดชัยภูมิและที่ตั้งสำนักปฏิบัติกลุ่มตัวอย่าง	52
3.2 แสดงแผนที่จังหวัดนครราชสีมาและที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมกลุ่มตัวอย่าง	55
3.3 แสดงแผนที่เขตจังหวัดบุรีรัมย์และที่ตั้งสำนักปฏิบัติกลุ่มตัวอย่าง	57
3.4 แสดงแผนที่เขตจังหวัดสุรินทร์และที่ตั้งสำนักปฏิบัติกลุ่มตัวอย่าง	59
3.5 แสดงการสัมภาษณ์เจ้าสำนักวัดบ้านปลื้มพัฒนา	63
3.6 แสดงกิจกรรมการฝึกอบรมนักศึกษาแพทย์พยาบาลของสำนักวัดป่าสุคะโต	66
3.7 แสดงกิจวัตรภายในสำนักปฏิบัติธรรมวัดขามสะแกแสง	68
3.8 แสดงกฎปฏิบัติธรรมฐานที่แฝงอยู่ในธรรมชาติของสำนักวัดเลิศสวัสดิ์	70
3.9 แสดงกิจกรรมบวชสามเณรภาคฤดูร้อนของศูนย์วัดป่าบ้านไผ่บุลย์	72
3.10 แสดงกฎวิปัสสนากรรมฐานที่แฝงตัวในธรรมชาติของสำนักวัดป่าเทพประทาน	75
4. 1 สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดสะแกแสง	110
4. 2 สำนักปฏิบัติธรรมวัดเลิศสวัสดิ์	110
4. 3 ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐาน	110
5.1 สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าสุคะโต	126
5.2 สำนักปฏิบัติธรรมวัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเกิ้ง)	126
5.3 สำนักปฏิบัติธรรมวัดหนองโดนอากาสิโก	126

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศาสนาพุทธเป็นรากฐานสำคัญทางภูมิปัญญาของมนุษย์ การค้นพบกระบวนทัศน์แบบพุทธถือเป็นการค้นพบที่สำคัญของมนุษย์ เพราะเป็นกระบวนทัศน์ที่ให้ความสำคัญกับศักยภาพของตัวมนุษย์ มีความอิสระจากการครอบงำของเทพเจ้า เป็นเครื่องมือที่สนับสนุนให้มนุษย์ปลดปล่อยพันธนาการต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต มีความเป็นอยู่อย่างอิสระ เสรี มีความฉลาดที่จะใช้ชีวิตทั้งในแง่ส่วนตัวและส่วนรวม เน้นความอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขไม่เบียดเบียนข่มเหง เกื้อกูลต่อสรรพสิ่ง พระพุทธศาสนากลายเป็นรากฐานสำคัญทางความคิด วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประชาชนกว่าร้อยละ 90 มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา จนกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนามีความสำคัญในฐานะเป็นเอกลักษณ์ของชาติ พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวไทย ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมศรัทธาประชาชน เป็นเอกลักษณ์ของความเป็นชาติ ทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมาก วัดเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาเรียนรู้ เป็นสถานฝึกหัดขัดเกลาคนให้เป็นคนดีและมีความรู้ให้แก่สังคม โดยมีพระสงฆ์เป็นครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาท่างต่าง ๆ สังคมไทยในอดีตจึงเป็นสังคมเรียบง่าย สงบ สันติสุข คนมีเวลาว่างสำหรับคิดถึงอุดมคติแห่งชีวิตที่ดีงาม

สถาบันวัดเคยเป็นแหล่งฝึกหัดขัดเกลาพัฒนาคนให้สังคม เมื่อเข้าสู่สมัยใหม่สมเด็จพระปิยมหาราชทรงมีพระประสงค์จะให้วัดเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา มอบภาระให้พระสงฆ์เป็นผู้รับภาระการศึกษาขยายออกสู่หัวเมืองให้ทั่วถึง แต่ว่าภาระด้านนี้กลับเปลี่ยนแปลงไปในรัชกาลที่ 6 เป็นที่น่าเสียดายว่าบทบาทด้านนี้หลุดมือคณะสงฆ์ไป นับแต่นั้นมา คณะสงฆ์ถูกผลักออกจากการรับผิดชอบทางการศึกษาต่อสังคมชุมชนออกไปเรื่อย ๆ บทบาทด้านอื่น ๆ ก็เสื่อมถอยลง แม้แต่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์เองก็ถูกปล่อยให้ผจญชะตากรรมเอง เรื่องของวัดและพระสงฆ์ในวัดกลายเป็นกลุ่มที่ถูกปล่อยจากขบวนการพัฒนาของชาติ ก่อให้เกิดความอ่อนแอต่อบุคลากรทางพุทธศาสนา และเกิดภาวะหยุดพัฒนาการพุทธศาสนาในเมืองไทย อย่างไรก็ดีคณะสงฆ์ก็พยายามปฏิรูปหรือแสวงหาแนวทาง เพื่อให้ศาสนาพุทธกลับมามีบทบาทและคุณค่าต่อสังคม

การเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ (Modernity) กระทบต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยเป็นอันมาก ระบบทุนนิยมทำให้ชีวิตของคนส่วนใหญ่หมดไปกับการแสวงหาอาหารและทรัพย์

สมบัติ ความจำเป็นของชีวิตในมิติอื่นมีคุณค่าและความหมายน้อยลง โดยเฉพาะมิติแห่งคุณธรรม จริยธรรม คนในสังคมแสวงหาความมั่งคั่งโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องทางศีลธรรม สิ่งต่าง ๆ ได้มาด้วยการแย่งชิงการทุจริตคอร์รัปชันเอาเปรียบคนอื่นอย่างไร้ความละอายกลายเป็นสิ่งปกติในสังคม รูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวันไม่มีอะไรมากกว่าการแสวงหาและบริโภควัตถุ ปรากฏการณ์ที่พบเห็นอยู่ทั่วไปในปัจจุบันคือ “ความเจริญ” ได้ทำลายคุณค่าแห่งความดีงามของไทยลงไปอย่างมากมาย

เมื่อโลกเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) กระแสความคิดแบบวัตถุนิยม (Materialism) บริโภคนิยม (Consumer) ทุนนิยม (Capital) ได้ทำให้กรอบวิธีคิด การดำเนินชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ผู้ที่รู้ไม่เท่าทันกระแสของการเปลี่ยนแปลงกลายเป็นเหยื่อโดยไม่รู้ตัว กิจกรรมของชีวิตเกือบทั้งหมดคือการแสวงหาวัตถุและบริโภควัตถุ ไม่มีโอกาสในการคิดตรวจสอบการดำเนินชีวิต กิจกรรมของชีวิตด้านอื่น ๆ น้อยลง วัตถุนิยมครอบงำความคิดให้มีมุมมองชีวิตเหลืออยู่เพียงไม่กี่ด้าน นอกจากนี้ลัทธิบริโภคนิยมยังชักจูงให้ผู้รู้ไม่เท่าทันลุ่มหลงมัวเมาในการเสพ เสวย ตอบสนองความปรารถนาในรูปแบบต่าง ๆ เห็นเพียงความจำเป็นทางกายภาพ ให้ความสำคัญนำไปสู่ความปรารถนาคือวัตถุ

สังคมไทยกำลังอยู่ในช่วงของการสับสนกับการจัดการกับกระแสโลกใหม่ สิ่งที่น่าจะสร้างความเข้มแข็งให้กับคนไทยยืนอยู่ได้ในสถานการณ์นี้คือ การหันกลับไปตรวจสอบรูปแบบชีวิตในอดีตที่ผ่านมา เมื่อย้อนไปดูวิถีชีวิตในอดีตที่เราสร้างสันติสุขให้สังคมกันได้อย่างไร พบว่าฝึกฝนพัฒนาคนที่มีพลังในอดีตอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นหลักการทางพระพุทธศาสนา อันเป็นรากฐานของภูมิปัญญาไทย ได้ถูกชูขึ้นมาเป็นประเด็นหลักในการออกจากวิกฤติทางสังคมที่กำลังประสบอยู่ งานอบรมสั่งสอนของศาสนาพุทธที่เคยทำอย่างได้ผลมาแล้วในอดีตคือการฝึกอบรมคนในรูปแบบของสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในหลายวิธีเป็นวิธีการศึกษาที่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเชิงลึกได้ แต่กระบวนการทางวิปัสสนาดังกล่าวนี้นี้เริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ การรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบทำให้คนไทยลืมภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนเอง ปัจจุบันกระบวนการทัศน์แนวพุทธถูกชูขึ้นเป็นประเด็นหลักในการแก้ปัญหาสังคมและชีวิตมนุษย์

สำนักปฏิบัติในประเทศไทยมีพัฒนาการมาตั้งแต่ยุคพระโสมมุตตระ ที่นำเอาหลักวิปัสสนา มาเผยแผ่ยังดินแดนสุวรรณภูมิราว พ.ศ.235 ในหนังสือวิปัสสนาวงศ์ได้ลำดับเรื่องราวเกี่ยวกับสายการสอนหลักวิปัสสนาเรื่อยมาตลอดสองพันกว่าปี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าในสมัยสุโขทัยเมื่อมีการนำพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาเข้ามา พระสงฆ์สายลังกาวงศ์นี้มักสร้างวัดอยู่ตามป่าห่างไกลบ้านเมืองพอประมาณ เป็นคณะอรหันตสาวีที่เน้นการฝึกอบรมด้านวิปัสสนาธุระเป็นหลัก

ซึ่งคู่ขนานไปกับคณะคามวาสี ซึ่งเน้นด้านคันถธุระ ต่อมาสมัยอยุธยาเป็นราชธานีคณะสงฆ์สาย อรัญวาสีนี้ยังคงดำรงอยู่คู่เคียงกับคณะคามวาสีเรื่อยมา ในปัจจุบันจึงพบว่า วัดทางพุทธศาสนาในประเทศไทยจัดได้เป็น 2 สายใหญ่ ๆ คือ วัดป่ากับวัดบ้าน พระสงฆ์สายวัดป่าเน้นฝึกศึกษาอบรมโดยการปฏิบัติตามหลักสมณะและวิปัสสนา ตามแนวทางในพระไตรปิฎกหรือตามที่เจ้าสำนักกำหนดขึ้น ส่วนวัดบ้านพระสงฆ์เน้นการฝึกศึกษาอบรมด้านพระไตรปิฎกหรือวิชาการทางพุทธศาสนาเป็นหลัก การฝึกศึกษาทั้งสองรูปแบบได้รับการสนับสนุนจากชาวพุทธไทยเป็นอย่างดี และส่งผลให้พุทธศาสนาในประเทศไทยมั่นคงจนปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันสถานะและบทบาทของพุทธศาสนามีแนวโน้มว่าเยาวชนคนหนุ่มสาวเริ่มหันมาศึกษาหลักธรรม ปฏิบัติธรรมและเข้าวัดมากขึ้นกว่าเดิม ความคาดหวังของสังคมที่จะนำหลักการทางพุทธศาสนาช่วยแก้วิกฤติทางสังคม การปฏิรูปพุทธศาสนาให้กลับมาเป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชน สำนักปฏิบัติธรรม เป็นทางเลือกหนึ่งที่ควรได้รับการฟื้นฟูสนับสนุนส่งเสริมในการออกจากปัญหาทางสังคมไทยที่เป็นอยู่ดังที่สำนักงานพุทธศาสนากำลังดำเนินการอยู่

สำนักทางปฏิบัติกรรมฐาน เป็นสิ่งเก่าที่คนไทยใช้เป็นเครื่องมือฝึกอบรมพัฒนาคนในชาติ แต่เริ่มเสื่อมลงในช่วงต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์เรื่อยมา จวบจนกระทั่งสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ซึ่งอาจเพราะความมัวหมองในแผ่นดินของพระเจ้ากรุงธนบุรี วิถีวิปัสสนากรรมฐานถูกมองไปเป็นเรื่องเสียหาย และการปฏิรูปการศึกษาสงฆ์ในยุคต่อมาไม่ให้ความสำคัญกับการวิปัสสนา ดังพระไพศาล วิสาโล ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการขาดหายของสำนักปฏิบัติว่า

แม้ว่าการศึกษาสำหรับพระสงฆ์จะมีเรื่องกรรมฐาน แต่ก็เป็นการศึกษาในระดับปริยัติล้วน ๆ การศึกษาที่เป็นการศึกษาปฏิบัติไม่ว่าสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน ถูกตัดทิ้งออกไปจากหลักสูตร ทั้งนี้ทรงให้เหตุผลว่า “เพราะไม่เป็นวิชาที่ไม่มีหลักที่จะสอบไล่ได้” ใช่แต่เท่านั้น พระองค์ยังไม่ทรงมีนโยบายส่งเสริมพระสงฆ์ให้ใฝ่ในกรรมฐานในฐานะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงพรหมจรรย์ หากทรงส่งเสริมให้พระสงฆ์ ใส่ใจในเรื่องปริยัติธรรมและการปกครองอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้โดยทรงใช้ระบบ สมณศักดิ์เป็นเครื่องหนุนเสริมด้วย ผลที่ตามมาก็คือ สมาธิภาวนาค่อย ๆ ถูกกันออกไปจากวิถีชีวิตของพระสงฆ์อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะพระสงฆ์ในเขตเมืองที่ได้รับอิทธิพลของการศึกษาและการปกครองแผนใหม่ที่ทรงริเริ่มขึ้น¹

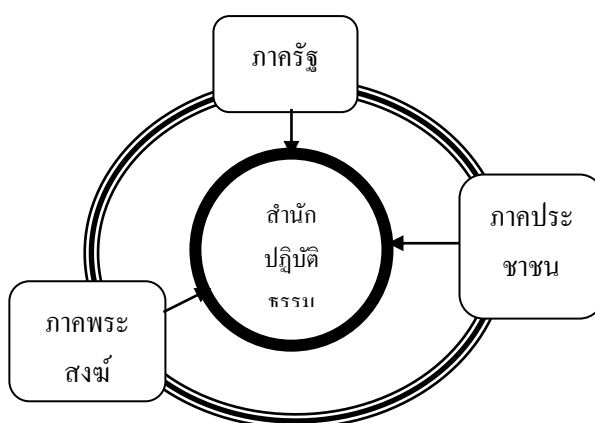
¹พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสตรี้-สฤชติวงศ์, 2546). หน้า 28-29.

ปรากฏว่ามีสำนักปฏิบัติที่เกิดขึ้นในยุคนี้หลายสำนัก ได้แก่ สำนักสวนโมกขพลาราม สำนักวัดมหาธาตุ สำนักปฏิบัติสายหลวงปู่มั่น สำนักปฏิบัติหนองป่าพง สำนักหลวงพ่อดัด วัดปากน้ำ และสำนักหลวงพ่อดำเนิน สำนักเหล่านี้เกิดขึ้นสะท้อนถึงความต้องการของระบบการศึกษาสงฆ์ที่ไม่พอเพียงที่จะเข้าถึงแก่นของพุทธศาสนาได้ กระแสการฝึกปฏิบัติวิปัสสนาแนวพุทธได้รับความนิยมขึ้น สำนักปฏิบัติต่าง ๆ ปรับปรุงพัฒนาให้มีศักยภาพในการบริการสังคมชุมชนกว้างขึ้นและหลากหลายระดับ

ในปัจจุบันสถานะและบทบาทของพุทธศาสนาดีขึ้น มีแนวโน้มว่าเยาวชนคนหนุ่มสาวเริ่มหันมาศึกษาหลักธรรม ปฏิบัติธรรมและเข้าวัดมากขึ้นกว่าเดิม ความคาดหวังของสังคมที่จะนำหลักการทางพุทธศาสนามาช่วยแก้วิกฤติทางสังคม การปฏิรูปพุทธศาสนาให้กลับมาเป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชน สำนักปฏิบัติธรรมเป็นทางเลือกหนึ่งที่ควรได้รับการฟื้นฟูสนับสนุนส่งเสริมในการออกจากปัญหาทางสังคมไทยที่เป็นอยู่ดังที่สำนักงานพุทธศาสนากำลังดำเนินการอยู่ ปัญหาคือสำนักปฏิบัติธรรมกรรมฐานที่มีอยู่ มีศักยภาพตอบสนองความจำเป็นและดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพและเพียงพอได้หรือไม่

สภาพที่เป็นอยู่โดยทั่วไปคือ พระสงฆ์ให้ความสนใจกิจกรรมฝึกอบรมด้านปฏิบัติธรรมน้อยลง ในแต่ละชุมชนแม้จะมีวัดอยู่แต่วัดก็ขาดศักยภาพที่จะนำพาปฏิบัติธรรม แม้ขั้นพื้นฐาน ความอ่อนแอเช่นนี้มีให้เห็นมากขึ้น พระสงฆ์บางรูปนอกจากจะไม่ใส่ใจในด้านการฝึกหัดขัดเกลาแล้วยังมีพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อพระศาสนาอีกด้วยเช่น เป็นผู้ประทุษร้ายตระกูล แสวงหาความมั่งคั่งจากธุรกิจระบบทุนนิยม แสวงหาลาภสักการะในพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น ภารกิจด้านการฝึกปฏิบัติในระหว่างนี้ ชาวบ้านต้องแสวงหาเองฝึกกันเองในกลุ่มฆราวาส และมีรูปแบบเชิงธุรกิจมากขึ้น ทั้งนี้ก็มีสาเหตุมาจากคณะสงฆ์ไม่สามารถตอบสนองด้านนี้ได้อย่างทั่วถึง

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงภาคส่วนต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม

สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือ สำนักในการรับผิดชอบต่อสังคมของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันต้องมีการพูดกันให้มากขึ้น การกิจหลายอย่างที่พระสงฆ์น่าจะทำได้ดีกว่าหน่วยงานของรัฐ เช่น ผู้ป่วยทางจิต ที่มอบให้จิตแพทย์รับผิดชอบ การสงเคราะห์คนชราที่มอบให้กรมสังคมสงเคราะห์รับไปดำเนินการ เป็นต้น โดยเฉพาะเกี่ยวกับผู้ป่วยทางจิตใจ ซึ่งปัจจุบันถูกผลักให้เป็นภาระของโรงพยาบาลหรือการแพทย์สมัยใหม่ไปเสียทั้งหมด ความจริงผู้ป่วยทางจิตใจหลักการในทางพระพุทธศาสนามีяд้านนี้อยู่มาก แต่พระสงฆ์ที่เป็นเสมือนเภสัชกรที่เก่งในการจัดยาให้คนป่วยยังมีไม่มากพอ การฟื้นฟูบทบาทด้านการฝึกอบรมจิตเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่คณะสงฆ์จะต้องเร่งดำเนินการ ก่อนที่บทบาทด้านนี้จะสูญหายไปอยู่ในกำมือขององค์กรทางสังคมอื่น เหมือนดังเช่นบทบาทด้านอื่น ๆ ที่หมดไปแล้วสถาบันสงฆ์จะอยู่โดยไม่เหลียวแลสังคมไม่ได้ มิเช่นนั้นจะกลายเป็นสถาบันที่ไม่มีความหมายใด ๆ ต่อสังคมในที่สุดก็จะสูญสลายไป

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า คณะสงฆ์ไทยได้ดำเนินการด้านการปฏิบัติมาดังประกาศของมหาเถรสมาคมเรื่อง ทบพวนหรือฟื้นฟูการบำเพ็ญกัมมัฏฐานหรือจิตภาวนาในฤดูเข้าพรรษาปี พ.ศ. 2526 ว่า

ด้วยมหาเถรสมาคม ได้พิจารณาว่าด้วย หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา อันสมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ 3 ประการ เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา มีชื่อรวมว่า ไตรสิกขา กัมมัฏฐานก็ดี จิตภาวนาก็ดี อยู่ในกรอบหรือขอบเขตของสมาธิและปัญญา ส่วนกัมมัฏฐานฝ่ายสมณะหรือจิตภาวนา ฝ่ายสมาธิอันภิกษุสามเณรทุกรูปเคยศึกษามาแล้วจากพระอุปัชฌาย์ตั้งแต่วัยบวช ซึ่งมีชื่อเรียกว่ามูลกัมมัฏฐานหรือตจปัญจกัมมัฏฐานที่รู้กันทั่วไปว่ากัมมัฏฐาน 5 ประการ...

การบำเพ็ญกัมมัฏฐาน หรือการบำเพ็ญจิตภาวนาผลที่ประจักษ์ชัดอย่างน้อยจะเป็นการเพิ่มพูนกำลังใจให้มั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น มิให้หวั่นไหวไปตามอารมณ์ที่มากระทบทั้งส่วนที่นำปรารภและไม่นำปรารภ มีสติคุมใจให้ตั้งมั่นอยู่ได้และจะได้ผลทางจิตใจเป็นอย่างมาก อันผู้บำเพ็ญด้วยความตั้งใจจะรู้สึกได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ยังจะเป็นฐานให้เกิดดวงปัญญาอีกส่วนหนึ่ง ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ภิกษุสามเณรพึงฟื้นฟูและใส่ใจ เพื่อถวายเป็นปฏิบัติบูชาแด่ องค์สมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้า ในอิริยกิจกาลเข้าพรรษาการบำเพ็ญกัมมัฏฐานหรือจิตภาวนานั้นจะบำเพ็ญเป็นการเฉพาะตัว หรือบำเพ็ญรวมกันเป็นหมู่คณะก็ได้ การบำเพ็ญรวมกันเป็นหมู่คณะสำหรับภิกษุสามเณรเวลาที่เหมาะที่สุดน่าจะเป็นเวลาทำวัตรหรือสวดมนต์จบแล้วจะเป็นเวลาเช้าหรือเย็นหรือค่ำก็แล้วแต่ความเหมาะสม โดยใช้เวลาบำเพ็ญในระยะเริ่มต้นประมาณวันละ 5-10 นาที และค่อย ๆ เพิ่ม

ตามระยะเวลา เป็น 15 - 20 - 25 - 30 นาที หรือจะมากกว่านั้นก็สุดแต่
อริยาศัย ครั้นเมื่อเสร็จการบำเพ็ญกัมมัฏฐานหรือจิตภาวนาแล้วไม่ควรยุติเพียง
เท่านั้น สมควรแผ่เมตตาจิตและตั้งอธิฐานจิตในใจต่อไป²

รัฐบาลไทยทุกยุคสมัยให้ความสำคัญกับสำนักปฏิบัติมาตลอด โดยมีแนวทางพัฒนาสำนัก
ปฏิบัติและพัฒนาบุคลากร คือการอบรมพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ ในปัจจุบันมีรูปแบบพัฒนาที่เป็น
รูปธรรมชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยมอบหมายให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติปฏิบัติการ ร่วมกับ
มหาเถรสมาคมจัดดำเนินการโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพในการ
ปฏิบัติงาน ซึ่งมีหลักการและเหตุผลว่า

...ในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์
ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชน จำเป็นที่จะต้องกำหนดเป็นนโยบายของ
รัฐบาล โดยกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานที่ชัดเจน มีหน่วยงานที่รับผิดชอบ
โดยตรง คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ รองรับการปฏิบัติในเชิงวิธีการ
โดยการประสานงานและใช้เครือข่ายที่รับผิดชอบงานนี้ เพื่อให้ผลสัมฤทธิ์เกิดขึ้น
เป็นรูปธรรมสืบไป³

...การปฏิบัติธรรม โดยการฝึกอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา รูปแบบหนึ่งที่สำคัญ คณะสงฆ์จึงได้มีการส่งเสริมให้จัดตั้ง สำนัก
ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนัก
ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.2543 และได้ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ ซึ่ง
ปัจจุบันมีสำนักปฏิบัติธรรม และพระวิปัสสนาจารย์เพียงพอที่จะสนับสนุน
ส่งเสริมให้โครงการปฏิบัติธรรมดำเนินไปด้วยดี ดังนั้น สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติจึงจัดทำ โครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่ม
ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ของรัฐขึ้น เพื่อปลูกจิตสำนึกในการ
ทำงานบริการประชาชนอย่างมีความสุข ตามระบอบราชการใหม่ และเพื่อสนอง
งานคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น⁴

²สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพฯ : สำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติ, 2546), หน้า 90-92.

³สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพ ใน
การปฏิบัติงาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547), หน้า 1.

⁴อ้างแล้ว, คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน, หน้า 2.

คณะสงฆ์ก็มีแนวนโยบายในการพัฒนางานปฏิบัติธรรมที่ชัดเจน ดังจะเห็นได้จากระเบียบของมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. 2543 ว่า

ข้อ ๔ ให้มีคณะกรรมการหนึ่ง เรียกว่า คณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ประกอบด้วยเจ้าคณะจังหวัด เป็นประธานคณะกรรมการ รองเจ้าคณะจังหวัด เป็นรองประธานกรรมการ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอของจังหวัดนั้น เป็นกรรมการ โดยมีเจ้าคณะใหญ่เป็นประธานคณะที่ปรึกษา เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เป็นที่ปรึกษา

ข้อ ๕ การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ให้เจ้าคณะจังหวัด ประธานคณะกรรมการ จัดประชุมคณะกรรมการ จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด คัดเลือกวัดที่เหมาะสม ให้เจ้าอาวาสวัดที่จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมยื่นหนังสือขอจัดตั้งตามแบบของกรมการศาสนา เสนอคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดพิจารณา แล้วให้ประธานคณะกรรมการรายงานเสนอเจ้าคณะภาค และเจ้าคณะใหญ่พิจารณา เสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาอนุมัติ เพื่อมีพระบัญชา การตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ให้กรมการศาสนาขึ้นทะเบียนสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด⁵

สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชให้ข้อคิดในการทำงานแก่ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด ให้เป็นผู้อุปถัมภ์สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัด เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการปฏิบัติหน้าที่ ได้มีการจัดระบบงานเป็นขั้นตอน แบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ นอกจากนี้ ยังมีมติของมหาเถรสมาคมที่เกี่ยวกับโครงการเฉลิมพระเกียรติฯ ว่า “ให้ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นผู้อุปถัมภ์สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัด”⁶ คณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบอนุมัติโครงการดังกล่าว สำนักงานพระพุทธศาสนาได้วางกรอบแนวปฏิบัติในการเข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติฯ สำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐ หน่วยงาน/องค์กร อย่างเป็นระบบเป็นขั้นตอน มีหน่วยงานประสานงานในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ตลอดถึงสำนักปฏิบัติธรรม สำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยไม่ถูกจัดเป็นภารกิจหลักของคณะสงฆ์ ทั้งที่เป็นเรื่องสำคัญ สำนักปฏิบัติธรรมขาดความเป็นเอกภาพ แตกต่างกันตั้งแต่สภาพแวดล้อม อาคารสถานที่ บางสำนักไม่ได้มาตรฐาน บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถด้านปฏิบัติถึงขนาดเป็นพระวิปัสสนาจารย์ ฝึกอบรมมีจำนวนน้อย ยังไม่มีการพัฒนาพระสงฆ์ เพื่อกิจกรรมด้านนี้อย่างเป็นระบบ การบริหารจัดการขาดทิศทาง ไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน ไม่จัดเป็นภารกิจหลักของคณะสงฆ์ทั้งที่งานวิปัสสนา

⁵ อ้างแล้ว, วิปัสสนากรรมฐาน, หน้า 93-95.

⁶ พุทธมณฑล, ธรรมคือคุณากร, ปีที่ 2 ฉบับที่ 9 (เมษายน 2549), หน้า 7.

กรรมฐานคือกิจกรรมที่สำคัญ แต่คณะสงฆ์ไทยกลับให้ความสำคัญกับการศึกษาสายปริยัติมากกว่างบประมาณสนับสนุนอาศัยทุนทางสังคมเป็นหลัก ซึ่งสำนักใดมีเจ้าสำนักที่มีบารมีกฎำเนินการได้ไม่เกิดปัญหา แต่บางสำนักที่เจ้าสำนักบารมีน้อยหรือไม่มีบารมีก็ขาดแคลนแม้มีความตั้งใจจะทำงานด้านนี้ก็ติดขัดไม่เป็นตามปรารถนาเกิดความท้อแท้เบื่อหน่าย และปลงภาระไปในที่สุด รูปแบบการปฏิบัติธรรมไม่มีหลักสูตรแกนกลางที่พอจะให้ยึดเป็นแนว รวมถึงการวางกิจกรรมฝึกปฏิบัติ ขึ้นอยู่แต่ละสำนักจะว่ากันไป นอกจากนี้สำนักปฏิบัติแต่ละสำนักขาดความเป็นเอกภาพทั้งด้านแนวปฏิบัติ (หลักสูตร) และการร่วมมือ แบ่งเป็นสาย ๆ ขัดแย้งกันเอง ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ มีความหลากหลายมากมาย บางทีก็สร้างความแบ่งแยกชาวพุทธขึ้น

จากปัญหาที่ว่ามาสำนักปฏิบัติมีผลกระทบต่อชุมชน นอกจากชุมชนจะไม่ได้ประโยชน์จากสำนักปฏิบัติที่มีอยู่ บางสำนักยังสูญทรัพย์ หลอกหลวง สร้างความลุ่มหลงมืดบอด และความแตกแยกเกลียดชังกันให้ชุมชน บางสำนักเป็นลักษณะ “ชุดบ่อล่อปลา” คือ จัดหน้ามากกว่าปฏิบัติเพื่อดูดทรัพย์ของผู้หลงเชื่อ สร้างความมั่งคั่งให้เจ้าสำนัก สร้างความไม่น่าไว้วางใจให้แก่องค์กรสงฆ์ ทำให้พระสุปฏิบัติพลอยถูกเพ่งเล็งในท่าทีที่ไม่เป็นมิตร ส่วนราชการนอกจากจะไม่สามารถพึ่งสำนักดังกล่าว ขัดเกลาคณัติให้สังคมแล้ว ยังต้องเสียงบประมาณในการตรวจตราตรวจสอบกำจัดการดังกล่าวนี้ ยิ่งสำนักที่มีแนวร่วมมาก จัดขบวนการเป็นระบบ มีผลประโยชน์ฝักราลลิก ชับซ้อน ก็ยากที่จะจัดการกับสำนักดังกล่าวได้ จนบางครั้งต้องปล่อยให้พฤติกรรมดังกล่าวดำเนินการอย่างอิสระเสรี ไม่มีการดำเนินการใดๆ ได้เลย

รัฐบาลและคณะสงฆ์ ไม่มีนโยบายพัฒนากิจกรรมปฏิบัติธรรมอย่างเป็นรูปธรรม การศึกษาปริยัติอ่อนไม่เข้มแข็งพอ และที่สำคัญไม่จัดเป็นระบบการศึกษาเดียวกันระหว่าง ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เมื่อแยกภาคทฤษฎีอิสระจากภาคปฏิบัติ การศึกษาก็ไม่เป็นระบบเดียวกัน เป็นการจัดการศึกษาที่ไม่ครบวงจร สร้างความอ่อนแอในองค์ความรู้ องค์การสงฆ์ไม่เข้มแข็งในการควบคุม คณะสงฆ์ แม้จะดูเหมือนว่ามีโครงสร้างที่เข้มแข็งเป็นระบบ มีการกำหนดอำนาจหน้าที่อย่างเป็นขั้นตอน แต่เจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกระดับไม่สามารถกำกับควบคุมกันได้อย่างแท้จริง ดังจะเห็นจากหลาย ๆ กรณี โดยเฉพาะกลุ่มพระสายปฏิบัติหรือสายพระป่า สามารถเพิกเฉยต่อคณะสงฆ์สายปกครอง โดยไม่ถือเป็นความผิดแต่ประการใด นั่นคือคณะสงฆ์ไม่สามารถบังคับบัญชากันได้แท้จริง นับวันกระบวนการพุทธแบบใหม่จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

แนวคิดวัตถุนิยม วิทยาศาสตร์ ระบบบริโภคนิยม ทุนนิยม ครอบงำ ชักจูงให้คนมองเห็นความสุขในปัจจุบันสำคัญที่สุด แม้จะมีโลกอื่น หรือโลกที่ดีกว่านี้แต่ก็มีความสำคัญน้อยกว่าความสุข

ความเพลิดเพลินที่จะได้ในชาตินี้ สวรรค์ที่จะพบได้ในชีวิตนี้จึงสำคัญกว่า ยากที่จะมีผู้ชี้ให้เห็นอำนาจของความสุขที่ละเอียดประณีตกว่าตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาได้

การเรียนรู้ที่ผิดพลาดมีการปฏิบัติที่คลาดเคลื่อนออกจากหลักพระสัทธรรมมากเท่าใดก็ยิ่งสร้างความสับสนในการปฏิบัติมากขึ้น สร้างความแตกแยกมากขึ้น ไม่เกิดผลทางปฏิบัติอย่างแท้จริง ยิ่งเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ดังนั้นหากมีสำนักที่ปฏิบัติผิด ๆ ไม่เร่งแก้ไขปรับปรุงให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ การบิดเบือนพระสัทธรรมที่เกิดจากความผิดพลาดของสำนักปฏิบัติต่าง ๆ ก็จะเป็นการเร่งให้พระพุทธศาสนาหมดคุณค่าและความหมายลงไปเรื่อย ๆ และอาจจะสูญสิ้นไปในที่สุด

ผลจากที่คณะสงฆ์อ่อนแอ ทางด้านการศึกษาจึงขาดภูมิปัญญาที่ขาดภาวะผู้นำตามไม่ทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคม พระสงฆ์ไม่สามารถเตือนชาวบ้านให้ทราบหายนะของโลกสมัยใหม่ ไม่มีภูมิปัญญาที่จะแนะนำทางที่ถูกในโลกวัตถุที่เป็นอยู่ได้ สนับสนุนให้ชาวบ้านลุ่มหลงจมอยู่ในกระแสแห่งวัตถุ ทุนิยม บริโภคนิยมอย่างมีดบาดทางสติปัญญา องค์การพุทธอ่อนแอลงเนื่องจากปฏิบัติผิด ขาดความเชื่อถือ สถาบันทางพระพุทธศาสนาไม่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตปัจเจกบุคคลหรือสังคม พระสงฆ์เป็นผู้รับไม่อยู่ในฐานะผู้ให้เป็นผู้รับ คณะสงฆ์อ่อนแอไม่สามารถแก้ไขปัญหาองค์การสงฆ์เอง และช่วยเหลือสังคม ประชาชนขาดหลักศาสนายึดเหนี่ยวแย้งชิง เห็นแก่ตัวเกลียดชังกัน ลุ่มหลงมัวเมากระทำการที่รุนแรง

การศึกษาวิเคราะห์ความเป็นไปได้ ที่จะนำกระบวนการปฏิบัติธรรม ตามหลักการพุทธศาสนามาใช้ได้อย่างได้ผล แนวทางในการฟื้นฟูสนับสนุนส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรม ตลอดจนศึกษาประสิทธิผลของการฝึกอบรมของสำนักปฏิบัติธรรมถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า มีสำนักปฏิบัติปฏิบัติธรรมในเขตการบริหารคณะสงฆ์ภาค 11 บางสำนักริเริ่มจากส่วนงานของคณะสงฆ์ที่จะให้มีสำนักวิปัสสนาไว้ตอบสนองชุมชน บางสำนักเกิดจากเจ้าสำนักเป็นผู้เริ่มต้นคิดและดำเนินการ บางสำนักเกิดขึ้นจากนโยบายของคณะสงฆ์ ดังนั้นจึงต้องการศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 เพื่อประโยชน์สูงสุดสำหรับสังคมไทยและสังคมโลกสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์ ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับ การดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11

1.2.2 เพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11

1.3 ขอบเขตของการวิจัยและกรอบแนวคิด

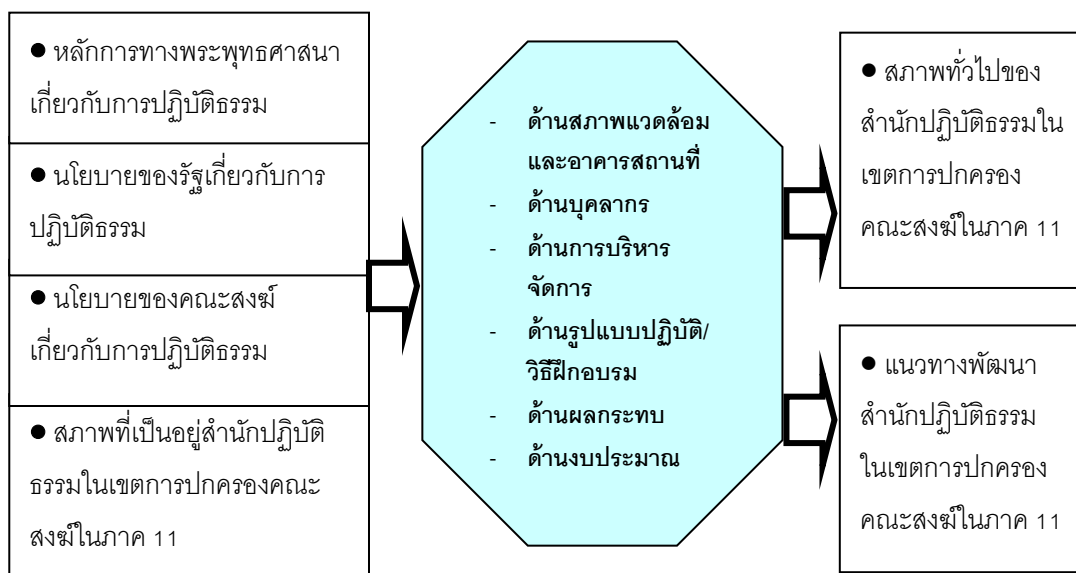
1.3.1 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีขอบเขตการวิจัยเป็น 2 ประการ คือ 1) ศึกษาสภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรม 2) ศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 โดยศึกษาจาก แหล่งความรู้ที่เป็นเอกสารคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย คัมภีร์อรรถกถา รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา วารสารและเอกสารวิชาการและกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ทั้งด้านวิชาการและกลุ่มที่ทำหน้าที่ให้โดยตรงต่อสำนักปฏิบัติ ตลอดจนกลุ่มบุคคลที่เข้าฝึกฝนภายในสำนัก ได้แก่ พระสงฆ์ผู้บริหารในเขตภาค 11 ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการ เจ้าอาวาสสำนักปฏิบัติ พระวิปัสสนาจารย์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด ผู้นำชุมชนในท้องถิ่น ผู้มีความใกล้ชิดกับสำนักปฏิบัติ และผู้เข้าร่วมปฏิบัติภายในสำนัก โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่น่าเชื่อถือว่ามีความรู้ความสามารถมองสภาพทั่วไปในการดำเนินการ และแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมได้ครอบคลุม ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการ

1.3.2 กรอบแนวคิด

งานวิจัยนี้กำหนดกรอบการศึกษาเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ 1) ศึกษาสภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรม 2) ศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ได้แก่ จังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ และ สุรินทร์ โดยศึกษาหลักการทางพุทธศาสนา นโยบายของรัฐ นโยบายของคณะสงฆ์ และสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ซึ่งกำหนดประเด็นศึกษา 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการ ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีการ ด้านผลกระทบ ด้านงบประมาณ เพื่อตอบคำถามว่าสภาพทั่วไปและแนวทางพัฒนาของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 เขียนเป็นกรอบความคิดได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1.2
กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

งานวิจัยนี้ มีขอบเขตการศึกษาสภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมและศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ศึกษาภาพรวมกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวนประชากรและคุณภาพของกลุ่มตัวอย่างเชื่อถือได้ กลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูลตามความเป็นจริงและตั้งใจ คำตอบที่ได้จากการให้ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างในวันเวลาที่ต่างกันไม่ทำให้ข้อมูลอันเป็นข้อเท็จจริงแตกต่างกัน

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมี 8 ขั้นตอน ได้แก่ ศึกษาข้อมูล สำรวจข้อมูลเบื้องต้น จัดทำเครื่องมือในการวิจัย ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

1.5.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างได้แก่เอกสารวิชาการและกลุ่มบุคคล ซึ่งแบ่งเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง ดังมีรายละเอียดดังนี้

1.5.1.1 ประชากร ได้แก่ แหล่งความรู้ที่เป็นเอกสารวิชาการและกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถที่จะให้ข้อมูลได้อย่างน่าเชื่อถือ ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มประชากรบุคคล ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถทั้งด้านวิชาการและกลุ่มที่ทำหน้าที่ให้โดยตรงต่อสำนักปฏิบัติ ตลอดถึงกลุ่มบุคคลที่เข้าฝึกฝนภายในสำนัก ได้แก่กลุ่มบุคคลต่อไปนี้ คือ พระสงฆ์ผู้บริหารในเขตภาค 11 ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการ เจ้าอาวาสสำนักปฏิบัติ พระวิปัสสนาจารย์ วิทยากร ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด ผู้นำชุมชนในท้องถิ่น ผู้มีความใกล้ชิดกับสำนักปฏิบัติ และผู้เข้าร่วมปฏิบัติภายในสำนัก

ตารางที่ 1.1

แสดงข้อมูลกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านบุคลากร

กลุ่มประชากร	จำนวนกลุ่มประชากร	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง	หมายเหตุ
● พระสงฆ์ระดับผู้บริหารคณะสงฆ์ภาค 11	5	5	
● ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการ	4	4	
● เจ้าสำนัก พระวิปัสสนาจารย์ และวิทยากร	11	11	
● ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด	4	4	
● ผู้นำชุมชน และผู้เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม	23	23	
รวม	47	47	

(2) กลุ่มประชากรเอกสาร ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารวิชาการ และนโยบายและระเบียบเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรม พระไตรปิฎก ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย อรรถกถา ได้แก่ วิมุตติมรรคและวสุทิมรรค เอกสารวิชาการ ได้แก่ ตำรา วารสารและเอกสารอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีด้านปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา นโยบายและระเบียบเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรม ได้แก่ เอกสารที่รวบรวมนโยบายและระเบียบเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรมของรัฐหรือคณะสงฆ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์

ตารางที่ 1.2

ข้อมูลกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านเอกสาร

กลุ่มประชากร	จำนวนกลุ่มประชากร	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง	หมายเหตุ
● พระไตรปิฎก	6	6	
● อรรถกถา	2	2	
● เอกสารวิชาการ	12	12	
● นโยบายและระเบียบเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรม	4	4	
● งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12	12	
รวม	36	36	

1.5.1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารคณะสงฆ์ระดับสูงในภาค 11 จำนวน 5 รูป นักวิชาการจำนวน 4 รูป/คน ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดจำนวน 4 คน เจ้าอาวาส/พระวิปัสสนาจารย์/ 12 รูป ผู้นำชุมชน/ปราชญ์ของชุมชนที่เกี่ยวข้อง/บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติ จำนวน 24 คน ได้มาโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่น่าเชื่อถือว่ามีความรู้ความสามารถมองสภาพทั่วไปในการดำเนินการ และแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมได้ครอบคลุม ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการ

1.5.1.3 ตัวแปรการวิจัย

(1) ตัวแปรต้น ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ ผู้บริหารคณะสงฆ์ในภาค 11 ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา เจ้าอาวาสสำนักปฏิบัติ พระวิปัสสนาจารย์ ผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ของชุมชนที่เกี่ยวข้อง บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม และบริบทของสำนักปฏิบัติธรรม

(2) ตัวแปรตาม ได้แก่ สภาพทั่วไปเกี่ยวกับการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรมและแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11

1.5.2 เนื้อหาที่ใช้ในการวิจัย

เนื้อหาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ การศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรมและแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11

1.5.3 ระยะเวลาในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้ระยะเวลาในการวิจัย 1 ปี พ.ศ. 2549 โดยมีกิจกรรมเป็นขั้นตอนเริ่มต้นจากทบทวนวรรณกรรม รายงานการวิจัยและรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ในพื้นที่เป้าหมายที่กำหนดไว้ จัดทำเครื่องมือการวิจัยและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล จัดทำรายงานฉบับร่าง ปรับปรุงเล่มรายงาน จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์และส่งมอบรายงานการวิจัย การนำเสนอผลการวิจัยต่อสาธารณะชน

ตารางที่ 1.3

แสดงแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

กิจกรรม	พ.ศ.2549											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การทบทวนวรรณกรรม รายงานการวิจัยและรวบรวม ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ในพื้นที่ เป้าหมายที่กำหนดไว้	→											
2. การจัดทำเครื่องมือการวิจัย และตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ		→										
3. เก็บรวบรวมข้อมูล												
4. วิเคราะห์ข้อมูล												
5. การจัดทำรายงานฉบับร่าง				→								
6. การปรับปรุงเล่มรายงาน							→					
7. การจัดทำรายงานฉบับ สมบูรณ์และส่งมอบรายงานการ วิจัย								→				
8. การนำเสนอผลการวิจัย ต่อสาธารณะชน									→			

1.6 เครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือการวิจัย 3 แบบ คือ บัตรบันทึกการค้นคว้า แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องเกี่ยวกับความตรงเชิงโครงสร้างและความตรงตามเนื้อหา หลังจากนั้นได้นำเครื่องมือมาปรับปรุงแก้ไขและนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

1.7 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในงานวิจัยนี้ ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 แบบ ได้แก่ บัตรบันทึกการค้นคว้า แบบบันทึกการสัมภาษณ์ และแบบบันทึกการสังเกต มีรายละเอียดดังนี้

1.7.1 ใช้บัตรบันทึกการค้นคว้า

เก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีบันทึกข้อมูลดังนี้

- 1) ย่อความให้ได้ใจความตรงตามความหมายของข้อความเดิม
- 2) บันทึกโดยถอดข้อความเป็นข้อความของผู้วิจัยเอง
- 3) คัดลอกข้อความแล้วทำอัญประกาศ ซึ่งจะกระทำเมื่อข้อความนั้นอยู่ในเกณฑ์ ข้อใดข้อหนึ่งดังต่อไปนี้ คือ เป็นข้อความสำคัญมาก เป็นข้อความที่จะมีการพิสูจน์หรือทดสอบข้อเท็จจริง เป็นข้อความที่ผู้วิจัยต้องการอ้างอิงสนับสนุนความคิดเห็นของตนเอง เป็นข้อความที่เขียนไว้ดีมาก ถ้อยคำสำนวนกะทัดรัดชัดเจน ซึ่งจะถอดความเป็นภาษาของผู้วิจัยเองอาจทำได้ไม่ดีเท่าเดิม และข้อความที่เป็นพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเน้นเอกสารที่เป็นกลุ่มประชากร ทั้งหมด จำนวน 33 เล่ม

1.7.2 ใช้แบบบันทึกการสัมภาษณ์

เพื่อรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ที่มีหน้าที่บริหาร ในภาค 11 จำนวน 5 รูป, ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการจำนวน 4 รูป/คน, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดจำนวน 4 คน, เจ้าอาวาส/พระวิปัสสนาจารย์/วิทยากรของสำนักปฏิบัติ จำนวน 11 รูป, และผู้นำชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง/บุคคลที่เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม จำนวน 23 คน รวมทั้งหมดจำนวน 47 รูป/คน

1.7.3 ใช้แบบบันทึกการสังเกต

ใช้บันทึกการสังเกตเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของคณะสงฆ์ภาค 11 และการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรมกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 12 สำนัก โดยการลงสังเกตในภาคสนามแล้วบันทึกตามประเด็นที่กำหนด รวมทั้งหมด จำนวน 12 ชุด

1.8 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้วิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ซึ่ง จะดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นต่างๆ ดังนี้

1.8.1 วิเคราะห์สภาพทั่วไป สำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11

1.8.2 วิเคราะห์แนวพัฒนา สำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ จากบัตรบันทึกข้อมูลในการค้นคว้าเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต ใช้วิธีวิเคราะห์แบบพรรณนา (Descriptive Analysis)

1.9 การนำเสนอผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนา (Descriptive Analysis)

1.10 ข้อจำกัดในการวิจัย

ข้อจำกัดในการดำเนินงานวิจัยนี้มีหลายประการแต่จัดได้ 4 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ ข้อจำกัดด้านเวลาในการวิจัย สภาพพื้นที่ของสำนักปฏิบัติ กลุ่มประชากรที่เป็นนักวิชาการ และข้อจำกัดด้านงบประมาณ

1.10.1 ข้อจำกัดด้านเวลา

ในการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยมีการกิจรับผิดชอบหลายด้าน เช่น งานการสอน บริการวิชาการแก่สังคม งานบริหาร เป็นต้น การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามไม่สามารถไปฝังตัวในสำนักปฏิบัติได้ ต้องเดินทางเข้าออกเป็นช่วงๆ การรวบรวมข้อมูลขาดความต่อเนื่อง

1.10.2 สภาพพื้นที่ของสำนักปฏิบัติธรรม

เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 มีบริเวณที่กว้างไกลมาก ความห่างไกลของสำนักปฏิบัติธรรมแต่ละแห่ง สำนักปฏิบัติที่เป็นกลุ่มเป้าหมายบางแห่งอยู่ในถิ่นทุรกันดาร ทางคมนาคมไม่สะดวก ก่อให้เกิดปัญหาการเดินทางเข้าถึงจุดหมายล่าช้า การจัดเก็บข้อมูลต้องรีบเร่งให้ทันก่อนมีดค่า การจะสำรวจสำนักปฏิบัติธรรมให้ครอบคลุมจึงไม่อาจทำได้

1.10.3 กลุ่มประชากรที่เป็นนักวิชาการ

กลุ่มนักวิชาการที่เก่งด้านนี้โดยตรงไม่ผู้จะมีในส่วนภูมิภาค ส่วนมากก็จะอยู่ที่กรุงเทพมหานคร จึงเป็นเรื่องยากในการเข้าถึงท่านเหล่านี้ มีการปรับเปลี่ยนกลุ่มนักวิชาการให้เหมาะสมกับสภาพที่จะทำได้

1.10.4 ข้อจำกัดด้านงบประมาณ

จากปัญหาทั้ง 3 ประการข้างต้นเกี่ยวข้องกับงบประมาณทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการลงเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม การเข้าถึงกลุ่มนักวิชาการที่เก่ง ๆ ตามที่กำหนดล้วนแต่จะต้องใช้งบประมาณเพิ่ม

1.11 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

- การปฏิบัติธรรม ในงานวิจัยนี้หมายความว่า การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือการปฏิบัติตามหลักปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรมแต่ละแห่ง กำหนดขึ้นใช้ในการฝึกอบรม

- สำนักปฏิบัติธรรม ในงานวิจัยนี้หมายความว่า สำนักปฏิบัติธรรมหรือวัดที่มีอยู่แล้วได้รับการยอมรับจากชุมชนหรือคณะสงฆ์ว่าเป็นสำนักปฏิบัติธรรม ทำหน้าที่ในการฝึกอบรม

- สภาพทั่วไปในการปฏิบัติธรรม หมายถึง สภาพของสำนักปฏิบัติธรรมที่อยู่ในพื้นที่ทำการวิจัยในด้านสิ่งแวดล้อม/อาคารสถานที่ บุคลากร การบริหารจัดการ วิธีปฏิบัติ/รูปแบบปฏิบัติ ผลกระทบ และงบประมาณที่เป็นอยู่จริงในช่วงเวลาที่ทำเนิการวิจัย

- แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม หมายถึง แนวทางที่ได้จากการประมวลข้อมูล ต่างๆ ทั้งด้านเอกสารและข้อคิดเห็น จากการลงศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมที่อยู่ในพื้นที่ทำการวิจัยเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม/อาคารสถานที่ บุคลากร การบริหารจัดการ วิธีปฏิบัติ/รูปแบบปฏิบัติ ผลกระทบ และงบประมาณ

- เจ้าสำนัก ในงานวิจัยนี้หมายความว่า เจ้าอาวาสซึ่งเป็นที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมแห่งนั้น ๆ

- พระวิปัสสนาจารย์ ในงานวิจัยนี้หมายความว่า พระภิกษุผู้สอนสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือผู้ได้รับมอบหมายจากเจ้าสำนักให้เป็นผู้ฝึกอบรม ตามหลักปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรม

- วิทยากร ในงานวิจัยนี้หมายความว่า ผู้ที่มีความรู้ความสามารถด้านปฏิบัติธรรมได้รับเชิญมาเป็นผู้ให้ความรู้ หรือควบคุมดูแลการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรม

1.12 ประโยชน์ที่จะได้จากงานวิจัย

1.12.1 ผลสำเร็จของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

1) ได้ทราบสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11

2) ได้ทราบแนวทางการพัฒนาของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11

1.12.2 หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้

1) รัฐได้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการและแนวทางการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 เพื่อกำหนดนโยบายในการส่งเสริม และสนับสนุนสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์

2) คณะสงฆ์ได้ข้อมูลเกี่ยวกับ การดำเนินการและแนวทางการพัฒนานักปฏิบัติธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11 เพื่อกำหนดนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนสำนักปฏิบัติธรรม

3) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการและแนวทางการพัฒนานักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11 เพื่อกำหนดนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนสำนักปฏิบัติธรรม

4) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการและแนวทางการพัฒนานักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 เพื่อกำหนดนโยบาย ในการวางแผนการศึกษาเพื่อส่งเสริม สนับสนุน สำนักปฏิบัติธรรม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11 มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรม และเพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ผู้วิจัยได้จัดกรอบในการศึกษาเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นหัวข้อดังนี้ คือ แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาองค์กร/สถาบัน แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารวัด แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมเชิงพุทธ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารวิชาการ ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างสำนักปฏิบัติธรรมภาคสนาม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 พระไตรปิฎก

การศึกษาค้นคว้าความรู้ทางพระพุทธศาสนานั้น พระไตรปิฎกนอกจากจะบอกเรื่องราวความเป็นมาและสาระ แหล่งความรู้ ที่ถือว่าเป็นหลักฐานดั้งเดิมที่สำคัญที่สุด ในงานวิจัยนี้ยังถือเป็นแม่บท หรือโครงสร้างในการศึกษาวิจัยด้วย ซึ่งพระไตรปิฎกที่ประมวลเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินการปฏิบัติธรรม มีอยู่ 6 เล่มด้วยกัน คือ พระไตรปิฎกเล่มที่ 4 พระไตรปิฎกเล่มที่ 7 พระไตรปิฎกเล่มที่ 10 พระไตรปิฎกเล่มที่ 12 พระไตรปิฎกเล่มที่ 19 พระไตรปิฎกเล่มที่ 35 ซึ่งสรุปได้ดังนี้

2.1.1 พระไตรปิฎกเล่มที่ 4

กล่าวถึงการดำริในการถวายพระพรชอุทาน ให้เป็นให้เป็นที่พักสำหรับพระสงฆ์ในพุทธศาสนาของพระเจ้าพิมพิสารว่า “ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก สะดวกแก่การไปวัดและมาจากวัด เหมาะที่ประชาชนจะไปพบพระได้ กลางวันไม่เป็นที่พลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงบ ไม่มีเสียงอึกทึก ไม่เป็นที่สัญจรไปมา เหมาะแก่การประกอบกิจของผู้ต้องการความสงบ และเหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม”⁷ การเลือกสถานที่สร้างวัดควรคำนึงความเหมาะสม สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และควรจะนำทฤษฎีการสร้างวัดแห่งแรกครั้งพุทธกาลมาเป็นบรรทัดฐานในการสร้างวัด หากพระสงฆ์สามารถทำวัดในลักษณะดังกล่าวนี้ให้เป็นสำนักด้านฝึกปฏิบัติกรรมฐาน

⁷ วิมพา. (ไทย).4/59/71.

2.1.2 พระไตรปิฎกเล่มที่ 7

ในเสนาสนชั้นธกะ ปฐมภาณวาร วิหารานุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตวิหาร เรื่องเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ขออนุญาตสร้างวิหาร สรุปความได้ว่า สมัยนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน ครั้นนั้นพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติ (ยังไม่ทรงอนุญาต) เสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุเหล่านั้นอยู่ในที่นั้น ๆ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง ลอมฟาง เวลาเช้าตรู่ ภิกษุเดินออกมาจากที่นั้น ๆ ด้วยอาการที่สงบสวาง ทอดสายตาลงต่ำ มีการก้าวไป การถอยหลัง การมองดู การเหลียวดู การคู้แขน การเหยียดแขนนำเลื่อมใส เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยอิริยาบถ เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ไปสวนแต่เช้าตรู่ ได้แลเห็นภิกษุเหล่านั้นเดินออกจากที่นั้น ๆ ด้วยอาการดังกล่าวเกิดความเลื่อมใส จึงเข้าไปถามว่า หากจะสร้างวิหารจะอยู่ในวิหารหรือไม่ พระภิกษุทั้งหลายได้นำความไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนลั่น ถ้ำ” ภิกษุนำความไปแจ้งแก่เศรษฐี ลำดับนั้น เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ให้สร้างวิหาร 60 หลังภายในวันเดียว และได้นิมนต์พระพุทธเจ้าไปฉันภัตตาหารที่บ้านของตน จากนั้นได้ถวายวิหารทั้ง 60 หลังแก่สงฆ์ตามคำแนะนำของพระพุทธเจ้า⁸

2.1.3 พระไตรปิฎกเล่มที่ 10

มหาสติปัฏฐานสูตรได้กล่าวว่า สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกรุง แคว้นกรุง พระองค์ตรัสกับภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลายทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน 4 ประการ”⁹ สรุปสาระสำคัญของสติปัฏฐาน 4¹⁰ ได้ดังนี้ 1) กายานุปัสสนา : ตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวเราเขา 2) เวทนานุปัสสนา : ตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวเราเขา 3) จิตตานุปัสสนา : ตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวเราเขา 4) ธัมมานุปัสสนา : ตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวเราเขา¹¹

⁸ วิ.จ. (ไทย) 7/ 294-5/ 89-92.

⁹ ที.ม. (ไทย) 10/ 372-3/ 301.

¹⁰ ที.ม. (ไทย) 10/ 372-405/ 301-340.

¹¹ พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528), หน้า 165-6.

2.1.4 พระไตรปิฎกเล่มที่ 12

มหาสติปัฏฐานสูตร ว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐานสูตรใหญ่¹² ซึ่งมีสาระตรงกับสติปัฏฐานสูตรในพระไตรปิฎกเล่ม 10

2.1.5 พระไตรปิฎกเล่มที่ 19

มหาสติปัฏฐานสังยุต อัมพปาลีวรรค¹³ ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่อัมพปาลีน ซึ่งมีสาระตรงกับสติปัฏฐานสูตรในพระไตรปิฎกเล่ม 10 ส่วนที่แตกต่างคือการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ นำหลักสติปัฏฐาน 4 ไปอธิบายแก่บุคคลต่างๆ ในสถานที่ที่ต่างกัน แต่สรุปสาระสำคัญของสติปัฏฐาน 4 ลงสู่ภาคปฏิบัติอย่างเดียวกันคือ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่

2.1.6 พระไตรปิฎกเล่มที่ 35

มหาสติปัฏฐานสูตร ว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐานสูตรใหญ่¹⁴ ซึ่งมีสาระตรงกับสติปัฏฐานสูตรในพระไตรปิฎกเล่ม 10

2.2 อรรถกถา

การศึกษาค้นคว้าความรู้ทางพระพุทธศาสนานั้น คัมภีร์ที่สำคัญรองลงมาจากพระไตรปิฎก ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา ซึ่งผู้วิจัยนำมากล่าวไว้เบื้องต้นนี้มี 2 ฉบับ ได้แก่ คัมภีร์วิมุตติมรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งสรุปได้ดังนี้

2.2.1 วิมุตติมรรค

ปราชญ์สันนิษฐานว่าพระอุปติสสะเถระชาวลังการจนาขึ้นในช่วง พ.ศ.609 – 653 แบ่งเนื้อหาออกเป็น 12 บท คือ นิทานกถา ศีลปริเฉท ฐิตังคปริเฉทสมาธิปริเฉท กัลยาณมิตรปริเฉท จริยาปริเฉท กัมมัฏฐานารัมมณปริเฉท กัมมัฏฐานปริเฉท อภิญญาปริเฉท ปัญญาปริเฉท อุบายปริเฉท สัจจญาณปริเฉท เป็นหนังสือที่เน้นปฏิบัติมากกว่าปริยัติ แปลว่า “ทางแห่งความหลุดพ้น” เป็นคู่มือสำหรับศึกษาและปฏิบัติ ซึ่งแต่งขึ้นก่อนหนังสือที่มีชื่อคล้ายกันคือ “วิสุทธิมรรค” ของ

¹² ม.ม. (ไทย) 12/ 105-138/ 101-131.

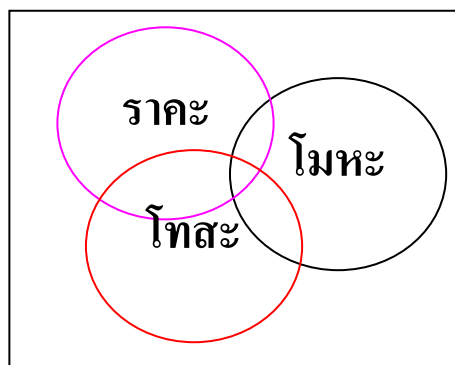
¹³ ส.ม. (ไทย) 19/ 367-376/ 210-228.

¹⁴ ม.ม. (ไทย) 12/ 105-138/ 101-131

พระพุทธโฆสจารย์ การปฏิบัติในวิมุตติมรรค¹⁵ วิธีการฝึก รากะจรีตฝึกง่าย, โทสจรีตฝึกง่าย, โมหะจรีตฝึกง่าย, รากโทสจรีตฝึกง่าย, รากโมหจรีตฝึกง่าย, โทสโมหจรีตฝึกง่าย, จรีตเสมอกันฝึกง่าย¹⁶

แผนภูมิที่ 2.1

ความสัมพันธ์ของจรีตภายในจิตของมนุษย์

กัมมัฏฐานารัมณปริเฉท คือ สอนอารมณ์กัมมัฏฐาน 38 ได้แก่ กสิณ 10, อสกุ 10, อัปปมัญญา 1, จตุธาตุววัฏฐาน 1, อาหาเรณฯ 1, อาภิณวิญญายตน 1, เนวสัญญาสัญญา 1¹⁷ วิธีบำเพ็ญกัมมัฏฐานและโทษของกาม¹⁸

2.2.2 วิสุทธิมรรค¹⁹

เป็นอรรถกถาที่อธิบายพระไตรปิฎกที่ พระพุทธโฆสเถระ ชาวชมพูทวีป(อินเดีย) รจนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 956 ที่ประเทศศรีลังกา มีเนื้อหาสาระคล้ายคลึงวิมุตติมรรค มีทั้งหมด 23 ปริเฉท โดยเริ่มต้นจาก สีสณิเทศ รุตังคณิเทศ กัมมัฏฐานคณณิเทศ ปฐวีกสิณนิเทศ เสสกกสิณนิเทศ อสกุ กัมมัฏฐานนิเทศ อนุสสตินิเทศ อนุสสติกัมมัฏฐานนิเทศ พรหมวิหารนิเทศ อารุปนนิเทศ สมาธินิเทศ อธิวิธินิเทศ อภิณยานิเทศ ชันธนินิเทศ อายตนนิเทศ อินทริยสังจณิเทศ ปัญญาภูมิณิเทศ ทิฏฐิวิสุทธินิเทศ กังขาวิตรณวิสุทธินิเทศ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ ญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ ปัญญาภาวนานิสังสนิเทศ

¹⁵ พระอุปติสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, 2538), หน้า 53-54.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73-4.

¹⁹ สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), **คัมภีร์วิสุทธิมรรค 100 ปี สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ)**, กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, 2546.

ในหัวข้อสารัตถวิจารณ์ ของหนังสือคัมภีร์วิสุทธิมรรค 100 ปี สมเด็จพระพุทธาจารย์(อาจ อาสมหาเถระ) ซึ่งให้เห็นว่า พระพุทธโสมเถระตั้งชื่อคัมภีร์ของท่านว่า “วิสุทธิมคค” โดยอธิบายไว้อย่างแจ่มชัดว่า คำว่า “วิสุทธิ” หมายถึงพระนิพพานเป็นจุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา เป็นสภาพที่บริสุทธิ์หมดจดกิเลสมลทินโดยสิ้นเชิง คำว่า “มคค” หมายความว่า หนทาง หรืออุบายเป็นเครื่องส่งให้ถึงวิสุทธิมคค จึงได้ความหมายว่า ทางสู่พระนิพพาน ดังนั้นผู้อ่านหรือเรียนวิสุทธิมคคจึงได้ชื่อว่าอ่านหรือตรวจดูแผนที่อันชี้บอกทางสู่พระนิพพาน ผู้ที่ลงมือปฏิบัติตามแผนที่ ได้แก่พยายามรักษาศีลให้บริสุทธิ์แล้วเจริญภาวนาสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้ชื่อว่ากำลังเดินทางไปสู่พระนิพพาน เมื่อได้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานถึงขั้นญาณทัสสนวิสุทธิแล้ว ได้ชื่อว่าเดินไปถึงจุดหมายปลายทางคือลู่ถึงพระนิพพานแล้ว²⁰ จากหลักฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถา บอกให้ทราบถึงพัฒนาการความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรม โดยเริ่มต้นจากคำริของพระเจ้าพิมพิสารที่มองว่า รูปแบบการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ผู้ใดในธรรมกำลังฝึกหัดขัดเกลาดนเองควรมีสถานที่อยู่อย่างไร โดยมองว่าไม่ใกล้ชุมชนเกินไปแต่ก็ไม่ตัดขาดจากชุมชนให้มีเวลาฝึกปฏิบัติพัฒนาตนเอง การเกิดขึ้นของอาคารสถานที่พำนักของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เกิดจากความประพฤติน่าเลื่อมใสของกลุ่มพระสงฆ์ที่บันดาลใจให้เศรษฐีเมืองราชคฤห์ได้สร้างที่พักให้ ซึ่งก่อนหน้านั้นพระสงฆ์อาศัยธรรมชาติด่าง ๆ เช่น ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง จากนั้นก็พัฒนามาเป็นอาราม เป็นวัด กลายเป็นศูนย์กลางรวมกลุ่มผู้รู้ผู้กำลังแสวงหา ฝึกปฏิบัติขัดเกลาดนเอง รูปแบบดังกล่าวนี้เป็นสถาบันพัฒนามนุษย์ ที่แยกออกจากระบบครอบครัว ภายหลังต่อมาพัฒนามาเป็นระบบโรงเรียนหรือสถาบันทางการศึกษาอันใหญ่โตในราวพุทธศตวรรษที่ 10 - 15 นอกจากนี้ พระไตรปิฎกและอรรถกถายังบอกวิธีปฏิบัติธรรม ตามหลักมหาสติปัฏฐาน เป็นกรรมฐานที่อนุกุล คือ เหมาะแก่จริตของแต่ละคน ซึ่งถือเป็นแม่บทแห่งการฝึกปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลากหลายวิธีการเพื่อให้เหมาะกับจริตแต่ละคน พัฒนาการต่อมาของวิธีปฏิบัติธรรมทางพุทธศาสนาต่าง ๆ ที่แตกหน่อออกไปตามเงื่อนไขต่าง ๆ ล้วนมีต้นเค้ามาจากหลักการนี้ทั้งสิ้น วิธีการที่แตกต่างกันเหล่านี้มีเป้าหมายเดียวกันคือพระนิพพาน

2.3 เอกสารวิชาการ

การศึกษาค้นคว้าความรู้ทางพระพุทธศาสนานั้น เอกสารวิชาการที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย ผู้วิจัยนำมาเป็นหลักในการศึกษา จำนวน 11 เล่ม ได้แก่ รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงานของวัดที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ ศาสนธรรมดีเด่น, The World Fellowship of Buddhists, วิปัสสนาวงศ์, พุทธธรรม, International Recognition of the Day of Vesak, รายงานงานผลการเสวนาบทบาทที่พึงประสงค์ของวัด และ

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

พระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย, พระพุทธศาสนาประวัติ, คู่มือมนุษยชนับสมบุรณ์, อุปลมนิ, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์ และหลักสูตรหลักสูตรพุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชา วิปัสสนาภาวนา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปได้ดังนี้

2.3.1 รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงานของวัด ที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมดีเด่น

กล่าวถึงวัดคีรีวงศ์ร่วมกับกรมการศาสนา “จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ ซึ่งดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ.2533”²¹ ในการศึกษาบทบาทของวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ให้ข้อเสนอว่า วัดที่จัดการศึกษาอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน จะต้องมีความพร้อมในเรื่อง สถานที่ และสภาพแวดล้อม และการจัดให้เป็นอยู่ในวัด เอื้อต่อการปฏิบัติของพระภิกษุ และที่สำคัญคือ วัดมีพระสงฆ์หรือผู้มีความรู้เหมาะสม และมีศักยภาพเพียงพอที่จะเป็นผู้นำในการถ่ายทอดความรู้ และการปฏิบัติพร้อมทั้งมีความสามารถในการจัดสาระ กระบวนการวิธีการให้เหมาะกับภิกษุผู้เข้ามารับการศึกษาอบรม”²² กล่าวถึงการศึกษาบทบาทของวัดถ้ำสุมน์ว่า “เป็นวัดที่สั่งสอนแก่นแห่งพุทธธรรม มีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มาเยี่ยมชมกิจกรรมของวัด ที่สำคัญ ได้จัดเป็นศูนย์กลางปฏิบัติกรรมฐาน มีการพัฒนาบุคลากรให้เป็นนักเผยแผ่พุทธศาสนา เช่น ครูบอกรกรรมฐาน และครูผู้แนะแนวการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน รวมทั้งนักฝึกอบรมเข้าค่าย”พุทธบุตร” การจัดหลักสูตรการเรียนการสอน มีการนำร่องการเผยแผ่ตามหลักสูตรวิปัสสนากรรมฐาน²³ พูดถึงการศึกษาบทบาทของวัดนาหลวงว่า “เป็นวัดที่ สะอาด สงบ เรียบง่าย ร่มรื่น ใช้หลักสูตรการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน 7 วิธีคือ “แบบบริกรรมว่า พุทโธ, ยุบพอง, ไหวนึ่ง, สัมมาอรหัง, รูปนาม, อานาปานสติ และพิจารณาให้เห็นความเกิดดับ นอกจากนี้ก็ให้มีกิจกรรมสำหรับภิกษุเก่าที่สมัครถือธุดงค์วัตร ให้ธุดงค์ไปตามเขตนิคมต่างๆ ได้”²⁴

2.3.2 The World Fellowship of Buddhists.

ได้ประมวลสำนักปฏิบัติธรรมที่เด่นในประเทศไทยไว้หลายสำนัก โดยแบ่งเป็นภาค ดังนี้
1) กรุงเทพมหานคร มี 4 แห่ง ได้แก่ วัดธรรมมงคล, วัดมหาธาตุ, วัดบวรวิหาร และวัดปากน้ำ

²¹สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงานของวัดที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมดีเด่น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2548), หน้า 186.

²²สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงานของวัดที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมดีเด่น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2548), หน้า 191.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 195.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 201.

2) ภาคกลาง มี 5 แห่ง ได้แก่ วัดพระธรรมกาย, วัดวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม, วัดอโศการาม, วัดไชยงาม และบ้านธรรมะ 3) ภาคเหนือ มี 3 แห่ง ได้แก่ วัดร่ำเปิง, วัดอุโมงค์, และศูนย์สมาธิถ้ำทอง 4) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 6 แห่ง ได้แก่ วัดหนองป่าพง, วัดป่านานาชาติ, วัดดอยธรรมเจดีย์, วัดป่าบ้านตาด, วัดหินหมากเป้ง และวัดป่าวนโพนธิญาณ 5) ภาคตะวันออก มี 4 แห่ง ได้แก่ ศูนย์สมาธิวิปัสสนาวิเวกอาศรม, วัดพัฒนาอาสาเถร-เสวนา ศูนย์ปรานีวิปัสสนา, และศูนย์สมาธิสอน-ทวิ 6) ภาคใต้ 3 แห่ง ได้แก่ สวนโมกข์, วัดโคตรธรรมศูนย์สมาธินานาชาติ และศูนย์สมาธิวิปัสสนานาชาติ เอ.พี. รวมทั้งหมด 25 แห่ง²⁵

2.3.3 วิปัสสนาวงศ์

กล่าวถึงประวัติวิปัสสนาสายเถรวาท ที่รุ่งเรืองในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ตั้งแต่ยุคพระโสณอุตตระ (พ.ศ.235) ที่นำเอาหลักวิปัสสนามาเผยแผ่ยังดินแดนสุวรรณภูมิ โดยลำดับเรื่องราวเกี่ยวกับสายการสอนหลักวิปัสสนาเรื่อยมาตลอดสองพันกว่าปี จนถึงยุคพระภิกษุทันตะ อาสเถระ ธัมมาจริยะ ซึ่งได้นำหลักวิปัสสนาเผยแผ่มายังไทยเมื่อ พ.ศ.2496 ดังมีสาระสำคัญดังนี้ “เมื่อได้จัดการให้กุลบุตรผู้มีศรัทธาอุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้ว สองพระอรหันต์ก็อุทิศสาธุะ สั่งสอนวิปัสสนากรรมฐาน ให้แก่พระภิกษุชาวขอมใหม่เหล่านั้นตามวิธีการบำเพ็ญวิปัสสนาที่ตนเล่าเรียนมาจากสำนักพระมหาโมคคัลลิกบุตรองค์พระอุปัชฌาย์ ทิวราตรีผ่านไปไม่ช้านานเท่าใด พระภิกษุผู้บวชใหม่จำนวนมากเหล่านั้น ซึ่งพากันตั้งใจบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานก็ได้บรรลุผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาตามบุรพวาสนาบารมีของตน ๆ ครั้นสอนวิปัสสนากรรมฐานให้บรรดาลูกศิษย์ได้บรรลุผล เป็นพระอริยบุคคลแล้ว ท่านก็อุทิศสาธุะสั่งสอนพระไตรปิฎกบาลีอันเป็นฝ่ายคันถธุระต่อไป²⁶” นอกจากนี้ยังให้เหตุผลช่วงที่สำนักวิปัสสนาอ่อนความนิยมลงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ว่า “ครั้นพระชมพูที่ปมหาเถระล่วงลับดับขันธไป บรรดาพระสงฆ์ที่สืบเชื้อสายวิปัสสนาวงศ์พระอรหันตะ ก็ยังคงมีอยู่กระจัดกระจายในประเทศต่าง ๆ แถบสุวรรณภูมิอยู่บ้าง เช่น เหล่าพระสงฆ์สำนักวิหารสี่ชั้น ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งอิรวดีมหานที ในปี พ.ศ.2190 เป็นต้น แต่ไม่มีผลการปฏิบัติวิปัสสนาให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นความเป็นไปของวิปัสสนาธุระว่ามีภาวะความเสื่อมถอยลงไปทุกที ชำมีหน้า ในช่วงนี้ความเป็นไปด้านคันถธุระ กลับมีสภาวะเจริญขึ้นและแพร่หลายขยายวงกว้างออกไป ทั้งนี้ก็เพราะว่า มหาชนตลอดจนราชาธิปไตยในประเทศทั้งหลาย ต่างพอใจสนับสนุนยก

²⁵ The World Fellowship of Buddhists, **A Guide to Buddhist Monasteries and Meditation Centres in Thailand**, Fourth Edition Copyright, (Bangkok : Printing house of Thammasat University Rangsit Campus, 2004), หน้า สารบัญ.

²⁶ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), **วิปัสสนาวงศ์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2545), หน้า 5-6.

ย่องพระสงฆ์ที่เอาใจใส่ด้านคันถธุระ พระสงฆ์ที่มีอุตสาหะศึกษา เล่าเรียนพระไตรปิฎกบาลี อรรถกถา จนมีความรู้ความสามารถที่ประจักษ์แล้วจะได้รับเกียรติยศชื่อเสียงและลาภสักการะ จึงปรากฏว่า พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาทุกรูปทุกนามก็ความพยายามในด้านคันถธุระ จนบางท่านมีสมรรถนะสูงเด่นเป็นผู้ทรงจำพระบาลีไตรปิฎก 84,000 พระธรรมขันธ์ไว้ได้ บางท่านมีปัญญาแจ่มใส สามารถปริวรรตบาลีภาษาออกมาเป็นภาษาของตน ๆ ตลอดจนสามารถรจนาคัมภีร์ไว้ให้เป็นประโยชน์ในพระพุทธศาสนา เมื่อพระภิกษุสงฆ์ให้ความสำคัญในคันถธุระยิ่งกว่าวิปัสสนาธุระ จึงหาผู้ที่สนใจในการบำเพ็ญวิปัสสนา ได้ยากเต็มที สภาพการณ์เป็นเช่นนี้นานเข้าวิปัสสนาวงศ์พระอรหันตคัมภีร์ก็เสื่อมลงไปจนเกือบไร้ร่องรอย²⁷” หลักวิปัสสนาได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 เริ่มตั้งแต่สมัยพระนโมรหันต์ พระมิ่งกุลโตญ พระนารทภิกขุ พระอาจารย์โสภณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ผู้เป็นอาจารย์ของพระอาจารย์ภททันตะ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ ในช่วงเวลานี้ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาส อาสโภ) ส่งพระมหาโชดก ญาณสิทธิ ไปฝึกศึกษาการบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานที่พม่า และได้นิมนต์ พระอาจารย์ภททันตะ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ นำหลักปฏิบัติตามแนวสำนักปฏิบัติ วิปัสสนาสาสนียิตสา มาเผยแผ่ในประเทศไทยในปี พ.ศ.2496²⁸”

2.3.4 พุทธธรรม

ได้กล่าวถึงหลักการปฏิบัติไว้ดังนี้ “การเจริญสติปัฏฐานนี้เป็นวิธีปฏิบัติธรรมกันมาก และยกย่องนับถือกันอย่างสูง ถือว่ามีพร้อมทั้งสมถะและวิปัสสนาในตัว วิปัสสนาเป็นหลักปฏิบัติสำคัญในพระพุทธศาสนา”²⁹...“สติปัฏฐาน (รวมทั้งวิปัสสนาด้วย) ไม่ใช่หลักการที่จำกัดว่าจะต้องปลีกตัวหลบลิไปนั่งปฏิบัติอยู่นอกสังคม หรือจำเพาะในกาลเวลาตอนใดตอนหนึ่ง โดยเหตุนี้จึงมีปราชญ์หลายท่านสนับสนุนให้นำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันทั่วไป³⁰”...“การปฏิบัติตามแนวปฏิบัติปัฏฐาน นักศึกษาฝ่ายตะวันตกบางท่านนำไปเปรียบเทียบวิธีการแบบจิตวิเคราะห์ของจิตแพทย์ (Psychiatrist) สมัยปัจจุบัน และประเมินค่าว่า สติปัฏฐานได้ผลดีกว่า และใช้ประโยชน์ได้กว้างขวางกว่า เพราะทุกคนสามารถปฏิบัติได้เอง และใช้ในยามปรกติเพื่อความสุขภาพจิตที่ดีได้ด้วย³¹” “การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน

²⁷ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **วิปัสสนาวงศ์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2545), หน้า 23-24.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43-67.

²⁹ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 810.

³⁰ เรื่องเดียวกัน. หน้า 812.

³¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 815. ดูใน N.P.Jacobson, **Buddhism : The Religion of Analysis** (Carbondale, Illinois : Southern Illinois University Press, 1970), p.93-123.

เป็นวิธีชำระล้างโรคต่าง ๆ ในจิต กำจัดสิ่งเลวร้ายเป็นอุปสรรคขวางกั้นการทำงานของจิตให้หมดไป ทำให้ปลอดโปร่งพร้อมจะดำรงชีวิตอยู่ เจริญและจัดการกับสิ่งทั้งหลายในโลกด้วยความเข้มแข็ง และสดชื่นต่อไป³²... ภิกษุทั้งหลาย โรคมีอยู่ 2 ชนิดดังนี้ คือ โรคทางกาย 1 โรคทางจิต 1 สัตว์ทั้งหลายที่ยืนยันว่าตนไม่มีโรคทางกายเลยตลอดเวลาทั้งปี ก็มีปรากฏอยู่ ผู้ยืนยันได้ว่าไม่มีโรคทางกายเลยตลอดเวลา 2 ปี 3 ปี 10 ปี 20 ปี 30 ปี 40 ปี 50 ปี ...100 ปี ก็มีปรากฏอยู่ แต่สัตว์ที่ยืนยันได้ว่าตนไม่เป็นโรคทางใจเลย แม้ชั่วเวลาเพียงครู่หนึ่งนั้น หาได้ยากในโลก ยกเว้นแต่พระชินาสพ (ผู้สิ้นอาสวะแล้ว) ทั้งหลาย³³”

2.3.5 International Recognition of the Day of Vesak

ให้ทัศนะเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในสมัยปัจจุบันเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมว่า ประเด็นสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่งคือ การปฏิบัติธรรมฐานในประเทศไทย ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ได้รับการฝึกสอนและปฏิบัติธรรมฐานกัน ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมและวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศรวมทั้งที่บ้าน...วัดในประเทศไทย มี 2 ประเภทคือ วัดป่า มีพระสายปฏิบัติทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งสายนี้เรียกว่า อรัญญวาสี และวัดบ้านที่มีพระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนและจะเป็นทายาทบริหารงานคณะสงฆ์ ซึ่งสายนี้เรียกว่าคามวาสี การแยกวัดป่าออกจากวัดเมืองหมายความว่า มีพระภิกษุสามเณรที่ศึกษาเล่าเรียน แต่ไม่มีใครปฏิบัติธรรม และมีพระภิกษุสามเณรที่ปฏิบัติธรรม แต่ไม่มีใครศึกษาเล่าเรียน³⁴

2.3.6 รายงานผลการเสวนาบทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย³⁵

พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติดีงาม เพื่อเรียกความศรัทธาให้เกิดกับประชาชนในท้องถิ่น เป็นนักเทศน์ที่ดีเพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนได้อย่างถูกต้อง พัฒนาตนเองในด้านความรู้ทั้งทางโลกทางธรรมเพื่อรู้เท่าทันต่อกระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน ควรเอาใจใส่ในการพัฒนาจิตใจของ

³² อ้างแล้ว, พุทธธรรม, หน้า 818.

³³ อ้างแล้ว, พุทธธรรม, หน้า 818.

³⁴ Prof. Dr. Phra Thepsophon (prayoon Mererk), *International Recognition of the Day of Vesak*, (Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, 2003), P.72-74.

³⁵ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, *รายงานผลการเสวนาบทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 20-21.

ประชาชนมากกว่าที่เน้นการพัฒนาวัตถุในวัด หรือมุ่งหารายได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งขณะนี้วัดต่าง ๆ ได้เดินทางเข้าสู่ระบบวัตถุนิยม หากวัดดำเนินการเช่นนี้เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดของประชาชนที่จะเน้นทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ศีลธรรมะให้ถึงแก่น แล้วนำมาถ่ายทอดให้กับประชาชน ให้มีตำแหน่งด้านความรู้และแสวงหาพระที่มีความรู้มาเป็นตัวอย่างเพื่อให้พระสงฆ์ตื่นตัวในการศึกษา พระสงฆ์ต้องมีความรู้สมบูรณ์ สามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาทั้งจิตใจและรูปแบบการบริหาร ความเคลื่อนไหวล่าสุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เสนอหลักสูตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา (หลักสูตรใหม่ พ.ศ.2548) ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้พิจารณารับทราบการให้ความเห็นชอบหลักสูตรดังกล่าวเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2549³⁶

2.3.7 พระพุทธศาสนาประวัติ³⁷

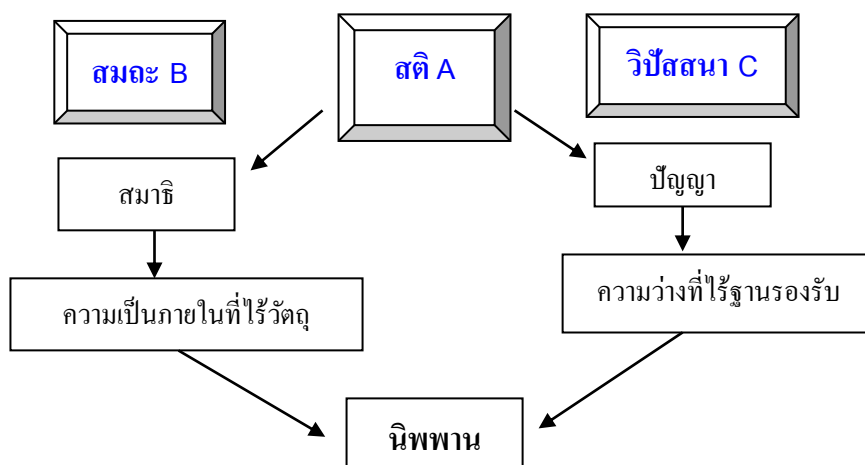
กล่าวถึงพัฒนาการพระพุทธศาสนาในอินเดียว่า 1) ในบรรดาปัจจัยทั้งปวง สถาบันสงฆ์เป็นปัจจัยที่เด่นที่สุด การสืบทอดกันอย่างไม่ขาดสายของพระสงฆ์ เป็นรากฐานที่รองรับอะไรอื่นได้ทั้งหมด 2) ต่อมา คือระบบกัมมัฏฐานที่ได้มีการสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ได้เป็นเบ้าหลอมให้กับชาวพุทธทุกเพศทุกวัย และได้ให้ผลแห่งการปฏิบัติ แก่ผู้ตั้งใจปฏิบัติจริงตามฐานานุกรม 3) ชาวพุทธต่างมีจุดหมายเหมือนกัน เป็นหนึ่งเดียวกัน คือ “การดับอสังขาร” การดับสิ้นของความเป็นปัจเจกที่แยกกัน แนวคำสอนหรือข้อปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเป็นไปเพื่อปลูกฝังคุณธรรมทางจิตใจที่ทุกคนยอมรับได้ง่าย เช่น ความสงบ การไม่ยึดมั่น ความเกรงใจ และความกรุณาต่อผู้อื่น ในพระคัมภีร์ธรรมะเปรียบเหมือนรส จากพระวจนะเอง นิยามธรรมะว่าเป็นรสแห่งสันติ รสแห่งความหลุดพ้น รสแห่งพระนิพพาน 4) ในทางประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนาคือหน่วยรวมขององค์กร ในองค์กรนั้นมีการเกิดขึ้นของสิ่งใหม่ ๆ พัฒนาอย่างต่อเนื่องมาจากอันเดิม ระหว่างตัวลูกออดกับกบ จึงไม่ใช่อะไรที่แตกต่างกัน นอกจากขั้นตอนของพัฒนาการของสัตว์ตัวเดียวกัน ทันทีที่มีการวางรากฐานทางศีลไว้แล้ว หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาข้อต่อมาคือ การฝึกจิต หรือฝึกกัมมัฏฐาน ซึ่งมีอยู่หลายประการสมาธิคือ การฝึกจิตแบ่งออกเป็น 3 วัตถุประสงค์ที่ดูแตกต่างกัน แต่มีความสัมพันธ์กัน คือ 1) เพื่อถอนความสนใจจากการกระตุ้นทางผัสสะ 2) เพื่อประสิทธิผลในการยกระดับของจิตจากโลกแห่งผัสสะ ไปยังโลกอื่นที่มีความละเอียดกว่า 3) เพื่อหยั่งลงสู่สภาวะอันเป็นโลกุตระ เพื่อแสวงหาความจริงที่อยู่เหนือโลกในศัพทวิทยาการทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติขั้นแรกเรียกว่า สติ ตามสมาธิ และปัญญา ความสัมพันธ์ของทั้ง 3 สิ่งนี้แสดงเป็นแผนภูมิดังนี้

³⁶ สำเนาหนังสือที่ ศธ 0506(2)/364 สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

³⁷ Edward Conze, *A Short History of Buddhism*, แปลโดย สมหวัง แก้วสุฟอง, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป.).

แผนภูมิที่ 2.2

กระบวนการสมณะและวิปัสสนาโดยมีสติเป็นแกนกลางสำคัญ พัฒนาจิตและปัญญาไปสู่เป้าหมายคือนิพพาน

2.3.8 คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์

เป็นผลงานของพุทธทาสภิกขุ ที่อธิบายถึงใจความสำคัญของพระพุทธศาสนา ไตรลักษณ์ อุปทานสี่ ไตรสิกขา เบญจขันธ์ สมาธิและวิปัสสนาตามธรรมชาติ สมาธิและวิปัสสนาตามหลักวิชาในรูปเทคนิค อริยบุคคลกับการละกิเลส พุทธศาสนากับคนทั่วไป ตูลาการตามอุดมคติแห่งพระพุทธศาสนา ในส่วนที่เกี่ยวกับงานวิจัยมากก็คือ สมาธิและวิปัสสนาตามธรรมชาติ ซึ่งอธิบายถึงหลักปฏิบัติที่ต้องเริ่มต้นจากศรัทธา เพราะขณะที่จิตใจที่ผ่องใสชุ่มชื่นนั้น จะทำให้ศึกษาและรู้ธรรมได้ลึกซึ้ง พุทธศาสนาสอนให้รู้และดับทุกข์โดยละอุปทาน สี่ล สมาธิ ปัญญา มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ต้องฝึกให้มี ทำความดี ทาน ศีล ภาวนาล้วนให้ปติปราโมทย์ ปติปราโมทย์เป็นพลังขับเคลื่อนการฝึกปฏิบัติให้ก้าวหน้า เกิดปีสัสติ จิตระงับจะเกิดอาการของสมาธิคือ เบา คล่อง พร้อมทั้งจะให้ใช้งาน สมาธิที่ถูกต้องจะทำให้เกิดญาณตญาณที่สสนะคือรู้ตามจริงก็จะพบว่าไม่มีอะไรน่าเอา น่าเป็น น่ายึดถือ ก็จะปลดปล่อยตัวตนไม่เป็นทาส ความต้องการทางกายพระอรหันต์จัดทำไปด้วยอำนาจปัญญาที่เห็นควร ทำหน้าที่อะไรอย่างเป็นนาย เมื่อญาณรู้เห็นตามจริงเกิดนิพพิทาความเบื่อหน่ายก็เกิดตามส่วน จากนั้นวิราคะตามมาเอง ความยึดถือได้คลายจากสิ่งทั้งปวง ก็หลุดออกได้คือวิมุตติ เมื่อหลุดจากความเป็นทาสก็มีอาการที่เรียกว่า วิสุทธิตีความบริสุทธิ์แท้จริงแล้ว ก็เกิดสันติสืบต่อจากนั้นได้ระดับดับเย็นจากสังขารทั้งปวงนั้นก็ถึงขั้นสุดคือ นิพพาน คือการดับของทุกข์ อาการกิเลสดับ สมาธิและวิปัสสนาตามหลักวิชาในรูปเทคนิค มีเนื้อหาสรุปได้ว่า พุทธศาสนาให้รู้-ให้เลิกละยึดถือขั้น ด้วยการใช้ปฏิบัติไตรสิกขาจนเกิดญาณ วิปัสสนาธุระคือการเรียนจากภายในให้เกิดวิปัสสนาตัวเห็นแจ้ง หัวข้อที่นิยมตั้งไว้เพื่อทำความเข้าใจการปฏิบัติวิปัสสนาคือ เริ่มจากฐานก่อน บาฐฐานของ

ตัววิปัสสนาคือ ศีลกับสมาธิ ศีลเป็นส่วนแรกของวิปัสสนาธุระ หรือช่วงแรกในวิสุทธิ 7 สีลวิสุทธิ ช่วงแรกที่ส่งผลถึงวิปัสสนา คือปรกติทางกายวาจา เกิดความปรกติเหมาะสม จิตตวิสุทธิ ทั้งศีลสุทธิกับ จิตตวิสุทธิช่วยส่งผลถึงตัววิปัสสนาทั้ง 5 คือ ทิณณวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณ ปฏิพาณญาณ และญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นที่สุดหรือผลแห่งวิปัสสนา

2.3.9 อุปลมนี³⁸

สาระสำคัญคือประมวล ชีวประวัติของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท) การกำเนิดวัด หนองป่าพง สิ่งก่อสร้างภายในวัด แนวคำสอนที่เน้นสังฆธรรม สาระของศีล-วินัยของพระภิกษุ การฝึกปฏิบัติ การทำสมาธิเจริญปัญญา หลักประพจน์ของสมณะ การประกาศเผยแผ่ธรรมที่ ต่างประเทศ การอาพาธจนกระทั่งมรณภาพ หลวงพ่อชาเน้นสอนให้รู้จักวิธีปฏิบัติตามหลักวิปัสสนา และสอนให้รู้โลกตามความเป็นจริง การจะรู้สิ่งต่าง ๆ ตามเป็นจริงได้ต้องมีสมาธิฐิเป็นเบื้องต้น ท่าน ไม่เน้นในวิธีการแต่เน้นการมีสติตลอดเวลา การติดตามเฝ้าดูความเปลี่ยนแปลงของอารมณ์เป็นการ รู้เท่าทันอารมณ์อยู่ทุกขณะ และท่านพร้อมที่จะช่วยเหลือแก้ไขเมื่อลูกศิษย์เกิดปัญหาในการปฏิบัติ เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติท่านเปรียบเทียบว่า เหมือนเราเดินทางเข้าในเมืองเข้าได้หลายทิศทาง ไม่ว่าจะช้า หรือเร็วถ้ามีสติอยู่เสมอมันก็เหมือนกันทั้งนั้น ข้อสำคัญที่สุดก็คือแนวทางภาวนาที่ดีและถูกต้องจะต้อง นำไปสู่การไม่ยึดมั่นถือมั่น ลงท้ายแล้วต้องปล่อยวางแนวทางภาวนาทุกรูปแบบด้วย ผู้ปฏิบัติต้องไม่ยึด มั่นมั่นในตัวเองอาจารย์ แนวทางใดที่นำไปสู่การปล่อยวางสู่การ ไม่ยึดมั่นถือมั่นก็เป็นทางปฏิบัติที่ถูกต้อง สอนให้รู้จักวิธีปฏิบัติตามหลักวิปัสสนา และสอนให้รู้โลกตามความเป็นจริง การจะรู้สิ่งต่าง ๆ ตามเป็น จริงได้ต้องมีสมาธิฐิเป็นเบื้องต้น ท่านไม่เน้นในวิธีการแต่เน้นการมีสติตลอดเวลา การติดตามเฝ้าดู ความเปลี่ยนแปลงของอารมณ์เป็นการรู้เท่าทันอารมณ์อยู่ทุกขณะ และท่านพร้อมที่จะช่วยเหลือแก้ไข เมื่อลูกศิษย์เกิดปัญหา ในการปฏิบัติ เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติท่านเปรียบเทียบว่าเหมือนเราเดินทางเข้าใน เมืองเข้าได้หลายทิศทาง ไม่ว่าจะช้าหรือเร็วถ้ามีสติอยู่เสมอมันก็เหมือนกันทั้งนั้น ข้อสำคัญที่สุดก็คือ แนวทางภาวนาที่ดีและถูกต้องจะต้องนำไปสู่การไม่ยึดมั่นถือมั่น ลงท้ายแล้วต้องปล่อยวางแนวทาง ภาวนาทุกรูปแบบด้วย ผู้ปฏิบัติต้องไม่ยึดมั่นมั่นในตัวเองอาจารย์ แนวทางใดที่นำไปสู่การปล่อยวางสู่การ ไม่ยึดมั่นถือมั่นก็เป็นทางปฏิบัติที่ถูกต้อง

³⁸สรุปความใน พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท), อุปลมนี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2544)

2.3.10 หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์³⁹

รวมเนื้อหาสำคัญคือ หลักการของพระพุทธศาสนา ศิลป สมาธิ ปัญญา การสร้างสรรค์ ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม สภาพปัญหาสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ การเผยแผ่ธรรมะในยุคข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศและเทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่ พระศาสนา การบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน การจัดวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา ประสพการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาวัด การพัฒนาวัดแบบพัฒนาในธรรมจักร การนำพระสงฆ์(วัด)มาเป็นหลักในการแก้ปัญหา กฎหมายที่พระสงฆ์ควรทราบ

2.3.11 หลักสูตรหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย⁴⁰

หลักสูตรนี้มีหลักการและวัตถุประสงค์ว่า พุทธธรรม อันเป็นคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นหลักคำสอน ที่แสดงถึงมรรคาแห่งชีวิตอันประเสริฐแก่มวลมนุษยชาติ ประกอบด้วยหลักปริยัติอันเป็นส่วนทฤษฎี, ปฏิบัติอันเป็นส่วนแห่งการลงมือกระทำ และปฏิเวธ อันเป็นผลแห่งการกระทำนั้น กล่าวโดยสังเขปได้แก่ หลักแห่งศีล สมาธิและปัญญา หรือ เมื่อกล่าวโดยภารกิจ ได้แก่ คณฺถุระ อันเป็นส่วนปริยัติ และวิปัสสนาธุระ อันเป็นส่วนปฏิบัติซึ่งมีผลเป็นปฏิเวธ ดังกล่าวมา ในภาคปริยัติอันเป็นคณฺถุระนั้น ได้มีการดำเนินการโดยอาศัยองค์กรต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการอย่างแพร่หลาย แต่ในภาคปฏิบัติอันเป็นส่วนวิปัสสนาธุระนั้น มิได้มีการจัดการดำเนินการอย่างเป็นระบบโดยองค์กรใดองค์กรหนึ่งอย่างเป็นทางการ สถานการณ์โลกปัจจุบันเป็นยุคช่วงชิงด้านวัตถุ มีการส่งเสริมพัฒนาเทคโนโลยี วัตถุเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการแข่งขันต่อสู้กันในทุกรูปแบบ ในขณะที่การพัฒนาด้านจิตใจและปัญญายังเป็นไปไม่ทันกับการพัฒนาด้านวัตถุ จึงก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพจิต อันมีผลกระทบต่ชีวิตและสังคมต่าง ๆ เช่น โรคเครียด วิตกกังวล ซึมเศร้า ฟุ้งซ่าน และนอนไม่หลับทำให้ประชาชนบางกลุ่ม ได้เริ่มสนใจแสวงหาที่พึ่งทางใจ และให้ความสนใจหลักธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตและปัญญา พัฒนานั้นให้พ้นจากทุกข์อันเป็นธรรมลักษณะเด่นเฉพาะของพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ตระหนักถึงสถานการณ์โลกปัจจุบันและคำนึงถึงความรับผิดชอบในฐานะเป็นสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนา จึงมีความประสงค์เปิดหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา โดยหลักสูตรมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อผลิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ให้มีความรู้

³⁹สรุปความใน กรมการศาสนา, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ.พี.กราฟิคส์ไชนด์และการพิมพ์จำกัด. 2539), หน้า สารบัญ.

⁴⁰ คู่มือหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2548) , หน้า 63-72.

ความสามารถด้าน ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ และฝึกฝนตนเองเพื่อให้ได้รับผลการปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) เพื่อให้มีความรู้ความสามารถเป็นวิปัสณาจารย์ เพื่อการเผยแผ่ด้าน วิปัสณาภาวนา 3) เพื่อให้เกิดการบูรณาการด้านปริยัติและปฏิบัติ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีความสุข ในหลักสูตรนี้ ยังกำหนดวิธีศึกษา ทั้งภาคปฏิบัติและภาคทฤษฎีที่เป็นพัฒนาการเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรมโดยตรง โดยภาคปฏิบัติผู้ศึกษาฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานติดต่อกันเป็นเวลา ๗ เดือน ในสถานที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่มหาวิทยาลัยกำหนด โดยมีพระวิปัสณาจารย์เป็นผู้ควบคุมการปฏิบัติ และได้รับการวัดผลประเมินผลการปฏิบัติ ส่วนภาคทฤษฎีมีวิชาที่สำคัญๆ เช่น สัมมนาวิปัสณาภาวนา สมถภาวนา วิปัสณาภาวนา สติปัฏฐานภาวนา พุทธยุทธศาสตร์ ในการบริหารจัดการศูนย์วิปัสณาภาวนา หลักการเป็นวิทยากรภาคปฏิบัติวิปัสณาภาวนา การประเมินผลการปฏิบัติวิปัสณาภาวนา วิปัสณาภาวนาในโลกร่วมสมัย ชีวิตและผลงานพระวิปัสณาจารย์ไทย เป็นต้น

2.4 นโยบายและระเบียบเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรม

การจัดการเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยในปัจจุบัน มีเอกสารที่เกี่ยวกับนโยบายและระเบียบเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรม พอที่จะนำมาเป็นแนวในการศึกษาวิจัย คือ ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.2543 และ คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ซึ่งมีข้อสรุปดังนี้

2.4.1 นโยบายแห่งคณะสงฆ์ไทย

พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ปรับปรุง พ.ศ. 2535 ซึ่งพัฒนามาจากพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 (พ.ศ.2445) มีโครงสร้างที่รวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง พ.ร.บ.ฉบับดังกล่าวได้กำหนดภารกิจคณะสงฆ์ 6 ด้าน ได้แก่ 1) การปกครอง 2) การศึกษา 3) การเผยแผ่ 4) การสาธารณูปการ 5) การศึกษาสงเคราะห์ 6) การสาธารณสงเคราะห์ ภารกิจทั้ง 6 ด้านนี้ งานด้านปฏิบัติธรรมเป็นงานหนึ่งที่อยู่ในการกิจการเผยแผ่

2.4.2 ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.2543⁴¹

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 15 ตีรึ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มหาเถรสมาคมวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้ ข้อ 1 ระเบียบมหาเถรสมาคมนี้ เรียกว่า “ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. 2543 ข้อ ๒ ระเบียบมหาเถรสมาคมนี้ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เป็นต้นไป ข้อ 3 ในระเบียบนี้ “การปฏิบัติธรรม”

⁴¹ อ้างแล้ว, วิปัสสนากรรมฐาน, หน้า 93-95.

หมายความว่า การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร “สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด” หมายความว่า สำนักปฏิบัติธรรมที่มีอยู่แล้วได้รับการขึ้นเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด หรือจัดตั้งขึ้นใหม่ โดยคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด “เจ้าสำนัก” หมายความว่า เจ้าอาวาสซึ่งเป็นที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งนั้น ๆ “พระวิปัสสนาจารย์” หมายความว่า พระภิกษุผู้สอนสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ข้อ ๔ ให้มีคณะกรรมการหนึ่ง เรียกว่า คณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ประกอบด้วยเจ้าคณะจังหวัด เป็นประธานคณะกรรมการ รองเจ้าคณะจังหวัด เป็นรองประธานกรรมการ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอของจังหวัดนั้น เป็นกรรมการ โดยมีเจ้าคณะใหญ่เป็นประธานคณะที่ปรึกษา เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เป็นที่ปรึกษา ข้อ ๕ การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ให้เจ้าคณะจังหวัด ประธานคณะกรรมการ จัดประชุมคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด คัดเลือกวัดที่เหมาะสม ให้เจ้าอาวาสวัดที่จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมยื่นหนังสือขอจัดตั้งตามแบบของกรมการศาสนา เสนอคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดพิจารณา แล้วให้ประธานคณะกรรมการ รายงานเสนอเจ้าคณะภาค และเจ้าคณะใหญ่พิจารณา เสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาอนุมัติ เพื่อมีพระบัญชาการตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ให้กรมการศาสนาขึ้นทะเบียนสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ประกาศ ณ วันที่ ๑๘ เดือน พฤษภาคม ๒๕๕๓

2.4.3 ภาระงานสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ให้ข้อมูลและได้รับการจัดสรรงบประมาณเกี่ยวกับการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 จำนวน 5,700,000 บาท และได้นำข้อมูลพื้นฐานว่า พระวิปัสสนาจารย์ที่ผ่านการฝึกอบรม จำนวน 3,012 รูป, สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดตามอนุมัติของมหาเถรสมาคม จำนวน 85 สำนัก นอกจากนี้ยังมีผลการดำเนินงานและงบประมาณย้อนหลัง ดังนี้⁴²

ตารางที่ 2.1

ผลการดำเนินงานและงบประมาณ

กิจกรรม	หน่วยนับ	ปีงบประมาณ 2545		ปีงบประมาณ 2546		ปีงบประมาณ 2547		ปีงบประมาณ 2548		ปีงบประมาณ 2549	
		ผลการดำเนินงาน	งบประมาณ	ผลการดำเนินงาน	งบประมาณ	ผลการดำเนินงาน	งบประมาณ	ผลการดำเนินงาน	งบประมาณ	ผลการดำเนินงาน	งบประมาณ
1. ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์		-	-	1	150,000	6	1,808,000	6/300	1,558,000	6/540	4,680,000
2. สัมมนาเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม				1	150,000	1/243	266,530	1/243	366,920	1/300	808,600
3. พิมพ์หนังสือคู่มือปฏิบัติวิปัสสนา				3,000	60,000	6,000	126,000	60,000	138,000	4,000	200,000
4. การติดตามประเมินผลและคำวิสาข				4	117,470	-	-	6	93,460	6	11,400
รวม				3,006	477,470		2,190,530		2,156,380		5,700,000

เป็นที่สังเกตว่าเริ่มมีงบประมาณสนับสนุนสำนักปฏิบัติธรรมเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ.2545 เป็นต้นมา ปีงบประมาณ 2549 มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ สำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดกำหนดโครงสร้างภาระงานเป็น 6 กลุ่มเพื่อสนองงานด้านพระพุทธศาสนาในจังหวัด ได้แก่ กลุ่มอำนวยการและประสานงาน กลุ่มศาสนศึกษาและการเผยแผ่ กลุ่มพุทธศาสนสถานและศาสนสมบัติ กลุ่มกิจการคณะสงฆ์และกิจการพิเศษ งานด้านอบรมปฏิบัติธรรมเป็นงานหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มพุทธศาสนศึกษาและการเผยแผ่

⁴² เอกสารโครงการเงินอุดหนุนการฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2549. ไม่ปรากฏหน้า.

2.4.4 คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ เพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ เพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ถือเป็นแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมและการสนับสนุนการปฏิบัติธรรมของรัฐที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดซึ่งได้กล่าวถึงรูปแบบการปฏิบัติธรรมไว้ ดังนี้ รูปแบบการปฏิบัติธรรม 2 รูปแบบคือ 1) การปฏิบัติธรรมแบบกว้าง ๆ (General Dhamma Practice) หมายถึงการนำเอาหลักธรรมขั้นพื้นฐานมาเป็นหลักหรือแนวทางดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ทิธี โอตตปะ ขันติ โสรัจจะ กตัญญู กตเวที พรหมวิหารธรรม อิทธิบาท เป็นต้น 2) การปฏิบัติธรรมแบบเข้มข้น (Intensive Dhamma Practice) หมายถึง การเน้นนำหลักธรรมที่สูงกว่าหลักธรรมขั้นพื้นฐาน มาใช้ฝึกอบรมจิตและพัฒนาปัญญา ที่เรียกว่าปฏิบัติธรรมด้วยวิธีภาวนาหรือบำเพ็ญกัมมัฏฐาน โดยการปลีกตัวออกจากสังคม ไปอยู่ที่วัด ไปอยู่ที่สำนักปฏิบัติหรือสู่สถานที่สงบอื่น ๆ เพื่อหาวิเวกควบคุมจิตใจให้ได้ดีที่สุด แล้วปฏิบัติธรรมฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานในวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ที่มีพระวิปัสสนาจารย์กำกับดูแลโดยตรง ดังนั้นการปฏิบัติธรรมด้วยการปลีกตัวไปฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนา จึงจัดเป็นการปฏิบัติธรรมแบบเน้นหรือลึกลงไปเฉพาะเรื่อง โดยมุ่งฝึกฝนพัฒนาจิตใจอย่างมีระบบ กำหนดเป็นหลักสูตรเพื่อให้เกิดผลจากการฝึกปฏิบัติได้อย่างแท้จริง ดังนั้นคำว่า “ปฏิบัติธรรม” ตามโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานนี้ หมายถึง การปฏิบัติธรรมตามรูปแบบที่ 2 คือ การปฏิบัติธรรมแบบเข้มข้นมุ่งมั่นหวังให้เกิดผลของการปฏิบัติอย่างแท้จริง⁴³

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องสำนักปฏิบัติธรรม มีอยู่ 11 เรื่องได้แก่ การศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติสมาธิของสำนักต่าง ๆ ในประเทศไทยกับการปฏิบัติสมาธิในพระไตรปิฎก, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด เฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติ, กระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), สติและวิธีพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน, บทบาทของวัดป่านานาชาติ, บทบาทวัดป่าบ้านค้อ, บทบาทของวัดจอมทอง, บทบาทของวัดพระพุทธบาทตากผ้า, รูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุรินทร์, วิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม, บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกผู้ได้รับเอตทัคคะ, วิธีวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 : ศึกษาแนวการสอนของพระธรรมธีรราชมุณี (โชดก ญาณสิทธิ), ซึ่งสรุปได้ดังนี้

⁴³สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพ ในการปฏิบัติงาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547), หน้า 50-53.

2.5.1 เรื่องฤทธิ์ แสนนวล⁴⁴

ศึกษาค้นคว้าเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติสมาธิของสำนักต่าง ๆ ในประเทศไทยกับการปฏิบัติสมาธิในพระไตรปิฎก” จุดมุ่งหมายของวิทยานิพนธ์ เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีการปฏิบัติสมาธิของสำนักปฏิบัติบางสำนักในประเทศไทย กับหลักสมาธิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่ามีความสอดคล้องกันหรือไม่เพียงใดโดยวิธี 1) เข้าไปสังเกตและศึกษาสำนักปฏิบัติ 5 สำนัก ได้แก่ สำนักวัดป่าสาละวัน จังหวัดนครราชสีมา สำนักวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพฯ สำนักวัดปากน้ำ กรุงเทพฯ สำนักวัดสนามใน จังหวัดนนทบุรี สำนักวัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานี 2) ศึกษาจากหลักฐานคือพระไตรปิฎกเพื่อค้นคว้าวิธีการปฏิบัติสมาธิเป็นต้นแบบของพระพุทธศาสนาที่แท้จริง จากการวิจัยพบว่า การปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรมดังกล่าว ส่วนใหญ่สอดคล้องกับคำสอนเรื่องสมาธิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก กล่าวคือ มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อทำจิตให้สงบเป็นเบื้องต้นก่อน แล้วจึงนำจิตที่สงบไปพิจารณาสภาวธรรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวธรรมในภายหลัง มีข้อแตกต่างกันคือแต่ละสำนักใช้สมาธิในระดับที่ไม่เท่ากัน บางสำนักใช้สมาธิระดับสูง บางสำนักใช้สมาธิระดับต้น เพื่อเป็นบาทในการเจริญวิปัสสนาเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่าบางสำนักคิดค้นวิธีปฏิบัติขึ้นเองแตกต่างไปจากพระไตรปิฎกแต่มีเป้าหมายตรงกันคือ เพื่อดับทุกข์

2.5.2 คณินันต์ย์ จันทบุตรและสุพรรณ จันทบุตร⁴⁵

ศึกษาความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัดเฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าวัดป่านานาชาติที่สร้างขึ้นโดยพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท) มีบทบาทต่อสังคมอย่างมาก โดยเฉพาะวัดนี้มีลักษณะพิเศษที่เป็นวัดที่มีแต่พระชาวต่างชาติล้วน ๆ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อกุศลที่มาสืบศึกษาฝึกฝนอบรมตน ตามรูปแบบปฏิบัติของสำนักหนองป่าพง การปฏิบัติภารกิจของวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ อันได้แก่ การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ ถือว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจเกิดจากการที่ประชาชนมีศรัทธาเลื่อมใสในข้อวัตรปฏิบัติ การบริหารวัดมีระบบระเบียบ และการปกครองสงฆ์ที่เน้นธรรมวินัย ให้ความสำคัญแก่ส่วนรวม (สงฆ์) ไม่เรียไร ไม่จับต้องเงินทอง ความเคารพผูกพัน ระหว่างอาจารย์ ศิษย์ ก่อให้เกิดความเคารพยำเกรงในระบบอาวุโส สร้างความมั่นคงและยั่งยืนในการปกครองสงฆ์ คำสอนที่ลึกซึ้ง ให้แง่คิด และมีคติ

⁴⁴สรุปความจาก เรื่องฤทธิ์ แสนนวล, การศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติสมาธิของสำนักต่าง ๆ ในประเทศไทยกับการปฏิบัติสมาธิในพระไตรปิฎก, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2533), บทคัดย่อ.

⁴⁵ คณินันต์ย์ จันทบุตรและสุพรรณ จันทบุตร, รายงานการวิจัยความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : เฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติ . (กรุงเทพมหานคร: บริษัทกราฟฟริก จำกัด, 2545). หน้า 1- 182.

เตือนใจ ก่อให้เกิดความประทับใจ ตลอดจนสาธารณะสงเคราะห์ของวัด ทำให้วัดและชุมชนมีความใกล้ชิดผูกพัน ยึดถือว่าวัดเป็นที่พึ่งทั้งทางกายและทางใจ นอกจากนี้ยังมีส่วนสอดคล้องกับนโยบายพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒ อันได้แก่ การให้ความสำคัญแก่ครู การให้ความสำคัญแก่ศิษย์ การให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมและชุมชน การจัดการ การศึกษาเชิงพุทธ ทั้งหมดนี้เป็นสาระที่ได้จากแนวคำสอนของพระโพธิญาณที่ได้วางรากฐานไว้ให้แก่นุชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติตามจนเกิดประโยชน์ในวงกว้าง ไม่จำกัดเฉพาะภายในประเทศไทยเท่านั้น

2.5.3 พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน)⁴⁶

ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนา ของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท) จุดมุ่งหมายของงานวิจัยนี้ เพื่อแสวงหาจุดมุ่งหมาย รูปแบบ และวิธีการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และผู้นำศาสนาสำนักหนองป่าพง ของพระโพธิญาณเถระ ผลของการวิจัยพบว่าพระโพธิญาณเถระ ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และกระบวนการ 3 อย่างมาใช้ในการฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรได้แก่ ไตรสิกขา ธุดงค์วัตร และวัตร 14 โดยในฝ่ายของพระภิกษุสามเณรนั้นให้เคร่งครัดในหลักพระวินัย ฝึกฝนสมาธิและให้มีความคิดที่ถูกต้องสำหรับบรรพชาสามเณร 10 ขรรวาสธรรม 4 และอนุพุทธานุสสติ 5 โดยเน้นหลักการให้ทานด้วยปัญญา การเสียสละกิเลส เคารพในธรรม สัมมาทิฐิ การรักษาศีล การละเว้นอบายมุข การปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน การประพฤติพรหมจรรย์ การเห็นโทษของกิเลส การปฏิบัติสมาธิ และการเจริญวิปัสสนา การฝึกอบรมผู้นำศาสนาให้เป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพโดยเน้นหลัก คารวะ 6 และกัลยาณมิตตธรรม 7 จนเกิดความมั่นคงภายในสาขาทั้งในและต่างประเทศ

2.5.4 พรชูลี อาชาวำรุง

ศึกษาบทบาทของวัดป่าปานชาติพบว่า “วัดป่าปานชาติเป็นวัดสาขาหนองป่าพงแห่งที่ 1 ที่พระโพธิญาณเถระตั้งขึ้น เพื่อให้เป็นอาวาสของพระสงฆ์ชาวต่างประเทศที่เข้ามาศึกษาและอุปสมบทในพระพุทธศาสนาได้อบรมสั่งสอนกันเอง สภาพแวดล้อมภายในวัดยึดความเรียบง่าย สะอาด เป็นระเบียบ มีความกลมกลืนกับสภาพป่าและธรรมชาติ พระสงฆ์ยึดธรรมวินัยเป็นหลักเคร่งครัดในข้อวัตรปฏิบัติ ไม่จำเป็นต้องเงินทอง เมื่อมีเอกลาภถือเป็นของส่วนรวม(สงฆ์) ยึดหลักอปริหานิยธรรม 7 เน้นความสามัคคีพร้อมเพียงเป็นใหญ่ เคร่งครัดในสิกขาบทเรื่องธุดงค์วัตร ฉ้นในบาตรฉ้นมือเดียว วันพระถือเนสัชชิก ไม่นอนตลอดคืน มีการคัดเลือกผู้เข้ามาบวชเป็นขั้นตอน เน้นการ

⁴⁶ สรุปความจาก พระมหาวิชาญ สุวิชาโน(บัวบาน), ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทโท), (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 109-135.

ปฏิบัติเรื่องอาจารย์วัตรและอุปัชฌายวัตร ทุกวันโกนจะมีการประชุมเน้นความเสมอภาคให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นอย่างมีอิสระ ทุกปัญหาภายในวัดสงฆ์จะต้องร่วมกันแก้ไข เพราะการบริหารไม่ได้อยู่ที่เจ้าอาวาสแต่อยู่ที่สงฆ์ ชาวเดือนมีนาคม - พฤษภาคม จะออกธุดงค์ไปที่วัดเต่าดำ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าเขา”⁴⁷

2.5.5 แม่ชีอัครคณานิ (พรพิศ ศิริวิสูตร)

ศึกษาเรื่องสติและวิธีการพัฒนา เพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน⁴⁸ พบว่าสติหมายถึงความระลึกได้หรือความจำส่วนหนึ่ง และความไม่เลื่อนลอยหรือความไม่ประมาทอีกส่วนหนึ่ง มีความสำคัญคือ เป็นธรรมที่ทำให้มนุษย์ทำกิจต่าง ๆ ทำให้ปัญญาเกิดและทำงานได้อย่างเต็มที่ประกอบด้วยโยนิโสมนสิการและปัญญา และพบว่าวิธีปฏิบัติเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันมี 2 วิธี คือ วิธีการตามหลักโดยทั่วไป และวิธีการตามหลักสติปัฏฐาน โดยวิธีการตามหลักสติปัฏฐานเป็นวิธีการปฏิบัติ เพื่อใช้สติให้บังเกิดผลดีที่สุดและเหมาะสมสำหรับการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุด... หลักสติปัฏฐาน 4 เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า เป็นหนทางเดียวที่ทำให้มนุษย์พ้นทุกข์ได้ เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้มนุษย์สามารถมีตนเป็นที่พึ่ง และสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้สูงสุดได้ เรียกว่าการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าหรือบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์และการปฏิบัติสติปัฏฐานเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้พระสัทธรรมยั่งยืน

2.5.6 ฉันทนา กล่อมจิต

ศึกษาบทบาทวัดป่าบ้านค้อพบว่า “สถานที่และบรรยากาศในการอบรมมีสัปปายะสะดวกสบาย สงบร่มเย็น เหมาะแก่การพัฒนาทางจิต เจ้าอาวาสเป็นนักปฏิบัติ นักเผยแผ่ มีข้อวัตรปฏิบัติด้านปฏิบัติวิปัสสนาเป็นที่เลื่อมใสของลูกศิษย์และผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมในวัด นอกจากนี้ยังมีพระภิกษุภายในสำนักที่มีความรู้ความสามารถในการฝึกอบรม กิจกรรมของวัดเปิดฝึกอบรมได้กว้างขวางทั้งในประเทศและนอกประเทศ เช่น กลุ่มเยาวชนผู้ปฏิบัติธรรม เดอะลิตเติลเค (The Little K.P.Y.) พี วาย ศูนย์ปฏิบัติธรรม เค พี วาย (K.P.Y.) วางนโยบายทางการศึกษาในอนาคต

⁴⁷ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงานของวัดที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมดีเด่น, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2548), หน้า 205-6.

⁴⁸ แม่ชีอัครคณานิ (พรพิศ ศิริวิสูตร), สติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2545.

เพื่อให้สังคมสร้าง “คนดี มีความรู้ อยู่เป็นสุข” นอกจากนี้วัดยังมุ่งเน้นพัฒนาพระภิกษุสามเณรได้ปฏิบัติธรรมอย่างสมบูรณ์ มีศีลวัตรอันงดงาม ซึ่งมีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน”⁴⁹

2.5.7 พิลิฐุ โคตรสุโพธิ์

ศึกษาบทบาทของวัดจอมทอง พบว่า “เป็นวัดที่ตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนเมือง เป็นสำนักปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตั้งแต่ พ.ศ.2535 เป็นศูนย์อบรมพระวิปัสสนาจารย์เขต 7 ภาคเหนือ มีหลักสูตรฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ ดำเนินการอย่างต่อเนื่องทุกปี กิจกรรมของสำนักฝึกอบรมตลอดปีความเป็นอยู่ของผู้ปฏิบัติไม่ลำบากด้วยอาหารบิณฑบาต เสนาสนะสัปปายะ สถานที่ฝึกอบรมสามารถรองรับผู้เข้าอบรมได้คราวละไม่ น้อยกว่า 250 คน มีกลุ่มผู้ปฏิบัติทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ การฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานมีกำหนดแผนการปฏิบัติอย่างชัดเจน เน้นโครงการอบรมทั้งระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว โดยมีวิทยากรและหลักสูตรการอบรมที่เหมาะสมกับช่วงเวลาและโอกาสของผู้จะมาฝึกอบรม”⁵⁰

2.5.8 พิลิฐุ โคตรสุโพธิ์

ศึกษาบทบาทของวัดพระพุทธบาทตากผ้า พบว่า “ตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 ปัจจุบันเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดลำพูน แห่งที่ 1 เป็นศูนย์พัฒนาคุณธรรมอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน การดำเนินงานด้านปฏิบัติธรรม เปิดอบรมกรรมฐานแก่ กลุ่มพระนวกะ กลุ่มพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัด กลุ่มอุบาสกอุบาสิกาที่มาวัดประจำ กลุ่มนักเรียน และกลุ่มประชาชนทั่วไป แนวการปฏิบัติของสำนักใช้แนวทางสติปัฏฐาน 4 ตามแบบอย่างของวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ และให้อิสระแก่ผู้ปฏิบัติตามแนวทางที่เคยปฏิบัติมาก่อน วัดได้รับเลือกให้เป็นศูนย์พัฒนาคุณภาพจิต ประจำจังหวัดลำพูน และศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดลำพูน มีกิจกรรมอบรมและพัฒนาต่อเนื่องตลอดปี”⁵¹

2.5.9 สุดใจ สะอาดยิ่ง

ศึกษารูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหของประชาชน ในระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุรินทร์⁵² พบว่า ประชาชนต้องการให้วัดเป็นศูนย์กลางแก้ไขปัญหของประชาชน วัด

⁴⁹อ้างแล้ว, รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงานของวัดที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมดีเด่น, หน้า 208-212.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 217-8.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 220-223.

⁵²สรุปความใน สุดใจ สะอาดยิ่ง, ศึกษารูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหของประชาชนในระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุรินทร์, (สุรินทร์: ม.ป.พ., 2546). บทคัดย่อ.

ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและงานประเพณีวัฒนธรรม แต่วัดขาดความพร้อมที่จะเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน เช่น อาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม สิ่งอำนวยความสะดวก พระสงฆ์ขาดความรู้ความเข้าใจที่จะทำวัดให้เป็นศูนย์กลางแก้ไขปัญหาของประชาชน และยังห่างเหินจากประชาชน ปัจจุบันวัดมีพระภิกษุสามเณรจำนวนน้อยอีกทั้งยังขาดการศึกษาอีกด้วย รูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในหมู่บ้าน มีองค์ประกอบ ที่สำคัญคือ การจัดตั้งองค์กรพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน โดยมีหน่วยงานรัฐ คณะสงฆ์ ชุมชน หมู่บ้าน และเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบ สร้างความตระหนักให้เจ้าอาวาส พระเณรและประชาชนในหมู่บ้านให้ร่วมมือพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน ส่วนการพัฒนาในด้านกายภาพ บุคลากร และกระบวนการแก้ไข โดยพัฒนาวัดให้มีอาคารสถานที่เพียงพอ รั้วรั้ว สะอาด มีสิ่งอำนวยความสะดวก พัฒนาบุคลากรในวัดให้มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ มีความประพฤติดีงามเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นผู้นำชุมชน ให้มีคณะทำงานของวัดจากทุกกลุ่มของชุมชนและสังคม ใช้กระบวนการแก้ไขปัญหาโดยหลักการทางพุทธศาสนา

2.5.10 พระครูประคุณสารกิจ (สุชาติ ชีโนโรโส)

การศึกษา วิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิปัสสนาวิเวกาศรม⁵³ พบว่า วิธีปฏิบัติวิปัสสนาและวิธีสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานของสำนักแห่งนี้ มีความเป็นระบบ และสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา ทุกลำดับขั้นตอนของการฝึกปฏิบัติ เช่น การเดินจงกรม การนั่งสมาธิต่อการเดินจงกรม และการเจริญสติให้ทันอารมณ์ปัจจุบัน ที่สำคัญคือการสอบอารมณ์ผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

2.5.11 นางสาวสุนทรี สุระรังสี

การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกผู้ได้รับเอตทัคคะ⁵⁴ พบว่า แม้ว่าการดำเนินชีวิตของคนที่มีรูปแบบที่แตกต่างกัน ดังเช่น สังคมสงฆ์กับสังคมคฤหัสถ์ แต่ก็มีเป้าหมายเดียวกัน คือ พัฒนาจิตปัญญา อุบาสิกที่ได้รับเอตทัคคะมีคุณสมบัติของอริยชนคือ ศรัทธา ศีล และปัญญา อุบาสิกทั้ง 10 คน มีความขยันทำงานเลี้ยง

⁵³พระครูประคุณสารกิจ (สุชาติ ชีโนโรโส), การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิปัสสนาวิเวกาศรม, ในบทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2533-2544), หน้า 90,

⁵⁴นางสาวสุนทรี สุระรังสี, การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกผู้ได้รับเอตทัคคะ, ในบทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2533-2544), หน้า 300-301.

ได้รับทรัพย์โดยสุจริต ใช้จ่ายอย่างเผื่อแผ่ รับผิดชอบต่อชีวิตผู้อื่น โดยใช้ทรัพย์ทำประโยชน์จนเป็นผู้ได้รับการยกย่องในพระพุทธศาสนา มีปัญญาพอที่จะทำการให้รอดพ้น ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติและโลกามิสอื่น ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตน เป็นอยู่ด้วยจิตเบิกบานมีทุกข์บางเบา นับว่าเป็นผู้ประเสริฐ เรียกว่าพระโสดาบัน

2.5.12 นางพรรณราย รัตนไพฑูรย์

การศึกษาวิธีวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 : ศึกษาแนวการสอนของพระธรรมธีรราชมุณี (โชดก ญาณสิทธิ)⁵⁵ พบว่าพระธรรมธีรราชมุณี ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 คือ การพิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นกรอบในการปฏิบัติและการสอน ในภาคทฤษฎีสอนให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจทั้งหลัก สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานควบคู่กันไป แต่ในภาคปฏิบัติ เน้นวิธีการแบบสมถะมีวิปัสสนานำ โดยแบ่งเป็น 2 ภาค (1) ภาคสมถะหรือปฏิบัติศาสนา เป็นการเตรียมตัวก่อนลงมือปฏิบัติ (2) ภาควิปัสสนาหรือปฏิบัติศาสนา ประเด็นสำคัญอยู่ที่การมีสติกำหนดรูปรูปนามตามอิริยาบถใหญ่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน

จากการศึกษาเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การปฏิบัติธรรมของกลุ่มชาวพุทธตั้งแต่เริ่มแรกในสมัยพุทธกาล มีหลากหลายรูปแบบหรือวิธีการ ขึ้นอยู่กับบุคคล กาล สถานที่ กล่าวเฉพาะในกลุ่มของพระสงฆ์สามารถสรุปวิธีฝึกปฏิบัติขัดเกลาได้เป็น 2 ระบบ คือ แบบคันถธุระ กับ แบบวิปัสสนาธุระ ต่อมาทั้งสองระบบก็พัฒนามาเป็นสำนักต่าง ๆ ดังปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา รูปแบบการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เห็นในปัจจุบันก็มีพัฒนาการมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เช่น วิธีวิปัสสนากรรมฐานมีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เมื่อพระพุทธศาสนาขยายตัวมาถึงคนไทย มีการฝึกศึกษาพระพุทธศาสนาตามที่เหมาะสมสำหรับตนเอง วิธีหนึ่งที่คนไทยนำมาใช้ในการฝึกหัดเกลาคือวิธีวิปัสสนากรรมฐานซึ่งมักเรียกรวม ๆ ว่าปฏิบัติธรรม ซึ่งความจริงคำว่าปฏิบัติธรรมมีความหมายกว้างกว่านี้ อย่างไรก็ตามเมื่อคนไทยนิยมฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานถือเป็นการฝึกเข้มข้น เป็นเรื่องของการขัดเกลาระดับลึก ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น เกิดมีสำนักสอนปฏิบัติกันมากขึ้นในกลุ่มคนไทยและนิยมเป็นบางยุคสมัย ดังเช่น สมัยสุโขทัยมีบางวัดที่อยู่ตามเชิงเขาห่างชุมชนพอประมาณเหมาะสำหรับปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ในยุคอยุธยาบ้านเมืองมีศึกสงครามมากคนในยุคนี้ก็หันเหไปในการบุญกุศลมากเป็นพิเศษ หลักฐานด้านสำนักปฏิบัติธรรม ไม่สู้จะปรากฏ ถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นช่วงรัชกาลที่ 1-4 ปรากฏมีร่องรอยของพระสงฆ์ที่เดินธุดงค์ปฏิบัติธรรมตามป่า

⁵⁵ นางพรรณราย รัตนไพฑูรย์, การศึกษาวิธีวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 : ศึกษาแนวการสอนของพระธรรมธีรราชมุณี (โชดก ญาณสิทธิ), ในบทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2533-2544), หน้า 308-309.

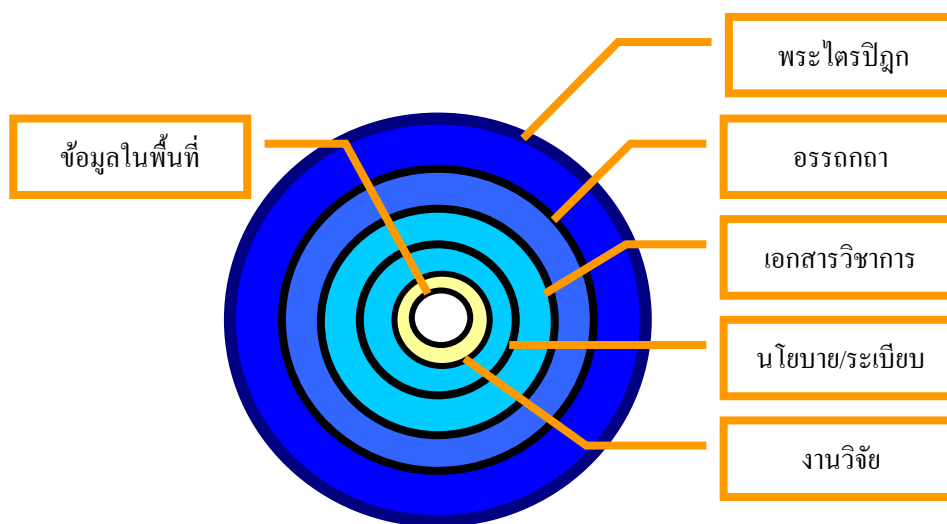
เขา แต่ก็ไม่มีหลักฐานยืนยันว่า มีสำนักปฏิบัติสอนวิปัสสนากรรมฐานเป็นกิจจะลักษณะ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา มีหลักฐานการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ในรูปแบบ พระธุดงค์มากขึ้น ในระยะต่อมาก็พัฒนามาเป็นรูปแบบสำนักปฏิบัติ เช่น สำนักปฏิบัติสายของอาจารย์เสาร์ หลวงปู่มั่น สำนักสวนโมกขพลารามของหลวงพ่พุทธทาส สำนักปฏิบัติสายวัดหนองป่าพงของหลวงปู่ชา เป็นต้น ในปัจจุบันเป็นที่สังเกตว่ามีสำนักปฏิบัติธรรมเกิดขึ้นมากในประเทศไทย ไม่เพียงแต่กลุ่มพระสงฆ์เท่านั้นที่สนใจและสอนด้านนี้ แต่กลุ่มคฤหัสถ์ก็ให้ความสนใจและตั้งสำนักสอนกันมากขึ้นดังหลักฐานทางวิชาการ และรายงานวิจัยที่กล่าวไว้ข้างต้น เกี่ยวกับพัฒนาการสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นจุดเริ่มต้นและเป็นต้นแบบให้กับสำนักปฏิบัติวิปัสสนาสายวัดป่าและมีอิทธิพลอย่างมากสายหนึ่งในประเทศไทยในปัจจุบัน พระไพศาล วิสาโล ให้ทัศนะไว้อย่างน่าฟังว่า

อันที่จริงแบบแผนที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้สร้างขึ้นโดยใช้อำนาจรัฐสนับสนุนนั้น ต้องสะดุดกับอุปสรรค อันเกิดจากพระป่าสายพระอาจารย์มั่น ซึ่งต่างไปจากพุทธศาสนาแบบทางการ แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันได้เพราะในที่สุด เครือข่ายลูกศิษย์ของพระอาจารย์มั่นก็สามารถเอื้อประโยชน์ให้ราชการและคณะสงฆ์ส่วนกลางสามารถแผ่ขยายอิทธิพลได้กว้างไกลถึงเขตป่าลึกและถิ่นทุรกันดาร โดยเฉพาะในภาคอีสาน อีกทั้งหลักความเชื่อและคำสอนทั่วไปของสายพระป่าก็สามารถเข้ากันได้กับของทางการ แม้ว่าวัตรปฏิบัติจะต่างกันมาก อย่างไรก็ตามเมื่อเทียบกับ 7 สำนักที่กล่าวมาข้างต้น กลุ่มพระป่าสายพระอาจารย์มั่นมีลักษณะที่พิเศษออกไปตรงที่พยายามรักษาแบบแผนข้อวัตรเดิมเอาไว้ ไม่ยอมปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาหลายสิบปี ทั้งนี้ก็เพราะจำกัดพื้นที่ของตนอยู่แต่ในเขตทุรกันดาร โดยเกี่ยวข้องกับโลกภายนอกไม่มากนัก แต่เมื่อสายนี้ขยายสาขาแผ่เข้าไปใกล้เมือง ขณะที่อิทธิพลของเมืองก็แผ่เข้าไปในชนบทมากขึ้น ปรากฏว่าหลายสำนักในสายนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปตามความทันสมัยมากขึ้น ดังเห็นได้จากสิ่งปลูกสร้าง เสนาสนะ และวิถีชีวิตของพระในปัจจุบัน⁵⁶

ข้อมูลจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพระไตรปิฎกเป็นแม่บท รองลงมาก็เป็นคัมภีร์ อรรถกถา เอกสารวิชาการ นโยบายและระเบียบเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสุดท้ายข้อมูลในพื้นที่ จากการลงสังเกตและสัมภาษณ์ในภาคสนาม เขียนผังได้ดังนี้

⁵⁶พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า 145-146.

แผนภูมิที่ 2.3
แหล่งข้อมูลที่ทำกรวิจัย

ภาพที่ 2.1

สำนักปฏิบัติธรรมวัดปลื้มพัฒนา บ้านปลื้มพัฒนา หมู่ที่ 7 ตำบลโคกมะม่วง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 2.2

ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านโพนบูลย์ ตำบลบ้านไทร อำเภอบระโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 2.3

สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าเทพประทาน บ้านหนองไผ่ ตำบลระแงง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ 2.4

สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าณิคมงคล บ้านเขวา (เทพอนุสรณ์) ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ 2.5

สำนักปฏิบัติธรรมวัดสว่างอรุณ บ้านโคกวัด ตำบลตะเคียน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

บทที่ 3

ข้อมูลสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11

จากข้อมูลเอกสารบอกให้ทราบว่า หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา พุทธถึงองค์ประกอบหลักในการปฏิบัติธรรม คือ วัตถุและจิตปัญญา ซึ่งทั้งสองส่วนต้องมีพัฒนาการที่สมดุล มีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน จึงจะก่อให้เกิดการพัฒนาในตัวมนุษย์ให้บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดได้ถูกต้องรวดเร็ว และได้ผลสัมฤทธิ์สูง การศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ซึ่งสำนักปฏิบัติธรรมที่ปรากฏอยู่ในเขตนี้มีความหลากหลาย คือ มีทั้งที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ มีทั้งสำนักปฏิบัติธรรมของคฤหัสถ์ ทั้งที่เป็นสำนักปฏิบัติแปลกๆ ที่ต่างไปจากหลักพุทธศาสนา แต่กลุ่มผู้วิจัยมุ่งศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์เป็นหลัก และเน้นสำนักกลุ่มตัวอย่างที่เลือกไว้แบบเจาะจง เพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาวิจัยกลุ่มสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ ในการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่กำหนดหัวข้อศึกษาอยู่ 2 ประเด็น คือ ศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ และศึกษาแนวทางแก้ไขสำนักปฏิบัติธรรม กำหนดประเด็นย่อย 5 ประเด็น คือ ศึกษาสภาพแวดล้อม/อาคารสถานที่ ศึกษาด้านบุคลากร ศึกษาด้านการบริหารจัดการ ศึกษาด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติ ศึกษาด้านงบประมาณ เขตพื้นที่ที่ทำการเก็บข้อมูล เป็นเขตพื้นที่อีสานตอนใต้ สภาพทั่วไปด้านภูมิศาสตร์ในด้านธรรมชาติยังพอมีป่าไม้เหลืออยู่บ้างแม้จะมีใช้สภาพป่าสมบูรณ์ ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นป่าในเขตอุทยานแห่งชาติและตามวัดวาอาราม สภาพภูมิอากาศเป็นไปตามฤดูกาลยามหน้าฝนจะดูชุ่มชื้น ฤดูแล้งจะร้อนอบอ้าว ฤดูหนาวจะเย็นสบาย ด้านแหล่งน้ำมีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าคือ แม่น้ำมูลกับแม่น้ำชีและยังมีเขื่อนกักเก็บน้ำขนาดกลางและเล็กหลายแห่ง มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งอารยธรรมโบราณหลายแห่ง การคมนาคมค่อนข้างสะดวกแม้บางแห่งจะอยู่ในถิ่นทุรกันดาร สภาพทั่วไปของชุมชนมีทั้งเป็นชุมชนเมือง ชุมชนกึ่งเมืองและชุมชนชนบท ลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเมืองมีร้านค้าทั่วทุกชุมชน อาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรม ในแต่ละชุมชนมีหน่วยงานของรัฐเช่น โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ได้แก่ สำนักปฏิบัติธรรมที่อยู่ในจังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์และสุรินทร์ โดยวิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จังหวัดละ 3 สำนัก กำหนดประเด็นศึกษาอยู่ 2 ประเด็น คือ 1) ศึกษาสภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรม 2) ศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม จากการศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างสำนักปฏิบัติธรรมในเขตพื้นที่ดังนี้

ตารางที่ 3.1
ข้อมูลสำนักปฏิบัติธรรมในเขตพื้นที่วิจัย

จังหวัด	สำนักปฏิบัติ	จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์
ชัยภูมิ	• สำนักวัดป่าสุคะโต บ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ • สำนักวัดวัดชัยภูมิพิทักษ์(ผาเกิ้ง) บ้านนาคันหัก ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนองบัวแดง • สำนักวัดป่ากาลิโก บ้านห้วย ตำบลหนองโดน อำเภอจัตุรัส	9
นครราชสีมา	• ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐานประจำอำเภอพิมาย บ้านรังกาใหญ่ ตำบลรังกาใหญ่ อำเภอพิมาย • สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดสะแกแสง ตำบลพะวงด อำเภอขามสะแกแสง • สำนักวัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม) บ้านเลิศสวัสดิ์ ตำบลลาดบัวขาว อำเภอสีคิ้ว	17
บุรีรัมย์	• ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านไผ่บุลย์ บ้านไผ่บุลย์ หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านไทร อำเภอประโคนชัย • สำนักวัดปลื้มพัฒนา บ้านปลื้มพัฒนา หมู่ที่ 7 ตำบลโคกมะม่วง อำเภอปะคำ • สำนักปฏิบัติธรรมวนานุรักษาราม ตำบลเสม็ด อำเภอเมือง	7
สุรินทร์	• สำนักวัดป่าเทพประทาน บ้านหนองไผ่ หมู่ที่ 8 ตำบลระแงง อำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์ • สำนักวัดป่านิมิตมงคล บ้านเขวา (เทพอนุสรณ์) หมู่ที่ 2 ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ • สำนักวัดสว่างอรุณ บ้านแสงอรุณ ตำบลตะเคียน อำเภอกาบเชิง	8

3.1 ศึกษาสภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรม

การศึกษาสภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรม แบ่งประเด็นศึกษา 8 ด้าน ได้แก่ ศึกษาด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านบริหารจัดการ ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติ ด้านวิธีการฝึกอบรม ด้านความสัมพันธ์ของสำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน ด้านผลกระทบ และด้านงบประมาณ ศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1.1 สภาพทั่วไปด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่

สถานที่ปฏิบัติธรรมนั้นนับว่ามีความสำคัญต่อการฝึกปฏิบัติอย่างมาก ซึ่งในประเทศไทยมีหลายรูปแบบ เช่น วัด สำนักสงฆ์ สำนักปฏิบัติธรรม ธรรมสถาน บ้าน รีสอร์ท เป็นต้น ความเป็นธรรมชาติถือเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการฝึกปฏิบัติธรรมที่ได้ผล สำนักปฏิบัติธรรมที่จะฝึกอบรมจะต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมชาติ ความสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ มีความเรียบง่าย สะอาด นอกจากนี้ยังต้องมีสิ่งเกื้อกูล สภาพที่เอื้อหรืออันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดีสำหรับผู้เริ่มฝึกหัดในช่วงต้น ก่อนการฝึกที่ยากหรือเข้มข้นต่อไป หลักการดังกล่าวนี้พุทธศาสนาเรียกว่าหลักสัปปายะ มีอยู่ 7 อย่าง ได้แก่ “อาวาสสัปปายะ(ที่อยู่ซึ่งเหมาะสม) โคจรสัปปายะ (ที่หาอาหาร ที่เที่ยว บินชบาตที่เหมาะสม) ภัตตสัปปายะ (การพูดคุยที่เหมาะสม) บุคคลสัปปายะ(บุคคลที่ถูกกันเหมาะสม) โภชนสัปปายะ (อาหารที่เหมาะสม) อุตุสัปปายะ (ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม) และ อริยาปถสัปปายะ (อริยาบถที่เหมาะสม)”⁵⁷ ดังนั้นจึงต้องสร้างบรรยากาศภายในสำนักปฏิบัติให้ดึงดูดผู้ปฏิบัติได้ แต่ต้องตระหนักว่าเป็นแค่ขั้นฝึกปฏิบัติขั้นต้น ๆ ไม่ติดในเปลือกนอกคือโครงสร้างทางกายภาพของสำนักปฏิบัติเท่านั้น พระครูภาวนาสารคุณให้ทัศนะว่า “การปฏิบัติจริง ๆ มีเพียงกายกับใจก็ปฏิบัติได้แล้ว”⁵⁸ อย่างไรก็ตามการฝึกปฏิบัติธรรมก็จำเป็นต้องสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ให้มีความเหมาะสมด้วยเหตุผลที่กล่าวแล้ว การศึกษาสภาพทั่วไปด้านสิ่งแวดล้อมและอาคารสถานที่ หมายถึง โครงสร้างทางกายภาพทั้งหมดและสิ่งปลูกสร้างภายในสำนักปฏิบัติกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตและประเด็นสัมภาษณ์ไว้ 2 ประการ คือ ความเพียงพอของอาคารสถานที่ และ ความเหมาะสมในภาพรวมของสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์มีดังต่อไปนี้

⁵⁷พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 209.

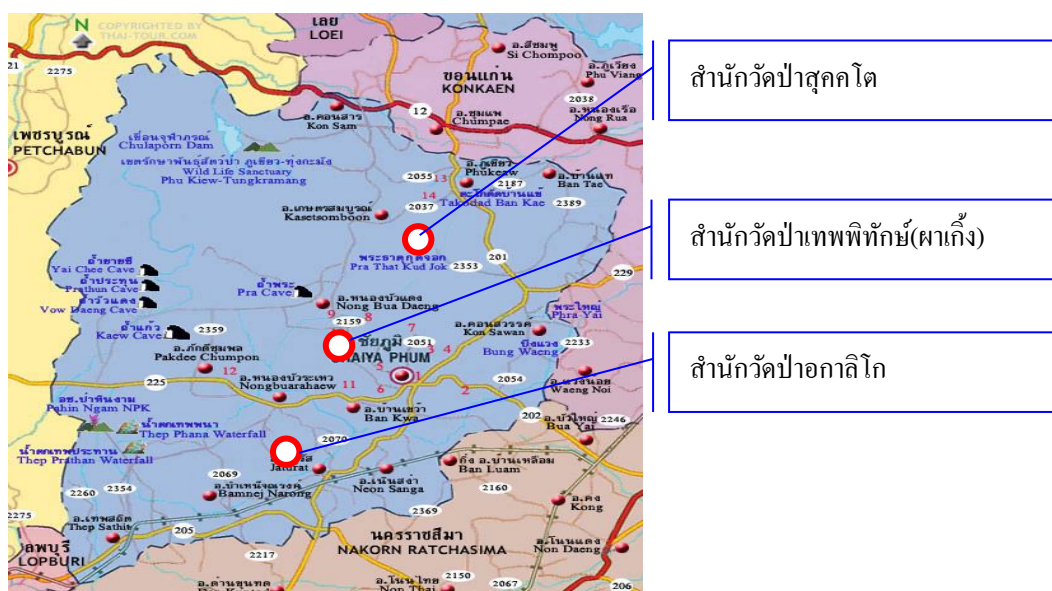
⁵⁸สัมภาษณ์ พระครูภาวนาสารคุณ. เจ้าอาวาสวัดปลื้มพัฒนา, บ้านปลื้มพัฒนา หมู่ที่ 7 ตำบลโคกมะม่วง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ สัมภาษณ์ 19 พฤษภาคม 2549.

1) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดชัยภูมิ (1) สำนักวัดป่าสุคะโต บ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ที่ตั้งสำนักติดหมู่บ้าน สภาพเป็นป่าดงเก่า กำลังปลูกป่าเพิ่ม รูปแบบการปฏิบัติเน้นการเจริญสติภาวนา มหาสติปัฏฐาน 4 ตามแนวปฏิบัติของหลวงพ่อเทียน จิตตสุโก จุดเด่นของสำนัก สะอาดร่มรื่น เงียบสงัด ความเป็นธรรมชาติ สิ่งปลูกสร้าง เช่น กุฏิ ศาลา แฝงอยู่ในป่า กิจกรรมภายในสำนักเน้นการฝึกเข้มของพระสงฆ์ มีกิจกรรมบริการด้านปฏิบัติธรรมตลอดเวลา กว้างขวาง ตั้งแต่ระดับ เยาวชน ปัญญาชน ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป โดยมีพระวิปัสสนาจารย์ประจำศูนย์ดูแลการปฏิบัติใกล้ชิด ทำกิจ พระศาสนาตลอดวัน เช่น การฝึกสมาธิ วิปัสสนา ทำวัตร สวดมนต์ ปัดกวาดลานวัด เป็นต้น โดยภาพรวม สำนักวัดป่าสุคะโต ของหลวงพ่อดำเขียนมีความเป็นธรรมชาติ สภาพเป็นป่าทึบแต่ถูกทำลายยังคงเหลือร่องรอยอยู่บ้าง มีการปลูกป่าเพิ่ม นอกจากนี้กลุ่มผู้วิจัยได้ไปสำรวจข้อมูลที่วัดป่าเทพประทานพรของพระอาจารย์ไพศาล วิสาโล อยู่ในภูเขาห่างจากชุมชนพอสมควร ความเป็นธรรมชาติ สิ่งอำนวยความสะดวกมีน้อย แม้แต่ไฟฟ้าก็ไม่มี (2) สำนักวัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเกิ้ง) บ้านนาคันหัก ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2527 โดยหลวงพ่ोजริล จรณสมปนโน มีเจ้าอาวาสมาแล้ว มีพระจำพรรษาปีละประมาณ 8 -10 เปิดเป็นสำนักปฏิบัติเมื่อ พ.ศ. 2527 เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันชื่อ หลวงพ่อล้วน ที่ตั้งสำนักอยู่บนภูเขา เส้นทางผ่านระหว่างจังหวัดชัยภูมิ - อำเภอหนองบัวแดง รูปแบบการปฏิบัติ เน้นการเจริญสติภาวนา ปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐาน จุดเด่นของสำนัก มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม สะอาดร่มรื่น เงียบสงัด ความเป็นธรรมชาติ โครงสร้างสิ่งปลูกสร้างมีความเป็นระเบียบสวยงาม เช่น กุฏิ ศาลา ตั้งอยู่บนโขดหิน จัดโซนอุทยานการศึกษา อาคารสำนักเรียนด้านปริยัติและศาลาปฏิบัติธรรม มีความกลมกลืนเหมาะสม กิจกรรมภายในสำนัก เน้นการฝึกเฉพาะตัวของพระสงฆ์ ทำกิจ พระศาสนาตลอดวัน เช่น การฝึกสมาธิ วิปัสสนา ทำวัตร สวดมนต์ ปัดกวาดลานวัด เป็นต้น กิจกรรมบริการด้านปฏิบัติธรรม เปิดให้เป็นสถานฝึกปฏิบัติ อบรมอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ระดับ เยาวชน ปัญญาชน ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป ชาวบ้านเข้าวัดฟังธรรมสม่ำเสมอ โดยมีพระสงฆ์ภายในสำนักฝึกอบรมดูแลการปฏิบัติวิปัสสนาขั้นพื้นฐานใกล้ชิด โดยภาพรวม สำนักวัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเกิ้ง) ตั้งอยู่บนภูเขา ติดเส้นทางหลวงจากจังหวัดชัยภูมิไปอำเภอหนองบัวแดง ภายในวัดสะอาดร่มรื่นบรรยากาศดีมาก (3) สำนักวัดป่าอากาโล บ้านห้วย ตำบลหนองโดน อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ ที่ตั้งสำนักติดหมู่บ้าน สภาพเป็นป่าช้าเก่า รูปแบบการปฏิบัติ เน้นการเจริญสติภาวนา มหาสติปัฏฐาน 4 ตามแนวปฏิบัติของหลวงพ่อเทียน จิตตสุโก จุดเด่นของสำนัก สะอาดร่มรื่น เงียบสงัด ความเป็นธรรมชาติ สิ่งปลูกสร้าง เช่น กุฏิ ศาลา แฝงอยู่ในป่า จัดอย่างเป็นระเบียบ กิจกรรมภายในสำนัก เน้นการฝึกเฉพาะตัวของพระสงฆ์ ทำกิจพระศาสนาตลอดวัน เช่น การฝึกสมาธิ วิปัสสนา ทำวัตร สวดมนต์ ปัดกวาดลานวัด เป็นต้น กิจกรรมบริการด้านปฏิบัติธรรม เปิดให้เป็นสถานฝึกปฏิบัติ อบรมอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ระดับ เยาวชน ปัญญาชน ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป ชาวบ้านเข้าวัด

ฟังธรรมสม่ำเสมอ โดยมีพระวิปัสสนาจารย์ประจำศูนย์ดูแลการปฏิบัติใกล้ชิด โดยภาพรวม สำนักวัดอากิลโก เป็นวัดป่าตั้งอยู่ใกล้ชุมชน ภายในวัดมีร่มรื่น เป็นชายป่าตามทุ่งนา คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ฐานะปานกลาง มีศรัทธาต่อวัดมาก ให้ความสำคัญกับวัด ปลอดภัยสบาย มีภูมิคุ้มกันที่ดี สถานที่สบายะ (4) จากการสัมภาษณ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด และผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 3 ให้ความเห็นว่า สภาพแวดล้อมของสำนักปฏิบัติธรรมโดยรวมยังไม่ได้พอ ไม่เป็นระบบ ไม่มโนบายจากรัฐอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม เช่น กฎหมายงบประมาณ ในปัจจุบันขึ้นอยู่กับบารมีของเจ้าสำนักเป็นหลัก มีนโยบายจากสำนักพุทธแต่ก็ยังไม่เป็นรูปธรรมในการดำเนินการให้ได้ผล ไม่เป็นที่พอใจ

ภาพที่ 3.1

แผนที่เขตจังหวัดชัยภูมิและที่ตั้งสำนักปฏิบัติกลุ่มตัวอย่าง

2) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีอาคารสถานที่เพียงพอ สภาพแวดล้อมเหมาะสม ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ (1) ศูนย์วิปัสสนาก็มีภูมิลานประจำอำเภอพิมาย อยู่ติดกับชุมชน มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน มีสภาพเป็นป่าช้าของชุมชนบ้านรังกาใหญ่ เคยถูกรุกรานจากคนในชุมชนเพื่อทำหาเลี้ยงชีพ มีการปลูกป่าเพิ่มรักษาป่าไว้ ได้ดูแลชุมชน รมเย็น สภาพทางกายภาพทั่วไปของชุมชนเป็นที่ราบ ชุมชนชนบท อาชีพทำไร่นา เอาใจใส่อุปถัมภ์วัด หมู่บ้านเป็นลักษณะกึ่งสังคมเมือง จัดระเบียบโครงสร้างผังชุมชนได้ดี ถนนที่เชื่อมชุมชนเมืองสะดวก เส้นทางเข้าสู่ศูนย์สะดวก ศูนย์เป็นสถานที่ของคณะสงฆ์ประจำอำเภอใช้ร่วมกัน มีกฎกรรมฐานพอเพียงสำหรับการปฏิบัติ (2) สำนักวิปัสสนาวัดสะแกแสง อยู่ติดกับชุมชน มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน มีกฎกรรมฐานพอเพียงสำหรับการปฏิบัติ และเป็นระเบียบ สภาพ

ทั่วไปของชุมชนคล้ายกับศูนย์ อำเภอฟิมาย เพียงแต่สำนักวัดสะแกแสงมีความเป็นชนบท ห่างจากสังคมเมืองมากกว่า พื้นที่ของสำนักเล็กกว่าและกำลังริเริ่มขยายที่ตั้งของสำนักออกไปอีกแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ห่างกันประมาณ 10 ก.ม. ซึ่งเป็นพื้นที่ที่กว้างขวาง จำนวน 50 ไร่ และทำเลเหมาะสมกว่า (3) สำนักวัดเขาจันทร์งาม ตั้งอยู่เชิงเขาห่างจากถนนมิตรภาพประมาณ 4 ก.ม. ห่างจากชุมชนพอประมาณ พื้นที่รอบวัดส่วนใหญ่เป็นของนายทุน ภายในวัดสะอาด ร่มรื่น เงียบสงบ เป็นธรรมชาติบรรยากาศดีมาก มีภาพเขียนก่อนยุคประวัติศาสตร์คล้ายกับที่ผาแต้มจังหวัดอุบลราชธานี ภายในบริเวณวัดจัดอาคารสถานที่กลมกลืนกับธรรมชาติ สะอาด สงัด สงบ ร่มรื่น เป็นระเบียบ เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา (4) ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด และผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 1 ให้ความเห็นว่า สถานที่ปฏิบัติในภาพรวมของจังหวัดเพียงพอคือมีศูนย์ปฏิบัติธรรมทุกอำเภอ การสร้างบรรยากาศภายในสำนัก ควรเน้นความสงบร่มเย็นเป็นธรรมชาติ วันไปสัมภาษณ์ ผอ.สำนักงานพุทธ บุคลากรของสำนักงานให้การต้อนรับเป็นอย่างดีและก่อนทำงานในเช้าวันนั้นมีการไหว้พระสวดมนต์แปลด้วยน่าจะจะเป็นแบบอย่างของชาวพุทธที่ดี

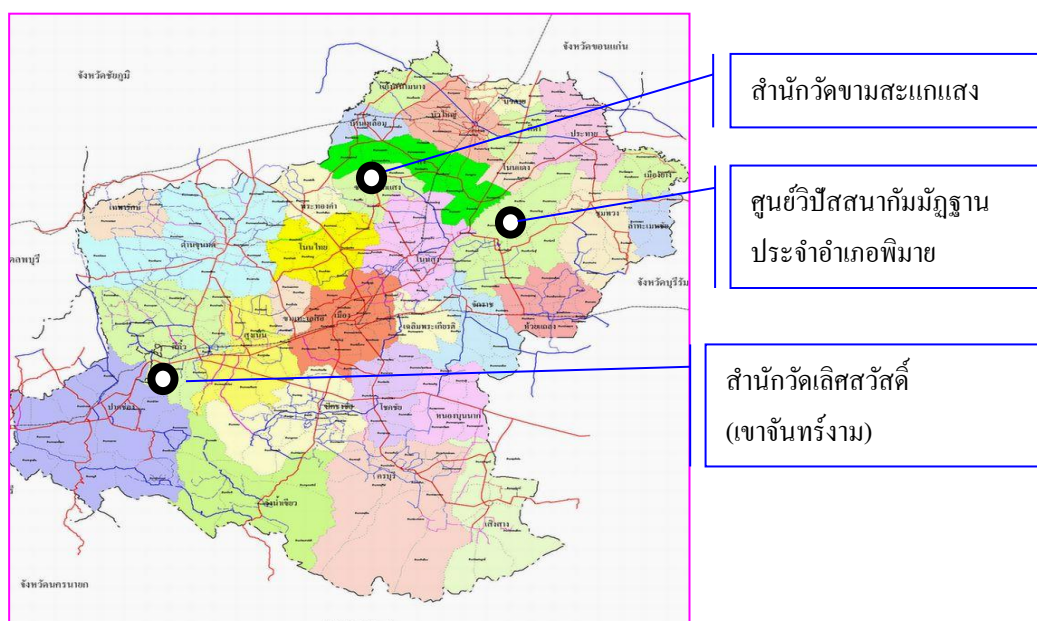
3) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีอาคารสถานที่เพียงพอ สภาพแวดล้อมเหมาะสม ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ (1) ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านโพนบูลย์ เป็นสำนักอยู่ในชุมชน มีป่าไม้รอบ ๆ วัดร่มรื่นดี เป็นชุมชนชนบทที่จัดผังชุมชนเป็นระเบียบ อาชีพทำไร่นา เอาใจใส่อุปถัมภ์วัด ที่ตั้งสำนักติดถนนหลวงคมนาคมสะดวก มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน พระสงฆ์อยู่อย่างสะดวกสบาย ประพฤติปฏิบัติเคร่ง มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน เป็นการแข่งกันทำสิ่งดีงาม ถ่วงดุล ตรวจสอบซึ่งกันและกัน การสนองตอบของสำนักนี้เน้นการฝึกอบรมครู นักเรียนเป็นหลัก (2) สำนักวัดปลื้มพัฒนา ตั้งอยู่ติดกับชุมชนเข้าออกสะดวก บริเวณสำนักมีความเป็นธรรมชาติ ป่าไม้สมบูรณ์เงียบ สงัด สงบเย็นสบาย เหมาะสำหรับปฏิบัติธรรม เป็นสำนักสาขาวัดหนองป่าพง เจ้าสำนักเป็นประธานสาขาดูแลบริหารวัดเครือข่ายในละแวกนี้ เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมให้สัมภาษณ์ว่า “อาคารสถานที่ไม่จำเป็นต้องหรูหราโอโถง ก่อสร้างให้น้อยที่สุด มีข้อสังเกตว่าแม้เจ้าสำนักจะมีแนวคิดที่จะไม่ทำวัตถุให้มาก ใส่ใจในธรรมชาติ รักษาป่า ต้นไม้ แต่กระนั้นสิ่งปลูกสร้างมันก็เกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ วัตถุมันก็ดาษดินขึ้นสมบัติภายนอกหากเราเสียเวลาแสวงหาวัตถุมากไป เราก็หมดเวลาในการปฏิบัติ องค์ประกอบการปฏิบัติจริง ๆ มีเพียงกายกับใจก็ปฏิบัติได้แล้ว ไม่ต้องแสวงหาอุปกรณ์ความสะดวกสบายเกินไป”⁵⁹ ทักษะนี้สอดคล้องกับแนวคิดสำนักหนองป่าพงอันเป็นต้นแบบของสาขานี้ว่า “ในสิบปีแรกของหนองป่าพง วัดยังมีลักษณะเป็นที่พักสงฆ์กลางดง ถาวรวัตถุยังมีน้อย พระสงฆ์อยู่อย่างเรียบง่ายในกุฏิเล็ก ๆ

⁵⁹ สัมภาษณ์ พระครูภาวนาสารคุณ, เจ้าอาวาสวัดปลื้มพัฒนา, บ้านปลื้มพัฒนา หมู่ที่ 7 ตำบลโคกมะม่วง อำเภอบัวคำ จังหวัดบุรีรัมย์ สัมภาษณ์ 19 พฤษภาคม 2549.

มุงด้วยหญ้าคา ฝาผนังทำด้วยใบตอง หลวงพ่อพาลูกศิษย์ทำความเพียรอย่างอุกฤษฏ์ โดยไม่สนใจกับการพัฒนาทางวัตถุเท่าไรนัก ประกอบกับสมัยนั้นทุนก่อสร้างไม่ค่อยมี... หลวงพ่อไม่ยินดีในตึกอาคารที่หรูหรา ทุ่มเพื่อย ทุ่มเพื่อ หากมุ่งคุมการก่อสร้างในวัดให้อยู่ในเกณฑ์ที่พอดี สร้างแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์จริง ๆ สร้างให้กลมกลืนกับธรรมชาติให้มากที่สุด และในลักษณะที่ไม่ทำลายบรรยากาศเรียบง่าย มักน้อยสันโดษของวัดป่า หลักสำคัญที่หลวงพ่อยึดไว้เสมอต้นเมอปลาย คือ การไม่ทำอะไรเลยจากญาติโยม แม้ในทางอ้อมก็ตาม ฉะนั้น การเจริญโดยวัตรธรรมของวัดหนองป่าพงค่อยดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติ ตามหลักสี่เลน โภคสัมปทา โดยไม่มีการเรียไรจากชาวบ้านเป็นอันขาด หลวงพ่อสอนอยู่เสมอว่า พระไปยุ่งกับการเงินก่อสร้างวัดเป็นสิ่งที่น่าเกลียด แต่ให้พระสงฆ์สร้างคน คนจะสร้างวัดเอง⁶⁰

ภาพที่ 3.2

แผนที่จังหวัดนครราชสีมาและที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมกลุ่มตัวอย่าง

เป็นที่สังเกตว่า การก่อสร้างด้านศาสนวัตถุ หรือการปรับโครงสร้างทางกายภาพของสำนักสาขาหนองป่าพงนี้ มักได้รับความร่วมมือจากชุมชนด้วยความศรัทธา ซึ่งกลุ่มพระภิกษุสามเณรภายในวัดเป็นกำลังหลัก และการทำงานวัดก็ถือเป็นการฝึกปฏิบัติขัดเกลาดนเองอันเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมด้วย นอกจากนี้ส่วนงานของรัฐที่เห็นความทุ่มเทของวัดก็ไม่นิ่ง ดูดายมักจะยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ โดยไม่ต้องเอ่ยปากร้องขอการมีกิจกรรมร่วมกันเช่นนี้ทำให้วัด ชุมชน ได้อะไรมากกว่าตัวอาคารสถานที่ (3) สำนักปฏิบัติธรรมวนารักษ์าราม เป็นวัดป่าตั้งอยู่ใกล้ชุมชน ติดถนนลาดยางเข้า

⁶⁰ พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), **อุปลมณิ**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2544), หน้า 87.

ออกสะดวก ภายในวัดร่มรื่น จัดแต่งสำนักเป็นเหมือนนิรโรค มีสวนพันธุ์ไม้ดอก สวยงาม เป็นระเบียบ เป็นสำนักค่อนข้างปิดตัวเอง ไม่เป็นที่สาธารณะ บริการได้เฉพาะกลุ่มที่มุ่งมั่นสนใจจริง ๆ อาคารสถานที่ทรุทันสมัย นำเทคโนโลยีมาใช้มาก (4) ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด และผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 1 ให้ความเห็นว่าส่วนใหญ่สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดยังไม่เข้มแข็งพอ เท่าที่มีอยู่พอตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานเท่านั้น จะมีเพียงบางสำนักที่มีมาตรฐานฝึกฝนระดับลึกได้แต่มีเพียงส่วนน้อย ปัญหาหลักๆ ของสำนักปฏิบัติธรรมคือ พระวิปัสสนาจารย์ยังด้อยคุณภาพและปริมาณ เนื่องจากคณะสงฆ์ทั้งภารกิจด้านนี้ไปนานซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการพัฒนาพระสงฆ์ให้มีความสามารถในด้านนี้

4) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีอาคารสถานที่เพียงพอ สภาพแวดล้อมเหมาะสม ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ (1) สำนักวัดป่าเทพประทาน มีสภาพป่าช้าของชุมชน มีการปลูกป่าเพิ่ม หมู่บ้านอยู่กันเป็นกลุ่ม มีการจัดผังชุมชนเป็นระเบียบ ถนนเข้าออกภายในสำนักสะดวก มีกฎกรรมฐานเรียงรายเป็นสัดส่วน เป็นชุมชนชนบท อาชีพทำไร่นา เอาใจใส่อุปถัมภ์วัด (2) สำนักวัดบ้านมิตมงคล ตั้งอยู่ติดกับชุมชนซึ่งห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 4 กิโลเมตร เส้นทางลาดยางเข้าออกสะดวก ภายในวัดสะอาด ร่มรื่นบรรยากาศดีมาก ชุมชนกึ่งชุมชนเมือง (3) สำนักวัดสว่างอรุณ เป็นสำนักที่อยู่ท่ามกลางชุมชน เป็นเหมือนวัดบ้านทั่วไป กำลังอยู่ในช่วงของการจัดภูมิทัศน์ให้มีความเป็นธรรมชาติ กำลังปลูกต้นไม้เสริม มีกุฏิสงฆ์ศาลาปฏิบัติธรรม และพระอุโบสถแบบเปิดโลก ปกคลุมด้วยร่มไม้ ชุมชนเป็นหมู่บ้านชนบททั่วไป ทำไร่นาพืชสวน ถนนหินกรวดเข้าหมู่บ้านฤดูฝนเข้าออกลำบาก (4) ของผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดให้ทัศนะว่าสุรินทร์เพิ่งได้รับนโยบายด้านการปฏิบัติธรรมใหม่เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ในช่วงนี้ก็เป็นแต่เพียงสำรวจและสนับสนุนโครงการปฏิบัติธรรมตามนโยบายของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ แต่ก็ยังไม่เป็นมรรคผลพอที่จะทำให้งานด้านนี้ก้าวหน้าสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้สำนักปฏิบัติธรรมที่มีอยู่ได้ เพราะเป็นช่วงของการเริ่มต้น

3.1.2 สภาพทั่วไปด้านบุคลากร

การศึกษาด้านบุคลากร หมายถึง บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการฝึกปฏิบัติของสำนักธรรมกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้จำแนกกลุ่มบุคลากรออกเป็น 2 กลุ่ม คือ บุคลากรที่ทำหน้าที่ฝึกอบรมกับบุคลากรที่เข้ารับการฝึกอบรม โดยตั้งประเด็นศึกษาไว้ 2 ประเด็นหลัก คือ ปริมาณและคุณภาพของบุคลากร ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) บุคลากรที่ทำหน้าที่ฝึกอบรมในสำนักปฏิบัติ ได้แก่ กลุ่มเจ้าสำนักและพระวิปัสสนาจารย์ วิทยาการที่ทำหน้าที่ในการฝึกอบรม ซึ่งมีประเด็นศึกษา 2 ประเด็น คือ ด้านปริมาณและด้าน

คุณภาพของบุคคลากร ในด้านคุณภาพนั้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นคุณธรรมกับส่วนที่เป็นความสามารถในการบริหารจัดการ

ภาพที่ 3.3

แผนที่เขตจังหวัดบุรีรัมย์และที่ตั้งสำนักปฏิบัติกลุ่มตัวอย่าง

(1) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรม ส่วนใหญ่ เจ้าสำนักและพระวิปัสสนาจารย์ ในด้านคุณธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหารประจำใจ มีความซื่อสัตย์จริงใจในการทำงาน มีความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีความเป็นกัลยาณมิตรเจ้า ในด้านความสามารถในการบริหารจัดการ เจ้าสำนักมีความคิดริเริ่มและมีวิสัยทัศน์ สามารถแสดงทิศทางของการพัฒนาสำนักปฏิบัติในอนาคต ริเริ่มแนวทางในการบริหารที่ท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลงของสำนักปฏิบัติ ริเริ่มวิธีการพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีวิธีการกระตุ้นให้ทุกคนร่วมกันพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติ ด้านพระวิปัสสนาจารย์มีความสามารถในการฝึกฝนอบรม มุ่งพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา เข้าใจหลักการพัฒนาผู้ฝึกปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ก. สำนักวัดป่าสุคโตมีพระวิปัสสนาที่เก่ง ๆ อยู่ 4-5 รูป ช่วยกันฝึกอบรมปฏิบัติพาเจ้าสำนักปฏิบัติเป็นพระสุปฏิบัติ นำเคารพ น่ายกย่อง เป็นแบบอย่างจริงใจ มีความสามารถในการติดตามประเมินผลงานที่ดำเนินการอย่างเป็นระบบและนำผลมาปรับปรุงงาน มีความสามารถในการปรับปรุงระบบงานที่รวดเร็ว คุ่มค่า

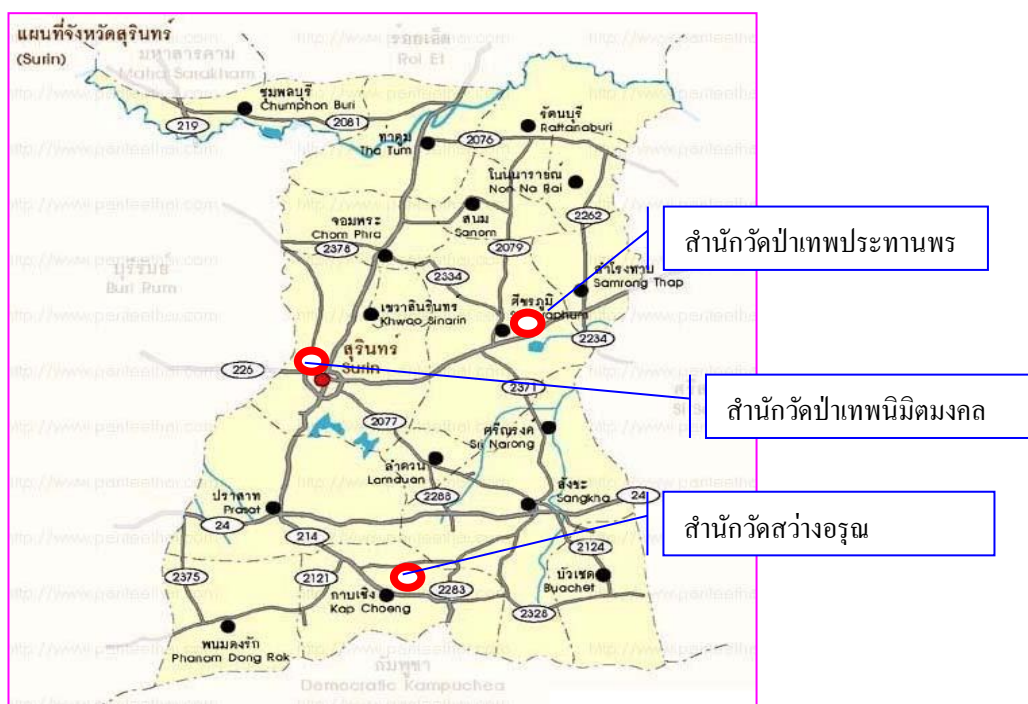
และเพิ่มประสิทธิภาพ มีความสามารถในการแก้ปัญหาสำคัญให้ลุล่วงไปด้วยความร่วมมือของทุกฝ่าย มีการบริหารบนฐานความรู้และมีระบบสารสนเทศเพื่อการบริหาร เจ้าสำนักมีความสามารถเป็นผู้นำด้านการปฏิบัติและวิชาการ มีความรอบรู้เกี่ยวกับหลักสูตรและการฝึกปฏิบัติ ให้ความสำคัญกับบทบาทประธานในการแต่งตั้งกรรมการและการประชุมคณะกรรมการหลักสูตรของสำนักปฏิบัติ มีการส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรของสำนักปฏิบัติ มีการส่งเสริมสนับสนุน การพัฒนาการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีการส่งเสริมและพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ การผลิต/ใช้สื่ออย่างหลากหลาย และเหมาะสมกับการฝึกปฏิบัติ สนับสนุนให้มีการจัดหาและจัดเก็บสื่อการฝึกปฏิบัติอย่างเป็นระบบ ความเป็นผู้นำในการพัฒนากระบวนการฝึกปฏิบัติ มีการสนับสนุนการพัฒนาและประเมินพระวิปัสสนาจารย์อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง มีการติดตามความก้าวหน้าทางการฝึกปฏิบัติอยู่เสมอ มีการวางระบบและกลไกที่ดีในการประเมินประสิทธิภาพของการปฏิบัติ ข. สำนักวัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเกิ้ง) มีพระที่สามารถสอนกัมมัฏฐานขั้นพื้นฐานได้ประมาณ สิบกว่ารูป พระสงฆ์ที่สามารถสอนกัมมัฏฐานระดับสูงได้ก็มีเจ้าสำนัก แต่ท่านมักจะไม่ได้อยู่ประจำสำนัก พระสงฆ์ที่มีอยู่ในสำนักนี้จึงบริการด้านปฏิบัติได้ในขั้นพื้นฐานเท่านั้น เป็นที่สังเกตว่าสำนักนี้มีพระสงฆ์ที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มหลายรูป ช่วยปฏิบัติภารกิจภายในสำนัก ค. สำนักวัดอากาสิโก มีพระสงฆ์จำพรรษาไม่น้อยกว่า 5 รูปทุกปี มีพระที่เก่งด้านปฏิบัติและเป็นวิทยากรอบรม 2-3 รูป ดูจากบุคลิกทั้งพระสงฆ์และแม่ชีภายในวัด มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ไม่มีพระหลงตา มีแต่พระหลายพรรษา ง. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด ให้ความเห็นว่าบุคลากรสงฆ์สายปฏิบัติมีจำนวนน้อย ต้องพึ่งพาจังหวัดอื่น

(2) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรม ส่วนใหญ่เจ้าสำนักและพระวิปัสสนาจารย์ ในด้านคุณธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหารประจำใจ มีความซื่อสัตย์จริงใจในการทำงาน มีความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีความเป็นกัลยาณมิตรเจ้าสำนักปฏิบัติมีความสามารถในการบริหารจัดการ โดยมีความคิดริเริ่มและมีวิสัยทัศน์ สามารถแสดงทิศทางของการพัฒนาสำนักปฏิบัติในอนาคต ริเริ่มแนวทางในการบริหารที่ท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลงของสำนักปฏิบัติ ริเริ่มวิธีการพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีวิธีการกระตุ้นให้ทุกคนร่วมกันพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติ ด้านพระวิปัสสนาจารย์มีความสามารถในการฝึกฝนอบรม มุ่งพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา เข้าใจหลักการพัฒนาผู้ฝึกปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ก. ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐานประจำอำเภอพิมาย ขาดพระวิปัสสนาจารย์มืออาชีพหรือที่จะทำงานด้านนี้ โดยเฉพาะที่มีความรู้ความสามารถระดับสอบอารมณ์ระดับลึกได้ และพระวิปัสสนาจารย์เองก็ยังคงพัฒนาตัวเองไปด้วยมิใช่หยุดอยู่กับที่ พระวิปัสสนาจารย์ในอำเภอพิมายมีอยู่ประมาณ 7-8 รูป ผ่านการอบรมทุกรูป ที่มาช่วยงานโครงการ แต่ที่ประจำในศูนย์มีอยู่เพียงรูปเดียว ศูนย์มีพระภิกษุสามเณรที่ไปเรียน

ด้านปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาด้วย ข. สำนักวิปัสสนาวัดสะแกแสง มีพระวิปัสสนาจารย์ไม่เพียงพอ ผลิตยากมาก แรงจูงใจในด้านนี้ก็ไม่มีความสนใจของวัดถุณยมิได้ ค. สำนักวัดเขาจันทร์งาม เจ้าสำนักมีความมั่นคงเยือกเย็น เจ้าสำนักควรเป็นแบบอย่างของบุคคลอื่น มีพระสงฆ์ที่มุ่งมั่นฝึกฝนอย่างเข้มงวด จริงจังในการปฏิบัติ ดูจากบุคลิกทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ภายในวัด มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส มีพระวิปัสสนาจารย์ในเครือข่ายของสำนักวัดหนองป่าพงที่เก่ง ๆ ประมาณ 20 กว่ารูปเชื่อมโยงถึงกัน ใช้ระบบหมุนเวียนพระสงฆ์ภายในเครือข่ายแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพระในสำนัก และเมื่อมีงานอบรมพระสงฆ์เหล่านี้ก็มาช่วย เหลือกันดำเนินงาน ง. ผอ.สำนักพุทธ/สำนักงานเขตพื้นที่ ให้ความเห็นว่า บุคลากรสงฆ์สายปฏิบัติขาดแคลนในนครราชสีมามีเอกชนเข้ามาจัดสำนักปฏิบัติแข่งขันสงฆ์

ภาพที่ 3.4

แผนที่เขตจังหวัดสุรินทร์และที่ตั้งสำนักปฏิบัติกลุ่มตัวอย่าง

(3) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ เจ้าสำนักและพระวิปัสสนาจารย์ ในด้านคุณธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหารประจำใจ มีความซื่อสัตย์จริงใจในการทำงาน มีความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีความเป็นกัลยาณมิตรเจ้าสำนักปฏิบัติมีความสามารถในการบริหารจัดการ โดยมีความคิดริเริ่มและมีวิสัยทัศน์ สามารถแสดงทิศทางของการพัฒนาสำนักปฏิบัติในอนาคต ริเริ่มแนวทางในการบริหารที่ท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลงของสำนักปฏิบัติ ริเริ่มวิธีการพัฒนาคุณภาพ สำนักปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีวิธีการกระตุ้นให้ทุกคนร่วมกันพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติ ด้าน พระวิปัสสนา

จารย์มีความสามารถในการฝึกฝนอบรม มุ่งพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา เข้าใจหลักการพัฒนาผู้ฝึกปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ก. ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านไผ่บุลย์ มีพระสงฆ์ภายในสำนักหลายรูปส่วนใหญ่เป็นนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ช่วยกันฝึกอบรม ปฏิบัติเจ้าสำนักปฏิบัติเป็นพระสุปฏิบัติ นำเคารพ น่ายกย่องเป็นแบบอย่าง ทำงานเข้มแข็งจริงจัง แม้ยังอยู่ในวัยหนุ่ม ข. สำนักวัดปลื้มพัฒนา มีพระสงฆ์อยู่ประมาณ 6 รูป และนาค 6 คน เจ้าสำนักเป็นประธานสาธุแลบริหารวัดเครือข่ายในละแวกนี้ การจัดสำนักเครือข่ายเป็น 3 ลักษณะ คือ สำรวจ-สำรวจ-สาขา ค. สำนักปฏิบัติธรรมวนานุรักษาราม พระสงฆ์ระดับปัญญาชน เจ้าสำนักเป็นอดีตข้าราชการที่สนใจพระพุทธศาสนามาแต่ต้น ถ้าจะอบรมบุคคลภายนอกต้องดูพื้นฐานความรู้ก่อน ง. ผอ.สำนักพุทธ ให้ความเห็นว่าบุคลากรสงฆ์สายปฏิบัติมีจำนวนน้อยต้องพึ่งพาจังหวัดอื่น

(4) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่เจ้าสำนักและพระวิปัสสนาจารย์ ในด้านคุณธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหารประจำใจ มีความซื่อสัตย์จริงใจในการทำงาน มีความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีความเป็นกัลยาณมิตรเจ้าสำนักปฏิบัติมีความสามารถในการบริหารจัดการ โดยมีความคิดริเริ่มและมีวิสัยทัศน์ สามารถแสดงทิศทางของการพัฒนาสำนักปฏิบัติในอนาคต ริเริ่มแนวทางในการบริหารที่ท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลงของสำนักปฏิบัติ ริเริ่มวิธีการพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีวิธีการกระตุ้นให้ทุกคนร่วมกันพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติ ด้านพระวิปัสสนาจารย์มีความสามารถในการฝึกฝนอบรม มุ่งพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา เข้าใจหลักการพัฒนาผู้ฝึกปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ก. สำนักวัดป่าเทพประทาน พระวิปัสสนาจารย์จะมาช่วยเหลือกันเป็นครั้งคราวในช่วงงานปริวาสกรรม เจ้าสำนักเป็นนักปฏิบัติ เทศน์ดี ปรับปรุงงานตลอด ข. สำนักวัดป่านิมิตมงคล เจ้าสำนักชราภาพมากแล้ว ไม่มีพระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนัก ขาดแคลนบุคลากรด้านการปฏิบัติ เมื่อมีงานอบรมได้จากส่วนกลางคือวัดในจังหวัดจัดหามาให้ผลัดเปลี่ยนกันไป ค. สำนักวัดสว่างอรุณ เจ้าสำนักเน้นศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกเป็นหลักเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ งานภายในสำนักท่านเองเป็นตัวหลัก เรียกใช้ลูกศิษย์ได้ในยามจำเป็นให้มาช่วยผ่อนแรงในการฝึกอบรม อีกทั้งยังมีทีมงานในด้านการฝึกปฏิบัติที่มีมาตรฐานเป็นที่เชื่อถือ ตัวแทนเองก็มักจะได้รับการอาราธนานิมนต์ไปเป็นพระวิปัสสนาจารย์ บุคลิกของเจ้าสำนักแม้ดูยังหนุ่มแต่ค่อนข้างทำงานจริงจัง ง. ผอ.สำนักพุทธ ให้ความเห็นว่าบุคลากรสงฆ์สายปฏิบัติมีจำนวนน้อยต้องพึ่งพาจังหวัดอื่น

2) บุคลากรที่ทำเข้ารับการฝึกอบรมในสำนักปฏิบัติ ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มผู้เข้ารับการฝึกอบรมในสำนักปฏิบัติธรรมเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่ นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ ผู้บริหาร พระสงฆ์

อุบาสกอุบาสิกา ผู้นำชุมชน ประชาชนทั่วไป ได้ตั้งข้อสังเกตและประเด็นสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มใด ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์มีดังต่อไปนี้

(1) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีกลุ่มผู้เข้ารับบริการในสำนักปฏิบัติธรรมแตกต่างกันไป ตามศักยภาพของสำนัก ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ สำนักวัดป่าสุคโต กลุ่มคนที่เข้ามาใช้บริการมีตั้งแต่ระดับชาวบ้านทั่วไป นักศึกษา ปัญญาชน ข้าราชการ ผู้บริหาร... วัดป่าอากาโกลิโกชาวบ้าน พระสงฆ์ ประชาชน ปัญญาชน นักเรียนนักศึกษา โดยเฉพาะหน่วยงานกรมราชทัณฑ์

(2) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีกลุ่มผู้เข้ารับบริการฝึกอบรม ในสำนักปฏิบัติธรรมแตกต่างกันไปตามศักยภาพของสำนัก ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานประจำอำเภอพิมาย กลุ่มคนที่เข้ามาใช้บริการมีตั้งแต่ระดับชาวบ้านทั่วไป ปัญญาชน ข้าราชการ ผู้บริหาร... สำนักวิปัสสนาวัดสะแกแสง ชาวบ้าน พระสงฆ์ ประชาชน ปัญญาชน นักเรียนนักศึกษา สำนักวัดเขาจันทร์งาม พระสงฆ์ปฏิบัติเข้มงวด ปัญญาชน ฯลฯ

(3) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีกลุ่มผู้เข้ารับบริการในสำนักปฏิบัติธรรม แตกต่างกันไปตามศักยภาพของสำนัก ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านโพนบูลย์ กลุ่มคน ที่เข้ามาใช้บริการมีตั้งแต่ระดับชาวบ้านทั่วไป นักเรียน นักศึกษา ปัญญาชน ข้าราชการ ผู้บริหาร...สำนักวัดปลื้มพัฒนา สำนักปฏิบัติธรรมวนานุรักษาราม

(4) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีกลุ่มผู้เข้ารับบริการในสำนักปฏิบัติธรรม แตกต่างกันไปตามศักยภาพของสำนัก ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ สำนักวัดป่าเทพประทาน สำนักวัดปานิมิตมงคล สำนักวัดสว่างอรุณ

3.1.3 สภาพทั่วไปด้านการบริหารจัดการ

การศึกษาด้านการบริหารของสำนักปฏิบัติธรรม หมายถึง การบริหารจัดการภายในแต่ละสำนักกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งลักษณะการบริหารจัดการมีความแตกต่างกัน บางสำนักใช้รูปแบบบริหารจัดการโดยเจ้าสำนักมีอำนาจบริหารจัดการคนเดียว บางสำนักบริหารจัดการโดยรูปแบบคณะกรรมการ เป็นต้น ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตและประเด็นสัมภาษณ์ไว้ 6 ประการ คือ มีรูปแบบบริหารภายในสำนักเป็นระบบ ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมายชัดเจน มีคณะกรรมการดำเนินงาน มีการร่วมมือกับคณะสงฆ์/ชุมชน มีการกำกับ ติดตาม ฝึกฝนอย่างจริงจัง และมีการประเมินผลการดำเนินงาน โดยมองไปที่โครงสร้างการบริหารจัดการภายในสำนักเป็นหลัก ซึ่งข้อมูล ที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีรูปแบบบริหารภายในสำนักเป็นระบบ ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมายชัดเจน มีคณะกรรมการ ดำเนินงานดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ก. สำนักวัดป่าสุคโต จัดการภายในวัดอย่างเป็นระบบ มีเจ้าหน้าที่ดูแลทะเบียน ดูแลงบประมาณใช้จ่าย ค่าบำรุงสถานที่ไม่มีการเรียกราย ไม่นับจากรัฐ อาศัยบารมีของเจ้าสำนัก (กลุ่มสัมมาชีพไม่กล้าสอบถามด้านการเงินของสำนัก) มีพระวิปัสสนาจารย์ ดูแลการฝึกอบรม ข. สำนักวัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเกิ้ง) การจัดบทบาทภายในสำนัก นอกเหนือจากเป็นสำนักปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่กล่าวมา ยังสามารถจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ได้ครบทุกระบบไม่ว่าจะเป็นระบบนักธรรม-บาลี ปรีชาธรรมแผนกสามัญศึกษา นอกจากนี้ยังจัดภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมภายในวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาแนวพุทธได้อย่างน่าสนใจ ด้านงบประมาณ ดำเนินการสำนักงานพุทธให้เป็นครั้งคราวตามโครงการ ค. สำนักวัดป่าอากาโณ เมื่อมีโครงการ กรรมการวัด ชาวบ้านและวิทยากรจากที่ต่าง ๆ มาช่วย การจัดการงบประมาณมีความไว้วางใจสูงแม้ว่าอำนาจการจัดการอยู่ที่คณะกรรมการวัด แต่ในบางครั้งเงินทำบุญในพระราชกรณียกิจมอบถวายให้ทางวัดดำเนินการเองเลย เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ เป็นต้น ระบบการตรวจสอบการเงินของวัดเมื่อกรรมการดำเนินการทั้งหมดแล้ว แจ้งให้เจ้าอาวาสรับทราบ (ถ้าเจ้าอาวาสสร้างความมั่นใจแก่ชาวบ้านก็ไม่มีใครกล้าหยิบฉวยเงินวัด) ง. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด ให้ความเห็นว่า มีการเสนอตั้งสำนักปฏิบัติ 14 แห่ง มีงบประมาณสนับสนุน แต่งบประมาณสนับสนุนจากรัฐยังไม่เป็นระบบ ที่พอเป็นอยู่ได้ในปัจจุบันเพราะความเสียสละของผู้ปฏิบัติ

2) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีรูปแบบบริหารภายในสำนักเป็นระบบ ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมายชัดเจน มีคณะกรรมการดำเนินงาน ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ก. ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานประจำอำเภอพิมาย ระบบบริหารเป็นของคณะสงฆ์จังหวัด วางระบบโดยให้มีประธานศูนย์ดำเนินงานตามคณะกรรมการสงฆ์ด้านปฏิบัติของจังหวัด ความเป็นไปของศูนย์จึงอยู่ในการกำกับดูแลของเจ้าคณะจังหวัดอีกชั้นหนึ่ง ข. สำนักวิปัสสนาวัดสะแกแสง มีรูปแบบปฏิบัติที่เป็นระบบ โดยเจ้าสำนักเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด มีอิสระในการดำเนินงานภายในสำนัก ค. วัดเขาจันทร์งาม ใช้หลักสังฆะตามแบบวินัยดั้งเดิมเป็นบรรทัดฐานในการบริหารจัดการ ไม่ว่าจะเป็นด้านสภาพอาคารสถานที่ การดำรงชีวิตภายในสำนักล้วนแต่มีระเบียบแบบแผน เป็นการบริหารจัดการแบบไม่ต้องทำอะไรมาก รูปแบบสังฆะเป็นมาตรฐานของสงฆ์ตามหลักพระวินัยในพระพุทธศาสนา ระบบแบบสังฆะทำให้ทุกคนมีโอกาสพัฒนาตนเอง และทำให้ส่วนรวมได้รับผลจากพัฒนานี้ด้วย นอกจากนี้ระบบสังฆะยังเป็นการรับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย ให้ทุกคนมีส่วนร่วม การบริหารด้านพระวิปัสสนาจารย์ใช้ระบบเครือข่ายหมุนเวียนช่วยเหลือกันในช่วงมีงานอบรม สำนักหนองป่าพงมีสำนักสาขาที่เป็นเครือข่ายทั่วประเทศจำนวนถึง 200 กว่าสาขา มีการบริหารสาขาอย่างเป็นระบบ กลุ่มผู้ปฏิบัติก็ผลัดเปลี่ยน

หมุนเวียนสถานฝึกปฏิบัติเช่นเดียวกับกลุ่มพระวิปัสสนาจารย์ได้ **ง. ผอ.สำนักพุทธ/สำนักงานเขต** พื้นที่ให้ความเห็นว่า ในระยะ 3-4 ปีที่ผ่านมามุ่งพัฒนาคน พัฒนาสำนัก แต่งบประมาณไม่เพียงพอขอเพิ่มไม่ได้ ต้องหาต้นทุนเอง ขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เรื่องที่อ่อนที่สุดคือ กิจกรรม/การประชาสัมพันธ์ ที่สำคัญยึดติดบุคคลมากเกินไปเมื่อหมดเจ้าสำนักที่เก่ง ๆ ก็ซบเซาลง

ภาพที่ 3.5

การสัมภาษณ์เจ้าสำนักวัดบ้านปลื้มพัฒนา

3) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีรูปแบบบริหารภายในสำนักเป็นระบบ ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมายชัดเจน มีคณะกรรมการ ดำเนินงานดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านโพนบูลย์ การบริหารจัดการอยู่ที่เจ้าสำนัก มีความคิดริเริ่มที่จะให้เป็นรูปแบบคณะกรรมการแต่ยังทำไม่ได้ อาศัยงบประมาณจากผู้รับการอบรมเป็นหลัก สำนักวัดปลื้มพัฒนา ใช้รูปแบบเดียวกับวัดเขาจันทร์งาม มีการประชุมปีละ 2 ครั้ง การควบคุมดูแลกันโดยใช้มติสงฆ์ แบ่งเป็นกลุ่ม/โซนแต่ละกลุ่มดูแลกัน หากเกิดเรื่องไม่ดีก็รีบตรวจสอบดำเนินการทันทีไม่ปล่อยให้ล่าช้าจนเกิดความเสียหาย โดยใช้เกณฑ์ของสำนักหนองป่าพงเป็นหลัก สำนักปฏิบัติธรรมวนานุรักษาราม เจ้าสำนักบริหารจัดการเอง โดยบุคลากรของวัดคอยปฏิบัติตาม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด

4) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีรูปแบบบริหารภายในสำนักเป็นระบบ ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมายชัดเจน มีคณะกรรมการ ดำเนินงานดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ สำนักวัดป่าเทพประทาน เจ้าอาวาสดำเนินการเอง โดยมีชุมชนให้ความร่วมมือ เมื่อมีการจัดงานอบรมใหญ่ ๆ ก็ผลัดเปลี่ยน พระวิปัสสนาจารย์ในเครือข่ายจากที่ต่าง ๆ ช่วยอบรม สำนักวัดปานิมิตมงคล เจ้าอาวาสวัดดำเนินการเอง เหมือนกับวัด

เทพประทาน ด้านการเงินท่านมอบให้คณะกรรมการวัดดำเนินการกันเอง ท่านเป็นแต่เพียงผู้ดูแล แต่กระนั้นก็เคยมีปัญหาด้านการเงินจนทำให้พระดี ๆ ต้องลาสิกขา ในด้านการก่อสร้างปีนี้ไม่เน้นอาคาร มุ่งสร้างกำแพงวัดก็พอ ปีต่อไปค่อยพูดถึงสิ่งใหม่ การจัดการด้านงบประมาณ โครงการภายในวัดมักเป็นรูปแบบที่ อบอุ่น มาจัดโครงการก็เป็นงบประมาณของโครงการของเขาเอง วัดเป็นเพียงสถานที่ ได้รับค่าบำรุงสถานที่บ้างเท่านั้น

3.1.4 สภาพทั่วไปด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติ

การศึกษาด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรม หมายถึง รูปแบบปฏิบัติ หรือวิธีปฏิบัติที่สำนักปฏิบัติธรรมกลุ่มตัวอย่างใช้ในการฝึกอบรม ซึ่งสำนักปฏิบัติต่าง ๆ เหล่านี้มีรูปแบบปฏิบัติและวิธีการฝึกอบรมแตกต่างกัน บางสำนักก็ใช้รูปแบบเคลื่อนไหวที่เป็นแนวของหลวงพ่อเทียน ส่วนใหญ่จะพบที่จังหวัดชัยภูมิและนครราชสีมา รูปแบบเป็นแบบของวัดมหาธาตุ และรูปแบบของสำนักวัดหนองป่าพงของหลวงพ่อบุญ เป็นต้น ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตและประเด็นสัมภาษณ์ไว้ 4 ประการ คือ รูปแบบปฏิบัติต่าง ๆ เหล่านี้มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สอดคล้องความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น มีสื่อการฝึกปฏิบัติ สอดคล้องกับพระธรรมวินัยมากน้อยเพียงใด ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีหลักสูตรหรือรูปแบบปฏิบัติเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สอดคล้องความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น มีสื่อการฝึกปฏิบัติ และสอดคล้องกับพระธรรมวินัย ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ วัดป่าสุคโตใช้รูปแบบปฏิบัติของหลวงพ่อบุญ เน้นหนักด้านกรรมฐาน รูปแบบการเคลื่อนไหว(สติปัฏฐาน) ไม่ใช้วิธีบริการ ให้คลาย ศึกษาสภาวะตรง ใช้ภาษาพูดน้อยและกระชับ มีการสอบอารมณ์ เน้นสภาวะธรรมที่พบเห็นแล้วหาทางแก้ไข สำนักวัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเก้ง) ใช้หลักสูตรปัฏฐาน 4 ยุบ-พอง เป็นแนวในการฝึกปฏิบัติขั้นพื้นฐาน วัดป่าอากาโกล ใช้แนวปฏิบัติของหลวงพ่อบุญ (สติปัฏฐาน 4) ให้รู้สึกตัว สร้างจะหระ (การเคลื่อนไหว) 14 ประการ ตรง ลัด เข้าถึง ไม่ต้องภาวนาจิตตามรู้ ให้เข้าใจว่าธรรมะอยู่กับเราไม่ใช่อื่น รูปแบบปฏิบัติทั่วไปนำเอากิจวัตรประจำวันเป็นกรอบในการฝึกปฏิบัติ คือการทำวัตรสวดมนต์ เข้า-เย็น ต่อด้วยการบำเพ็ญภาวนา ผอ.สำนักพุทธ ให้ความเห็นว่า ในการดำเนินการตามบริหารจัดการ และรูปแบบการปฏิบัติของแต่ละสำนักให้อิสระตามจริตของเจ้าสำนัก แต่ให้ใช้หลักสูตรกลางของสำนักงานพุทธในการฝึกอบรม

2) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีหลักสูตรหรือรูปแบบปฏิบัติเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สอดคล้องความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น มีสื่อการฝึกปฏิบัติ และสอดคล้องกับพระธรรมวินัย ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐานประจำอำเภอพิมาย ใช้หลักสูตรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักวิปัสสนาวัดสะแกแสง ใช้หลักสูตรปัฏฐาน 4 กำหนดรู้เท่าทันอริยบท เป็นธรรมชาติ วัดเขาจันทร์

งาม ใช้แนวปฏิบัติตามแบบฉบับของสำนักหนองป่าพง (หลวงพ่ocha) บูรณาการ ศิล สมาธิ ปัญญา เน้นการทำงานอย่างมีสติ ให้มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ ใช้พระวินัยดั้งเดิมเป็นกรอบอำนวยการฝึกจิตและปัญญา ผอ.สำนักพุทธ/สำนักงานเขตพื้นที่ ให้ความเห็นว่าการดำเนินการตามบริหารจัดการและรูปแบบการปฏิบัติของแต่ละสำนักยังไม่มีหลักสูตรกลางที่ยึดเป็นแนวเดียวกัน ขาดการวิเคราะห์หลักสูตร บางสำนักจัดอ่อนไปก็ไม่ได้ผล จัดเข้มเกินไปผู้เข้ารับบริการก็ไม่พอใจ

ภาพที่ 3.6

กิจกรรมการฝึกอบรมนักศึกษาแพทย์พยาบาลของสำนักวัดป่าสุคโต

3) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีหลักสูตรหรือรูปแบบปฏิบัติเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สอดคล้องความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น มีสื่อการฝึกปฏิบัติ และสอดคล้องกับพระธรรมวินัย ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านโพนาลัย ใช้รูปแบบบูรณาการ คิดที่จะจัดทำหลักสูตรแต่ยังไม่สำเร็จ สำนักวัดปลื้มพัฒนา ใช้หลักการเดียวกับวัดเขาจันทร์งาม เพิ่มเติมคือเคารพสงฆ์ กติกา การจัดการ รวมกับส่วนกลางแล้วแบ่งตามหลักอริการ สำนักปฏิบัติธรรมวนานุรักษาราม ยึดตามหลักพระไตรปิฎก แนวของวัดท่าซุง หลวงพ่อสิงห์ดำ จัดกลุ่มผู้เข้ารับการอบรม เก้า-กลาง-ใหม่ และแบ่งตามช่วงอายุ/การศึกษาให้เหมาะสม ผอ.สำนักพุทธ

4) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีหลักสูตรหรือรูปแบบปฏิบัติเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สอดคล้องความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น มีสื่อการฝึกปฏิบัติ และสอดคล้องกับพระธรรมวินัย ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ สำนักวัดป่า

เทพประทาน ใช้หลักสติปัญญา 4 กำหนดอริยบท สำนักวัดป่านิมิตมงคล ใช้หลักปฏิบัติพื้นฐาน สำนักวัดสว่างอรุณ อิงหลักพระไตรปิฎก 4) ผอ.สำนักพุทธ ให้ความเห็นว่า ในการดำเนินการตาม บริหารจัดการและรูปแบบการปฏิบัติของแต่ละสำนัก ให้อิสระตามจริตของเจ้าสำนัก แต่ให้ใช้หลักสูตร กลางของสำนักงานพุทธในการฝึกอบรม

3.1.5 สภาพทั่วไปด้านวิธีการฝึกอบรม

การศึกษาด้านวิธีการฝึกอบรมของสำนักปฏิบัติธรรม หมายถึง วิธีฝึกอบรมที่สำนัก ปฏิบัติธรรม กลุ่มตัวอย่างแต่ละสำนักใช้ฝึกอบรมกลุ่มบุคลากรที่เข้ารับการฝึกอบรมภายในสำนัก ซึ่ง แต่ละสำนักก็มีวิธีที่แตกต่างกันไป เช่นเดียวกับรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติที่กล่าวมา ต่างกันเพียงความ ละเอียดของการศึกษา กล่าวคือผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตและประเด็นสัมภาษณ์ในหัวเรื่องวิธีฝึกอบรมไว้ 4 ประการ คือ กิจกรรมการฝึกปฏิบัติ การให้คำปรึกษา/การแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติ การประเมิน ประสิทธิภาพการฝึกปฏิบัติ และระดับความเข้มของการฝึกปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีกิจกรรม การฝึกปฏิบัติ มีการให้คำปรึกษา/การแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติ มีการประเมินประสิทธิภาพการฝึก ปฏิบัติ และระดับความเข้มของการฝึกปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรม มีทั้งระดับพื้นฐาน ปานกลาง ระดับเข้มข้นต่างกันไป ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ วัดป่าสุคโต เปิด ให้บริการได้ตลอดปี เปิดประตูรับผู้ที่มาฝึกปฏิบัติตลอดเวลา ไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ แนวทาง ฝึกอบรมมีตั้งแต่ระดับพื้นฐาน ปานกลาง ถึงระดับเข้มข้น/อุกฤษ โดยผู้เข้ารับการฝึกอบรมลงมือ ปฏิบัติเอง ทางสำนักนอกจากมีพระวิปัสสนาจารย์ดูแลอย่างใกล้ชิดแล้ว ในบางช่วงของการนำเสนอ ภาควิชาที่เจริญวิทยากรเสริมบ้าง เช่น พระไพศาล วิสาโร เป็นต้น จุดที่น่าสนใจอย่างหนึ่งของสำนัก นี้คือเน้นกิจกรรมการปลูกป่า ทำจิตให้บริสุทธิ์ รู้ทันความคิด อิสระ หลุดพ้น... สำนักวัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเก็ง) นำเอากิจวัตรประจำวันเป็นกรอบในการฝึกปฏิบัติ คือการทำวัตรสวดมนต์ ต่อด้วยการ บำเพ็ญภาวนา 3) สำนักวัดอากาโกลเวลาเมืองนอบรมโตตรงต่าง ๆ จะมีทีมงานของพระวิปัสสนา จารย์จากที่อื่นมาช่วยกันเป็นทีม โดยเน้นหลักสร้างความรู้ตัวเอง รู้บุญบาป ตั้งใจดูตัวเอง ไม่ต้องดูคน อื่นมาก เปลี่ยนพฤติกรรมได้

2) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีกิจกรรมการฝึกปฏิบัติ มีการให้คำปรึกษา/การแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติ มีการประเมินประสิทธิภาพ การฝึกปฏิบัติ และระดับความเข้มของการฝึกปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรมมีทั้งระดับ พื้นฐาน ปาน กลาง ระดับเข้มข้นต่างกันไป ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐาน ประจำอำเภอพิมาย ใช้กิจวัตรของสงฆ์ทั่วไปคือ ทำวัตรสวดมนต์เป็นกรอบปฏิบัติ หากในช่วงโครงการ ก็กำหนดตามลักษณะของของการการอบรม เช่นหากเป็นพระสงฆ์ทำรูปแบบหนึ่ง หากเป็นนักเรียน

นักศึกษาใช้รูปแบบที่ต่างออกไป เป็นต้น มีกำหนดการของกิจกรรมที่ลงตัว สำนักวิปัสสนาวัด สะแกแสง กำหนดปฏิบัติได้ตลอดเวลา โดยใช้กิจวัตรประจำวันเป็นกรอบปฏิบัติ นอกนั้นก็ฝึกปฏิบัติเอง มีการสอบอารมณ์ทุกวัน นอกจากนี้มีการเรียนพระอภิธรรมควบคู่ไปด้วย ในด้านฝึกปฏิบัตินั้นทุกสำนักต้องตรวจสอบอารมณ์ เพียงแต่จะใช้วิธีการใดเท่านั้นเอง สำนักวัดเขาจันทร์งาม รูปแบบปฏิบัติทั่วไปนำเอากิจวัตรประจำวันเป็นกรอบในการฝึกปฏิบัติ มีตารางปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน เช่น ตื่นตี 3 นั่งสมาธิ ทำวัตรสวดมนต์เช้า บิณฑบาต บำเพ็ญภาวนา ทำความสะอาดสถานที่ ฯลฯ ผู้ที่เข้ามาฝึกปฏิบัติในสำนักนานจะไม่อบรมมากนัก เพราะเข้าใจหลักปฏิบัติดีแล้ว ส่วนผู้เข้ามาอยู่ใหม่หลังทำวัตรเสร็จก็จะพูดคุยเสมอ ภายในสำนักเน้นการปฏิบัติขัดเกลตาตนเองและการมีส่วนร่วมในสังฆะเป็นหลัก วิธีสอนใช้คำพูดหรือการอธิบาย สนทนาเป็นหลักและพาลงมือปฏิบัติ ปฏิบัติร่วมกัน มีสื่อหนังสือ ซีดี เทปบันทึกเสียงช่วยในการฝึกอบรม ทุกคนเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตน จะฝึกเข้มข้นมากในช่วงเช้าพรรษา

ภาพที่ 3.7

กิจวัตรภายในสำนักปฏิบัติธรรมวัดขามสะแกแสง

3) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีกิจกรรมการฝึกปฏิบัติ มีการให้คำปรึกษา/การแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติ มีการประเมินประสิทธิภาพการฝึกปฏิบัติ และระดับความเข้มของการฝึกปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรม มีทั้งระดับพื้นฐาน ปานกลาง ระดับเข้มข้นต่างกันไป ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านโพนบูลย์ เน้นพัฒนาเด็กเยาวชนที่เป็นนักเรียนเป็นหลัก ซึ่งฝึก

อบรมได้ในระดับพื้นฐาน สร้างระเบียบวินัยในด้านการกิน อยู่ ดู ฟัง บูรณาการด้านจิตและปัญญา เท่าที่เหมาะสมกับวัยของเด็ก เน้นให้เด็กเห็นความสำคัญของ ครู-เพื่อน-สถาบัน รักและมีความกตัญญู พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นตัวอย่าง มีใช้ศรัทธาพระแล้วลืมหืมสถาบันครูอาจารย์ตนเอง สำนักวัดปลื้มพัฒนา ใช้แบบแผนเดียวกันกับวัดเขาจันทร์งาม โดยภาพรวมของการใช้เวลาทั้งวัน 20 ชม. เป็นเวลาปฏิบัติ 4 ชม.เป็นเวลาพักผ่อน สำนักปฏิบัติธรรมวนารักษ์าราม นอกจากการลงมือฝึกปฏิบัติเองแล้ว ก็ประยุกต์สื่อสมัยใหม่ เช่น คอมพิวเตอร์ ฯลฯ

4) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีกิจกรรมการฝึกปฏิบัติ มีการให้คำปรึกษา/การแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติ มีการประเมินประสิทธิภาพการฝึกปฏิบัติ และระดับความเข้มของการฝึกปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรม มีทั้งระดับพื้นฐาน ปานกลาง ระดับเข้มข้นต่างกันไป ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ สำนักวัดป่าเทพประทาน เจ้าสำนักเป็นผู้กำกับดูแลการฝึกปฏิบัติเอง ซึ่งฝึกได้ตั้งแต่ว่าระดับพื้นฐานจนการฝึกสมาธิระดับลึก สามารถสอบอารมณ์ผู้ปฏิบัติได้ สำนักวัดป่านิมิตมงคล สามารถฝึกระดับพื้นฐานได้ แต่เนื่องจากไม่มีพระวิปัสสนาจารย์จึงให้บริการระดับลึกไม่ได้ นอกจากช่วงจัดโครงการอบรมที่นิมนต์พระวิปัสสนาจารย์จากที่อื่นมาช่วย สำนักวัดสว่างอรุณ เจ้าสำนักเป็นมีความสามารถทั้งด้านฝึกปฏิบัติและถ่ายทอดเชิงวิชาการเก่ง สามารถฝึกฝนผู้เข้ารับการอบรมตั้งแต่ว่าระดับพื้นฐานถึงระดับลึกได้

3.1.6 สภาพทั่วไปความสัมพันธ์ของสำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน

การศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างสำนักกับชุมชน หมายถึง สภาพปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสำนักปฏิบัติธรรม กับชุมชนกลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งในแต่ละพื้นที่มีความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทหลายอย่าง เช่น บารมีของเจ้าสำนัก อุปนิสัยของคนในชุมชน ลักษณะชุมชนเมือง/กึ่งเมือง/ชนบท เป็นต้น ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตและประเด็นสัมภาษณ์ไว้ 3 ประการ คือ คนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด คนในชุมชนให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด และวัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้หรือไม่ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีความสัมพันธ์กับชุมชนไปในด้านบวก คือ คนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด ไม่มีความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชน คนในชุมชนให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด และวัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้ ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ สำนักวัดป่าสุคโตชุมชนศรัทธาพระ ฟังพอใจในบทบาทของวัด วัดป่าอากาสโก คนในชุมชนมีศรัทธาต่อวัดมาก ปลอดภัยมีมุข มีภูมิคุ้มกันที่ดี ปฏิบัติเข้มแข็งไม่ทะเลาะ ให้ความสำคัญกับวัด วัดกับบ้านเป็นระบบควบคู่แลกกันและกันเป็นความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูล

ปราศจากความขัดแย้ง นอกจากนี้ผู้บังคับบัญชาทางคณะสงฆ์ เช่น เจ้าคณะตำบล อำเภอเข้ามา สอดส่องดูแลสม่ำเสมอ

2) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับชุมชนไปในด้านบวก คือ คนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด ไม่มีความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชน คนในชุมชนให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด และวัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้ ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐานประจำอำเภอพิมาย ชุมชนศรัทธาพระพิงพอใจในบทบาทของวัด โดยเฉพาะผู้นำชุมชนเอาใจใส่วัดเป็นอย่างดี สำนักวิปัสสนาวัดสะแกแสงตอบสนองด้านพิธีกรรมพื้นฐานได้ ปลุกฝังศรัทธาได้ดี สำนักวัดเขาจันทร์งาม เป็นสำนักที่อยู่ห่างจากชุมชน แต่เป็นที่รู้จักทั่วไปเพราะเป็นสำนักปฏิบัติสาย หนองป่าพง ยี่ห่อจึงเป็นที่เชื่อถือ

ภาพที่ 3.8

กุฏิปฏิบัติกรรมฐานที่แฝงอยู่ในธรรมชาติของสำนักวัดเลิศสวัสดิ์

3) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีความสัมพันธ์กับชุมชนไปในด้านบวก คือ คนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด ไม่มีความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชน คนในชุมชนให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด และวัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้ ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านโพนาลัย สำนักวัดป่าสุคโตชุมชนศรัทธาพระพิงพอใจในบทบาทของวัด สำนักวัดปลื้มพัฒนา บอกให้ทุกคนเข้าใจว่าวัดเป็นของชุมชน เป็นของทุก ๆ คนไม่ใช่ของหลวงพ่อรูปเดียว ให้ทุกคนช่วยกันดูแลรักษา ให้เข้าใจว่าเป็นสมบัติของชุมชน สมบัติของเขา ทุกคนที่เข้ามาทำงานให้วัดเพราะถือเป็นสมบัติกลาง เป็นของคนทุกคนคนและเป็นศูนย์กลางความดีงามที่ทุกคนต้องรักษา และทำงานให้กับวัดด้วยใจศรัทธาโดยไม่คิด

ค่าแรงงาน สำนักปฏิบัติธรรมวนารักษ์าราม ชุมเข้าวัดทุกวันพระและเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ในแง่ของการเป็นคนงานของวัดรับจ้างทั่วไป

4) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีความสัมพันธ์กับชุมชนไปในด้านบวก คือ คนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด ไม่มีความขัดแย้งระหว่าง วัดกับชุมชน คนในชุมชนให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด และวัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้ ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ สำนักวัดป่าเทพประทาน เป็นวัดของชาวบ้าน แม่ขามมาจำศีลทุกวันพระ จำนวนประมาณ 8-10 คน และในตอนเย็น ๆ ก็จะมีคนเข้ามาฟังธรรมประมาณ 3-4 คน ในสมัยก่อนเด็กวัยหนุ่มสาวจะเข้าวัดบ้าง แต่ปัจจุบันไม่มีเนื่องจากเด็กเดินทางเข้าศึกษาหรือทำงานในตัวเมืองกันหมด เหลือแต่คนแก่เฒ่าอยู่บ้าน ในคราวที่มีงานในสำนักจะขอความอุปถัมภ์เวียนกันไปในแต่ละตำบล สำนักวัดป่านิมิตมงคล เป็นวัดของชาวบ้าน มีคนเข้ามาศึกษาฟังธรรมทุกวันพระมากจำศีลทุกวันพระ ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาจะมากกว่าช่วงนอกพรรษา มีข้อสังเกตด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตและประเด็นสัมภาษณ์ไว้ 3 ประการ คือ มีความยิ้มแย้ม เคารพ ให้เกียรติ อ่อนน้อม ต้อนรับ ฯลฯ มีการส่งเสริม ยกย่องเชิดชูคนดี มีความเป็นแบบอย่างที่ดี (สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น) ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

(1) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร คือ มีความยิ้มแย้ม เคารพ ให้เกียรติ อ่อนน้อม ต้อนรับ ฯลฯ มีการส่งเสริม ยกย่องเชิดชูคนดี มีความเป็นแบบอย่างที่ดี ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ สำนักวัดป่าสุคโตให้การต้อนรับเป็นอย่างดี วัดป่าอากาโก มีปฏิสัมพันธ์แบบเรียบง่ายแบบชาวบ้านสมัยก่อน ไม่มีพิธีการมาก

(2) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร คือ มีความยิ้มแย้ม เคารพ ให้เกียรติ อ่อนน้อม ต้อนรับ ฯลฯ มีการส่งเสริม ยกย่องเชิดชูคนดี มีความเป็นแบบอย่างที่ดี ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐานประจำอำเภอพิมายให้การต้อนรับเป็นอย่างดี เป็นกันเอง เป็นที่สังเกตว่าผู้อำนวยการศูนย์ยังอยู่ในวัยหนุ่มแน่น สุขุมลุ่มลึก ปฏิภาณวาทะดี สำนักวิปัสสนาวัดสะแกแสง เจ้าสำนักปฏิภาณวาทะดี รู้จริงในการปฏิบัติ สำนักวัดเขาจันทร์งาม พระสงฆ์และคฤหัสถ์ภายในสำนักให้การต้อนรับเป็นอย่างดี วันที่ไปสัมภาษณ์ได้ร่วมรับประทานอาหารตามรูปแบบของสำนักหนองป่าพง คือหลังจากพระสงฆ์บิณฑบาตมาแล้วอาหารหวานคาวจัดใส่ภาชนะเพื่อให้พระสงฆ์ท่านมาบิณฑบาตอีกรอบเท่าที่จะฉันหมด หลังจากนั้นฆราวาสทั้งหมดภายในวัดรวมถึงเทศกิจของเทศบาลตำบลที่ปฏิบัติหน้าที่มาถึงวัด ก็ได้รับเศษอันเป็นมงคลนี้ด้วย

(3) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร คือ มีความยิ้มแย้ม เคารพ ให้เกียรติ อ่อนน้อม ต้อนรับ ฯลฯ มีการส่งเสริม ยกย่องเชิดชูคนดี มีความเป็นแบบอย่างที่ดี ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนาม ดังนี้ 1) ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านโพนบูลย์ สำนักวัดป่าสุคโตให้การต้อนรับเป็นอย่างดี 2) สำนักวัดปลื้มพัฒนา วันที่ไปสัมภาษณ์นั้นมีชาวบ้านมาช่วยกันทำงานให้กับวัด ทุกคนมาด้วยศรัทธาทำงานให้กับวัด โดยไม่มีสินจ้างรางวัล เชื่อมั่นในพระสงฆ์สูงมาก เจ้าสำนักมีบุคลิกสุขุมลุ่มลึก ปฏิพาน่าเลื่อมใส น่าเคารพ น่าเกรงขาม 3) สำนักปฏิบัติธรรม วนานุรักษาราม ค่อนข้างเป็นทางการ ในการปฏิสัมพันธ์ ผู้ฝึกปฏิบัติกระทั่งพระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นอดีตข้าราชการครู จึงดูวางตัวพอสมควร แต่ก็ให้การตอบรับที่เป็นกัลยาณมิตร และให้ข้อมูลตามที่กลุ่มผู้วิจัยต้องการ

ภาพที่ 3.9

กิจกรรมบวชสามเณรภาคฤดูร้อนของศูนย์วัดป่าบ้านโพนบูลย์

(4) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ มีบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร คือ มีความยิ้มแย้ม เคารพ ให้เกียรติ อ่อนน้อม ต้อนรับ ฯลฯ มีการส่งเสริม ยกย่องเชิดชูคนดี มีความเป็นแบบอย่างที่ดี ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนาม ดังนี้ สำนักวัดป่าเทพประทานเป็นวัดป่าตั้งอยู่ระหว่างหมู่บ้านหลายหมู่บ้าน โดยมีเจ้าสำนักเป็นหลัก ในการฝึกปฏิบัติ คนในชุมชนมีความปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นกันเอง เจ้าสำนักเองก็มีความคุ้นเคยกับคณะผู้วิจัย เพราะท่านเป็นหัวหน้าพระวิปัสสนาจารย์ ที่อบรมนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ สำนักวัดป่าณิคมงคล เป็นสำนักปฏิบัติของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ เจ้าสำนักท่านชราภาพมาก ต้องมีผู้ช่วยในการให้ข้อมูลเป็นสำนักปฏิบัติที่อยู่ใกล้กับตัวเมือง แต่ก็

ถือว่าเป็นชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งการสัมภาษณ์มีความเป็นกันเอง สำนักวัดสว่างอรุณเป็นสำนักปฏิบัติที่อยู่ท่ามกลางหมู่บ้าน กำลังอยู่ในช่วงของการปรับปรุงทัศนให้เป็นที่พักสบาย และเป็นธรรมชาติ จุดเด่นของสำนักนี้คือเจ้าสำนักที่มีความเก่งทางด้านปฏิบัติทั้งยังศึกษาหลักปฏิบัติจากพระไตรปิฎก อุทิศเวลาให้การฝึกศึกษาทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติควบคู่กันไป นอกจากนี้ท่านยังเป็นพระวิปัสสนาจารย์ รับนิมนต์เป็นวิทยากรอบรมในกิจกรรมของส่วนงานต่าง ๆ

3.1.7 สภาพทั่วไปด้านผลกระทบ

การศึกษาวิเคราะห์ด้านผลกระทบ หมายถึง ผลกระทบที่เกิดจากสำนักปฏิบัติธรรมต่อชุมชนและผลกระทบต่อผู้เข้ารับการปฏิบัติ ของสำนักปฏิบัติกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งผลกระทบต่าง ๆ เหล่านี้มีความแตกต่างกันไป ตามศักยภาพของสำนักปฏิบัติ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษาออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ 1) ผลจากความสัมพันธ์ระหว่างสำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน 2) ผลลัพธ์จากการฝึกปฏิบัติ ผลจากการวิเคราะห์เป็นดังนี้

1) ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ระหว่างสำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน มีประเด็นศึกษาวิเคราะห์ 3 ประเด็น คือ (1) ศึกษาคนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด (2) การให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด (3) วัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชน ผลการศึกษาพบว่า คนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด มีศรัทธาต่อวัดมาก ไม่มีความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชนตลอดมา มีภูมิคุ้มกันที่ดี ปฏิบัติเข้มแข็งไม่ทะเลาะ ให้ความสำคัญกับวัด วัดกับบ้านเป็นระบบควบคู่แลกันและกันเป็นความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลปราศจากความขัดแย้ง นอกจากนี้ผู้บังคับบัญชาทางคณะสงฆ์ เช่น เจ้าคณะตำบล อำเภอเข้ามาทอดส่องดูแลสม่ำเสมอ เป็นวัดของชาวบ้าน แม่ชามาจำศีลทุกวันพระ จำนวนประมาณ 8 -10 คน และในตอนเย็น ๆ ก็จะมีคนเข้ามาฟังธรรมประมาณ 3-4 คนในสมัยก่อนเด็กวัยรุ่นสาวจะเข้าวัด

2) ผลกระทบด้านผลจากการฝึกปฏิบัติ เป้าหมายในการปฏิบัติธรรมมีหลายระดับ ทั้งระดับโลกียและโลกุตระ ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 4 กล่าวถึงเป้าหมายการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรว่า “เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อให้แจ้งนิพพาน”⁶¹ การศึกษาด้านผลที่ได้รับจากการจัดการฝึกฝนอบรม ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตและประเด็นสัมภาษณ์ไว้ 6 ประการ คือ พัฒนากาย (สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ) พัฒนาศีล (สังคม) พัฒนาจิต (อารมณ์/จิตใจ) พัฒนาปัญญา (ปัญญา) พัฒนาพื้นฐานชีวิตประจำวัน (ดูแลรักษาความสะอาด/กิน อยู่ ดู ฟัง) และพัฒนากิจกรรมทางพระพุทธศาสนา (สวดมนต์ไหว้พระ/วันพระ/วันสำคัญฯ) ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

(1) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรม ส่วนใหญ่มีผลการประเมินจากการฝึกอบรมกลุ่มผู้เข้ารับการบริการในสำนักปฏิบัติธรรมแตกต่างกัน ไปตาม

⁶¹ ที.ม. (ไทย) 10/ 372-3/ 301.

ศักยภาพของสำนัก ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ สำนักวัดป่าสุโคโต บางคนมีปัญหาแก้ไขไม่ได้เมื่อมาปฏิบัติแล้วพบทางแก้ไขจัดการกับปัญหาได้ นี่เป็นผลระดับปัจเจกบุคคลที่พบเห็นได้ง่าย ส่วนระดับกว้างออกไป นอกเหนือจากเป็นแหล่งฝึกอบรมของคนในชุมชนแล้วก็เป็นที่น่าสนใจของสถาบันการศึกษาส่งนักศึกษาเข้ามาฝึกปฏิบัติ โดยเฉพาะนักศึกษาด้านการแพทย์ พยาบาล วันที่ไปเก็บข้อมูลนักศึกษาพยาบาลจากจังหวัดขอนแก่นมารับการฝึกปฏิบัติ ซึ่งรับทราบว่าจะมาฝึกหลายวัน และสำนักนี้เป็นที่นิยมของสถาบันระดับอุดมศึกษามาก วัดป่าเทพพิทักษ์(ผาเกิ้ง) สำนักวัดอากาลโก ผลจากการฝึกปฏิบัติครั้งแรกจะทำให้คนที่เคยเข้าฝึกอบรมกลับมาฝึกปฏิบัติซ้ำอีก

(2) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีผลการประเมินจากการฝึกอบรมกลุ่มผู้เข้ารับการบริการในสำนักปฏิบัติธรรม แตกต่างกันไปตามศักยภาพของสำนัก ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐานประจำอำเภอพิมาย ดูจากผลการประเมินผู้เข้ารับการอบรม เช่น ครู เด็กนักเรียนมีความพึงพอใจต่อการอบรมของสำนัก กลุ่มที่เข้ารับการอบรมมากคือนักเรียน ข้าราชการ ผู้บริหารท้องถิ่น พระสงฆ์ อุบาสกอุบาสิกา ประชาชนทั่วไป ศูนย์ให้บริการได้กว้าง สำนักวิปัสสนาวิเศษแสง สอนระดับลึกได้ สำนักวัดเขาจันทร์งาม ผลจากการฝึกปฏิบัติทำให้เกิดศรัทธาแล้วกลับมาฝึกปฏิบัติจนเกิดความมั่นใจ ฝึกปฏิบัติเข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ มีความพร้อมสูง เลิกละอบายมุขได้

(3) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีผลการประเมินจากการฝึกอบรมกลุ่มผู้เข้ารับการบริการในสำนักปฏิบัติธรรม แตกต่างกันไปตามศักยภาพของสำนัก ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านไผ่บุลย์ ฝึกพัฒนาเด็กได้ระดับหนึ่ง แต่จะมีผลต่อเด็กยาวหรือสั้น ขึ้นอยู่กับสถานศึกษาจะนำเอาไปดำเนินการต่อ สำนักวัดปลื้มพัฒนา ผลของการปฏิบัติขึ้นอยู่กับว่าผู้ฝึกมีความตั้งใจเท่าไร และขึ้นอยู่กับระยะเวลาด้วย (ผลขึ้นอยู่กับกาลเวลาบุคคล) สำนักปฏิบัติธรรมวนานุรักษ์าราม ได้ธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวัน ดูจากคนที่เข้าวัดมีชีวิตที่ดีขึ้น

(4) สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสุรินทร์ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีผลการประเมินจากการฝึกอบรมกลุ่มผู้เข้ารับการบริการในสำนักปฏิบัติธรรม แตกต่างกันไปตามศักยภาพของสำนัก ดังมีข้อมูลจากการลงสำรวจภาคสนามดังนี้ สำนักวัดป่าเทพประทาน สำนักวัดปานิมิตมงคล สำนักวัดสว่างอรุณ

ภาพที่ 3.10

ภูมิวิปัสสนากรรมฐานที่แฝงตัวในธรรมชาติของสำนักวัดป่าเทพประทาน

3.1.8 สภาพทั่วไปด้านงบประมาณ

การศึกษาด้านงบประมาณ หมายถึง การจัดการด้านการเงินของสำนักปฏิบัติธรรมกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยกำหนดประเด็นศึกษาไว้ 2 ประเด็น คือ แหล่งที่มาของงบประมาณ และการจัดสรรงบประมาณ ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ ในสำนักปฏิบัติธรรมให้ข้อมูลตรงกันว่า แหล่งที่มาของงบประมาณในการดำเนินการของสำนัก ส่วนใหญ่มาจากศรัทธาประชาชนซึ่งถือเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญ รองลงมาคือ หน่วยงานที่ทำโครงการอบรมปฏิบัติธรรม และจากหน่วยงานของรัฐ เช่น จากสำนักงานพระพุทธศาสนา องค์การบริหารส่วนตำบล ที่สนับสนุนด้านนี้ได้ในการจัดดำเนินการ จะพบว่าการสนับสนุนด้านงบประมาณ อยู่ได้เพราะความศรัทธาประชาชน งบประมาณของสำนักงานพุทธนโยมนิตไม่พอจะทำอะไรได้ จะมีความแตกต่างกันบ้าง เช่น ที่ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอพิมาย และสำนักวัดสว่างอรุณได้รับการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล ที่สำนักวัดสว่างอรุณ เจ้าสำนักให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า “ตอนแรกส่วนงานของรัฐเขาก็ยังไม่ให้ความสำคัญเท่าใดนัก แต่เมื่อทางวัดทำกิจกรรมอย่างไม่หยุด ทำอย่างต่อเนื่อง ทุ่มเทจริงจัง เสียสละ อบต. เขาเห็นคุณค่าผลประโยชน์ที่เกิดกับชุมชน ก็จัดสรรงบประมาณสนับสนุนเองโดยไม่

ต้องร้องขอ”⁶² ที่สำนักวัดบ้านปลื้มพัฒนา เจ้าสำนักให้ความเห็นอย่างน่าฟังว่า “เน้นสร้างทัศนคติให้คนในชุมชนมีความเห็นร่วมกันว่า วัดเป็นของชุมชน การบริหาร จัดการภายในสำนักทุกอย่างเป็นของส่วนกลาง เรื่องการเงินมอบให้โยมดำเนินการ งบประมาณได้จากการเจือจุนของคนในชุมชน หากจะพัฒนาจะพัฒนาอะไร เงินมีความจำเป็นไหม ท่านไม่ใส่ใจด้านนี้เท่าใดนัก หากเทียบกับพัฒนาคนเงินก็มีความจำเป็นน้อย แต่ก็ไม่ถึงกับไม่มีความจำเป็นเลย สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ไม่มีแนวคิดจะสร้างแต่มั่นก่เกิดขึ้นจากความปรารถนาของคนที่มาปฏิบัติ”⁶³

3.2 ศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตและประเด็นศึกษาไว้ 5 ด้าน คือ ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการ ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติ และด้านงบประมาณ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ในพื้นที่ มีดังต่อไปนี้

3.2.1 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่

จากการศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ จากข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดชัยภูมิ ได้ข้อมูลดังนี้ จังหวัดชัยภูมิมีโครงสร้างพุทธมณฑลประจำจังหวัด โครงการสร้างมหาวิทยาลัยสงฆ์เร่งดำเนินการ

2) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดนครราชสีมา ได้ข้อมูล ดังนี้ วัดเป็นสถาบันหลักในการรับภาระงานด้านนี้ คณะสงฆ์ 26 อำเภอในจังหวัดนครราชสีมา มีมติจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอ เน้นความสะอาด เป็นสัดส่วน มีระเบียบ สงบ ร่มเย็น เห็นธรรม ควรเน้นการพัฒนาบุคลากรให้มากกว่าการพัฒนาด้านวัตถุ อาคารสถานที่ไม่จำเป็นต้องหรูหราโอ้อวด ก่อสร้างให้น้อยที่สุด ให้เป็นป่ามีความเป็นธรรมชาติ เน้นความเป็นธรรมชาติ จัดระบบในสำนักให้กลมกลืนกับธรรมชาติ สิ่งปลูกสร้างมีได้ตามที่จำเป็นแต่อย่าทำลายธรรมชาติ ปลูกป่าเพิ่มให้ร่มเย็น ความสงบจะผ่อนคลายไปในตัว เป็นความสำคัญอันดับแรกจะทำให้คลายเครียด

3) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ข้อมูลดังนี้ วัดป่าบ้านไผ่บุลย์ อาคารสถานที่ ห้องน้ำ อุปกรณ์ใช้ในการฝึกอบรมในปัจจุบันรับเด็กได้ประมาณ 700 คน

⁶² สัมภาษณ์ พระมหาสม สิริปัญญา, เจ้าอาวาสวัดสว่างอรุณ, บ้านโคกวัด หมู่ที่ 6 ตำบลตะเคียน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์ 19 มีนาคม 2550.

⁶³ สัมภาษณ์ พระครูภาวนาสารคุณ, เจ้าอาวาสวัดปลื้มพัฒนา, บ้านปลื้มพัฒนา หมู่ที่ 7 ตำบล โคกมะม่วง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์, สัมภาษณ์ 19 พฤษภาคม 2549.

แต่ยังไม่เพียงพอกับปริมาณของผู้ที่จะเข้ารับการฝึกอบรม วัดบ้านปลื้มพัฒนา พระครูภาวนาสารคุณ เจ้าอาวาสวัดปลื้มพัฒนา ให้สัมภาษณ์ว่า “คำว่าพัฒนาจะพัฒนาอะไร หากเป็นการพัฒนาด้านวัตถุ เขาทำกันมากแล้ว หากเทียบกันระหว่างพัฒนาคนกับพัฒนาวัตถุ การพัฒนาคนสำคัญกว่า มันแปลกแม้จะมีแนวคิดที่จะไม่ทำวัตถุให้มาก สนใจธรรมชาติ รักษาป่า ต้นไม้ แต่กระนั้นสิ่งปลูกสร้างมันก็เกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ วัตถุมันก็ตาชดขึ้นขึ้น สมบัติภายนอก หากเราเสียเวลาแสวงหาวัตถุมากไปเราก็หมดเวลาในการปฏิบัติ เขาทำกันเยอะแล้ว ถ้ามองการปฏิบัติจริง ๆ มีเพียงกายกับใจก็ปฏิบัติได้แล้ว อย่าไปแสวงหาอุปกรณ์ความสะดวกสบายเกินไป... ทุกวันนี้ติดสะดวกสบายเกินไป ในสมัยก่อนโน้นเราจริงมากชนิดที่เรียกว่า “ไม่ตายก็ให้มันดี ไม่ดีก็ให้มันตาย”⁶⁴ สำนักปฏิบัติธรรมวนานุรักษาราม ให้ความเห็นด้านสภาพแวดล้อมอาคารสถานที่ว่า อาจมีการปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม สถานที่เพียงพอแล้ว

4) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดสุรินทร์ ได้ข้อมูลดังนี้ การปรับโครงสร้างทางกายภาพต้องควบคู่กันไปกับการฝึกปฏิบัติอบรม โครงสร้างของสิ่งแวดล้อมต้องให้มีความเป็นธรรมชาติที่วัดเทพประทานพร และวัดรุ่งอรุณกำลังปลูกป่าเพิ่มเติม ส่วนที่วัดป่าเทพนิมิตมีป่าค่อนข้างสมบูรณ์และมีสิ่งปลูกสร้างเพียงพอ สิ่งที่ขาดมากที่สุดคือ บุคลากรที่จะมาดำเนินการ

3.2.2 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านบุคลากร

ในภาพรวมปัญหาบุคลากรถือเป็นปัญหาอันดับต้นของสำนักปฏิบัติในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ทั้งด้านคุณภาพและปริมาณ ที่ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขอย่างเร่งด่วน ดังนั้นการแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านบุคลากรจึงถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดชัยภูมิ ได้ข้อมูลดังนี้ เสนอให้ตั้งโรงเรียนสอนพระวิปัสสนาจารย์ ออกกฎหมายรับรอง และมีนโยบายรัฐด้านนี้ให้ชัดเจน

2) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดนครราชสีมา ได้ข้อมูลดังนี้ ให้พระฝึกอบรมพัฒนาด้านวิปัสสนา ต้องพัฒนาด้านคุณภาพ เทคนิคการสอนและเพิ่มปริมาณของพระวิปัสสนาจารย์ให้มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอ และควรอยู่อย่างกระจายกันไม่กระจุกตัวอยู่ที่เดียว ฝึกสอนจนเกิดความมั่นใจ ศรัทธามั่นคงแม้จะสร้างได้ยากก็ต้องเพียรพยายาม เจ้าอาวาสต้องเป็นแบบอย่างให้กับพระภายในวัดได้ พระสงฆ์ต้องเป็นแบบอย่างด้านปฏิบัติประพฤติตนที่ดีให้กับ

⁶⁴ สัมภาษณ์ พระครูภาวนาสารคุณ, เจ้าอาวาสวัดปลื้มพัฒนา, บ้านปลื้มพัฒนา หมู่ที่ 7 ตำบลโคกมะม่วง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์, สัมภาษณ์ 19 พฤษภาคม 2549.

ชาวบ้านได้ พระวิปัสสนาจารย์หรือวิทยากรที่ดูแลด้านปฏิบัติต้องมีประสบการณ์ ผ่านการปฏิบัติจริง ๆ พุดจากจิตกับพุดจากการจำแนกจะต่างกัน สร้างความเชื่อถือและพัฒนาคนได้ต่างกัน

3) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ข้อมูลดังนี้ ส่งพระสงฆ์ให้ไปฝึกงานหาประสบการณ์ สร้างบุคลากรทดแทน ศึกษาธรรมกับเจ้าสำนักให้เข้าใจ

4) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดสุรินทร์ ได้ข้อมูลดังนี้ ส่งพระสงฆ์ให้ไปฝึกงานหาประสบการณ์ สร้างบุคลากรทดแทน ศึกษาธรรมกับเจ้าสำนักให้เข้าใจ

3.2.3 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการเป็นประเด็นหลักในการก้าวเดินของสำนักปฏิบัติ หากการบริหารจัดการภายในสำนักเป็นไปอย่างเรียบร้อยมีประสิทธิภาพ ย่อมทำให้สำนักปฏิบัติมีพัฒนาการที่รู้หน้าและได้รับความไว้วางใจ เป็นที่เชื่อถือ เจ้าสำนักก็ปฏิบัติดีว่าเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในกระบวนการตรงนี้ แม้ว่าสำนักปฏิบัติจะบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการหรือ บริหารจัดการโดยคนเดียวก็ตาม ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดชัยภูมิ ได้ข้อมูลดังนี้ รัฐกำหนดนโยบายในการพัฒนาสำนักปฏิบัติให้ชัดเจน สำนักปฏิบัติที่มีอยู่เป็นอยู่ควรศึกษารูปแบบ การบริหารสำนักที่เหมาะสม ร่วมสมัย ให้สามารถดำเนินการอยู่ได้

2) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดนครราชสีมา ได้ข้อมูลดังนี้ ต้องการให้เป็นศูนย์ที่สนองงานของสังคมได้จริง คน-เงิน-งาน-วิธี ควรมีความชัดเจน ให้ทางหน่วยเหนือส่งคนที่เก่งด้านวิปัสสนาจริง ๆ ไม่ใช่กึ่ง ๆ อย่างที่ทำอยู่ สำนักวิปัสสนาวัดสะแกแสง สร้างความเข้าใจในคณะสงฆ์ ไม่ขัดแย้งภายใน อิจฉาริชยากัน บางแห่งถึงกับห้ามสอนวิปัสสนากรรมฐานก็มี เป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนของพระสงฆ์ด้วยกันเอง นอกจากไม่สนับสนุนยังขัดแย้งหักล้างกันเอง การบริหารจัดการควรใช้หลักสังฆะตามหลักวินัยสงฆ์เป็นบรรทัดฐาน ผสมผสานกับระบบเครือข่ายของสำนักช่วยเหลือกันและกัน ส่วนในด้านการฝึกปฏิบัติควรมีผู้นำพาโดยตรง

3) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ข้อมูลดังนี้ จัดทำรูปแบบการบริหาร สำนักปฏิบัติที่มีอยู่เป็นอยู่ควรศึกษารูปแบบการบริหารสำนักที่เหมาะสม ร่วมสมัย ให้สามารถดำเนินการอยู่ได้ จัดเป็นระบบมีแผนต่าง ๆ รับผิดชอบ เช่น บัญชีรับ-จ่าย การก่อสร้าง งานสวน โดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม

ข้อสังเกตบางประการด้านความสัมพันธ์ ระหว่างสำนักปฏิบัติกับชุมชนและผลที่เกิดจากการจัดฝึกอบรม ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ จังหวัดนครราชสีมา ได้ข้อมูลดังนี้ ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานประจำอำเภอพิมาย เป็นแหล่งที่ตอบสนองชาวบ้านได้ มีรูปแบบปฏิบัติที่ชัดเจน เป็นระเบียบแบบแผน ทำให้จิตใจเบิกบาน เพิ่มพูนสติปัญญา ระดับราชการศูนย์ฯ เป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติขัดเกลา กิจกรรมรื่นเริงก็จัดภายในศูนย์ได้ แต่ชุมชนควบคุมกันได้ไม่มีสุราสิ่งมี

เมาในศูนย์ ไม่มีสิ่งเสพติด มีความสุข โดยรวมเป็นสถานที่ตอบสนองชุมชนในวงกว้างได้ มีความเหมาะสม ทุกตำบลในอำเภอพิมายมีสำนักปฏิบัติแล้ว อยากรให้ทุกจังหวัดเอาเป็นแบบอย่าง การฝึก ระยะสั้นได้ผลน้อยประเมนผลยากแต่เป็นเบื้องต้นได้ หากจะฝึกให้ได้ผลต้องเป็นยาวาวจึงจะลดความ โลก โกรธ หลง ได้ ที่จังหวัดบุรีรัมย์ ด้านบวกบุคลากรสายการศึกษาที่ผ่านการฝึกอบรมเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมไปในทางที่ดี พระผู้ปฏิบัติงานด้านนี้มีประสบการณ์ วัดบ้านปลื้มพัฒนา บริการชุมชนในระดับท้องถิ่นจนปัญญาชน ตอบสนองได้ตั้งแต่ระดับพื้นฐานด้านวัฒนธรรมประเพณีจนถึงการฝึก ปฏิบัติวิปัสสนาระดับลึกได้ โดยมีเจ้าสำนักดูแลใกล้ชิดและนำไปปฏิบัติ

3.2.4 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านหลักสูตร/รูปแบบปฏิบัติ

รูปแบบปฏิบัติมีอยู่หลากหลายวิธีการ ถือว่าเป็นเรื่องปกติและเป็นผลดีต่อสำนักปฏิบัติ เพราะทำให้เกิดทางเลือกที่หลากหลาย แต่ทางเลือกที่หลากหลายก็อาจสร้างความสับสนและไม่มั่นใจ ของผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรมได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม หลักการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาจะได้อผล ต่อเมื่อทำได้ตรงกับจริตของผู้ปฏิบัติ ดังนั้น การมีรูปแบบที่แตกต่างและหลากหลายวิธีการจึงเป็นผลดี มากกว่าผลเสีย ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดชัยภูมิ ได้ข้อมูลดังนี้ ใช้แนว พระไตรปิฎก หลักมหาสติปัฏฐาน คู่มือของสำนักงานพุทธ รูปแบบ/วิธีการตลอดถึงจุดเน้นของแต่ละ สำนัก

2) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดนครราชสีมา ได้ข้อมูลดังนี้ นโยบายเจ้าคณะจังหวัดให้มีความเป็นเอกภาพ หลากหลายวิธีการแต่มีเป้าหมายเดียว ความ หลากหลายทำให้การบริการได้กว้าง ควรยึดหลักสูตรแกนกลางของสำนักงานพระพุทธศาสนา แห่งชาติ อยากรให้พระวิปัสสนาจารย์ที่สามารถตรวจสอบอารมณ์ได้ พัฒนาเองด้วย ต้องหลักสูตร อัศจรรย์พระวิปัสสนาจารย์อยู่เรื่อย ๆ ควรจัดให้มีหลักสูตรหลายระดับ เช่น หลักสูตรสำหรับเด็กเล็ก-โต/เด็กมีปัญหา/ผู้ใหญ่ เป็นต้น นอกจากนี้จัดระดับความเข้มข้นของหลักสูตรเป็นระดับ พื้นฐาน-กลาง-เข้ม หรือ เบา-กลาง-หนัก แล้วนำไปปรับใช้ให้เหมาะสม กระตุ้นให้คนสนใจด้าน ปฏิบัติให้ได้

3) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ข้อมูลดังนี้ หลักสูตร หรือรูปแบบการอบรมต้องปรับให้สอดคล้องกับยุคสมัย และปรับปรุงอยู่เรื่อย ๆ ไม่ยึดติดในวัฒนธรรม ดั้งเดิม บางทีหลักสูตรไม่สัมฤทธิ์ผลที่ดีต้องปรับใช้กับกลุ่มเป้าหมาย

3.2.5 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านการฝึกอบรม

แนวทางการฝึกอบรมของสำนักปฏิบัติก็มีความแตกต่างกันไป ตามรูปแบบปฏิบัติและมีทั้งข้อดีและข้อเสียดังที่กล่าวมา น่าเป็นผลดีต่อสำนักปฏิบัติ เพราะทำให้เกิดทางเลือกที่หลากหลาย ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดชัยภูมิ ได้ข้อมูลดังนี้ รูปแบบดั้งเดิมคือกิจวัตรทั่วไปให้คงที่ เช่น ทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็น ปฏิบัติสมาธิภาวนา ด้านการฝึกปฏิบัติ น่าจะใช้ตามคู่มือสำนักงานพุทธ 80% ปรับตามรูปแบบของแต่ละสำนัก 20%

2) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดนครราชสีมา ได้ข้อมูลดังนี้ สำนักวิปัสสนาวิเทศะแสง การทำงานด้านปฏิบัติธรรมต้องเสียสละ สร้างพระหนุ่มเณรน้อยให้เป็นผู้นำ เพิ่มสติปัญญาให้รู้ทันสังคม เรียนมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ส่งเสริมกัน มอบกายถวายตัวต่อพระศาสนา ไม่ทิ้งธรรมไม่ทิ้งโลกอย่าทิ้งกรรมฐาน หากทิ้งเรื่องนี้จิตใจก็ตกต่ำ รูปแบบหรือวิธีการใด ๆ ก็ดีทั้งนั้น แต่เป้าหมายอยู่ที่การปล่อยวาง เข้าใจถึงธรรม ด้านหลักสูตรจึงอยู่ที่การปรับใช้ให้เหมาะสม

3) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ข้อมูลดังนี้ ควรใช้รูปแบบดั้งเดิมคือกิจวัตรทั่วไปให้คงที่ เช่น ทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็น ปฏิบัติสมาธิภาวนา

3.2.6 แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมด้านงบประมาณ

ด้านงบประมาณนี้มีความยุ่งยากในการเก็บข้อมูลพอสมควร เพราะโดยส่วนใหญ่แล้วภายในสำนักมักจะไม่ค่อยทำเป็นระบบ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษาไว้ 2 ประเด็นคือ แหล่งที่มาของงบประมาณ และการจัดสรรงบประมาณ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีดังต่อไปนี้

1) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดชัยภูมิ ได้ข้อมูลดังนี้ รัฐควรเพิ่มงบประมาณสนับสนุนการดำเนินการของสำนักปฏิบัติให้เพียงพอ ลำพังเพียงอาศัยศรัทธาประชาชนเท่านั้น ไม่เพียงพอที่จะทำให้สำนักปฏิบัติมีความก้าวหน้ากว่าที่เป็นอยู่ได้ นอกเสียจากบารมีของเจ้าสำนักที่สูงส่งเท่านั้น

2) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดนครราชสีมา ได้ข้อมูลดังนี้ ได้ต้นทุนจากหน่วยงานของรัฐระดับท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบล (อ.บ.ต.) ที่สนับสนุนด้านนี้ ได้ในการจัดดำเนินการ ด้านงบประมาณ ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ อยู่ได้เพราะความศรัทธาประชาชน งบของสำนักงานพุทธน้อยนิดไม่พอจะทำอะไรได้

3) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ข้อมูลดังนี้ สำนักวัดปลื้มพัฒนา ทุกอย่างเป็นของส่วนกลาง เรื่องการเงินมอบให้โยมดำเนินการ ปกติไม่มีงบประมาณจากที่อื่น หลวงพ่อก็ไม่ใส่ใจด้านนี้เท่าใดนัก พัฒนาเงินมีความจำเป็นไหม? พัฒนาอะไร? หากเทียบกับ

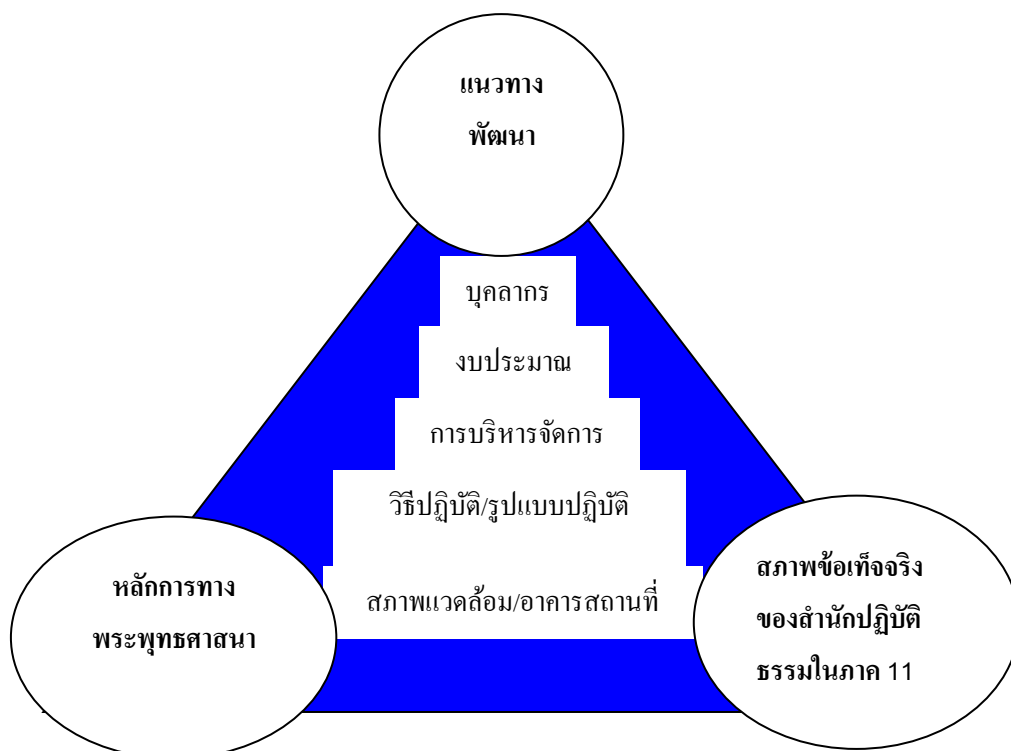
พัฒนาคนเงินก็มีความจำเป็นน้อย แต่ก็ไม่ถึงกับไม่มีความจำเป็นเลย สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ไม่มีแนวคิดจะสร้างแต่มันก็เกิดขึ้นจากความปรารถนาของคนที่มาปฏิบัติ

4) การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมที่จังหวัดสุรินทร์ ได้ข้อมูลดังนี้ ส่วนงานของรัฐ ควรจัดสรรงบประมาณให้เพียงในขั้นพื้นฐาน เช่น การปรับปรุงโครงสร้างทางกายภาพ ตลอดถึงอาคารสถานที่ให้เพียงพอ ในขณะที่เดียวกันสำนักต้องทำงานอย่างจริงจังทุ่มเทให้เห็นผลงานที่เป็นรูปธรรมให้มากกว่างบประมาณที่จัดสรรมาให้ยิ่งดี คณะสงฆ์ควรมีนโยบายด้านนี้ให้เป็นรูปธรรม จากการศึกษาเอกสารหลักฐาน การลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ภาคสนาม และได้รับคำชี้แนะจากผู้ทรงคุณวุฒิจากแง่มุมต่าง ๆ พบว่า เกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรมค่อนข้างมีลักษณะเฉพาะตัว ผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะศึกษาตามที่มันเป็น โดยมองภาพกว้าง ๆ เพื่อนำไปสู่สมมติฐานว่าสภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ว่าเป็นอย่างไร จะสามารถพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ได้อย่างไร การศึกษาลักษณะเช่นนี้ต่างไปจากลักษณะวิจัยทางสังคมศาสตร์ หรือต่างจากวิธีวิจัยรูปแบบอื่น ๆ รังสี สุทนต์ ให้ทัศนะเกี่ยวกับลักษณะวิจัยทางพระพุทธศาสนาสรุปได้ว่า “ลักษณะวิจัยทางพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องสำรวจดูข้อความจากคัมภีร์ พระพุทธศาสนา ซึ่งจัดลำดับความสำคัญลดหลั่นกันลงมา 4 อันดับ คือ สุตะ หมายถึง พระไตรปิฎก, สุตตานุโลม หมายถึง มหาปเทศอันเป็นพระไตรปิฎกที่เป็นข้อมูลสนับสนุนสุตตะ, อจารีวาท หมายถึง อรรถกถาที่พระอรหันต์ผู้ทำปฐมสังคายनावางเป็นแบบฉบับไว้, อัตโนมติ หมายถึง คำอธิบายตามอาการที่ปรากฏโดยการคาดคะเน ด้วยการอนุมาน ตามความรู้ของตน”⁶⁵

ผู้วิจัยอาศัยหลักการนี้ เป็นโครงสร้างในการศึกษาและเขียนเสนองานวิจัยนี้ โดยนำเอาข้อมูลหลักฐานทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ต่อด้วยข้อมูลทางวิชาการ นโยบายของรัฐ นโยบายของคณะสงฆ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลสภาพข้อเท็จจริงของเขตพื้นที่ที่ได้จากการลงศึกษาในภาคสนาม จากนั้นจึงเสนอแนวทางพัฒนาที่มีความเป็นไปได้ ในลักษณะดังกล่าวนี้อาจต่างไปจากวิธีวิจัยทางสังคมทั่วไป ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาและดำเนินการเช่นนี้ เพราะมั่นใจว่าวิธีการดังกล่าว มีความรัดกุมและเหมาะสมกับความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา สามารถทำให้ตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยได้ตรงกว่าและครอบคลุมกว่าวิธีการอื่น ๆ ในงานวิจัยมีเนื้อหาที่เชื่อมโยงกันหลายส่วน สามารถนำมาจัดให้เห็นความสัมพันธ์กัน เขียนเป็นผังมโนทัศน์ได้ดังนี้

⁶⁵ รังสี สุทนต์, ลักษณะการวิจัยทางพระพุทธศาสนา, เอกสารอัดสำเนา, หน้า 2-4.

แผนภูมิที่ 3.1
กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยนี้มีกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยยึดหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นแม่บท ซึ่งประกอบด้วยพระไตรปิฎก อรรถกถาและวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับข้อมูลพื้นที่ภาคสนามที่ศึกษาสภาพข้อเท็จจริงของสำนักปฏิบัติในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 เพื่อมุ่งหาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติให้มีความเข้มแข็ง โดยกรอบคิดหลักทั้งสามประการมีประเด็นการศึกษา 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสภาพทั่วไปและอาคารสถานที่ของสำนักปฏิบัติธรรม ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการ ด้านวิธีปฏิบัติ/รูปแบบปฏิบัติ ด้านผลกระทบ และด้านงบประมาณของสำนักปฏิบัติธรรม

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ในประเทศไทยมีวัดทั้งหมด 30,000 กว่าวัด แบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ วัดป่า กับ วัดบ้าน ยังไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนว่าเป็นวัดบ้านมีจำนวนเท่าไร วัดป่ามีจำนวนเท่าไร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีการจัดทำ “สถิติข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั่วประเทศ จำนวน 416 วัด”⁶⁶ จากข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการดำเนินงานของคณะสงฆ์และส่วนงานของรัฐด้านสำนักปฏิบัติธรรม และจากข้อมูลที่กำลังจะกล่าวมา สะท้อนให้เห็นว่าคณะสงฆ์และรัฐไม่ได้ยกเอาภาระงานด้านปฏิบัติธรรมมาเป็นภารกิจหลัก การฝึกฝนแบบวิปัสสนาธุระไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็น ทั้งที่เป็นระบบฝึกฝนที่สำคัญในวงจรการศึกษาแนวพุทธ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผลการศึกษาวเคราะห์แบ่งเป็น 3 หัวข้อใหญ่ คือ 1) ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 2) ศึกษาวิเคราะห์สภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 และ 3) ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ซึ่งมีผลการศึกษาเป็นดังนี้

4.1 วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาวเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของประชากรและกลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น 2 หัวข้อย่อย คือ 1) ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านบุคคล 2) ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านเอกสาร

4.1.1 ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านบุคคล

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านบุคลากร แบ่งเป็น 7 กลุ่ม คือ นักวิชาการจำนวน 4 รูป/คน ผู้บริหารคณะสงฆ์ในภาค 11 จำนวน 5 รูป ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา จำนวน 4 คน เจ้าอาวาสสำนัก/พระวิปัสสนาจารย์ จำนวน 11 รูป ผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ของชุมชนที่เกี่ยวข้องและบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติ จำนวน 23 คน ได้มาโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งรายงานเป็นตารางได้ดังนี้

⁶⁶สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพ ในการปฏิบัติงาน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547), หน้า 77-104.

ตารางที่ 4.1

แสดงข้อมูลกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านบุคคล

กลุ่มประชากร	จำนวนกลุ่มประชากร	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง	หมายเหตุ
● ผู้บริหารคณะสงฆ์ในภาค 11	5	5	
● นักวิชาการ	4	4	
● ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา	4	4	
● เจ้าอาวาสสำนักปฏิบัติธรรม/พระวิปัสสนาจารย์	11	11	
● ผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ของชุมชน บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม	23	23	
รวม	47	47	

กลุ่มผู้บริหารคณะสงฆ์ในภาค 11 ได้แก่ เจ้าคณะภาค 11 เจ้าคณะจังหวัดชัยภูมิ เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา เจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์ และเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์, กลุ่มนักวิชาการ ได้แก่ นักวิชาการที่มีความรู้และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้านพระพุทธศาสนา, กลุ่มผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา ได้แก่ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชัยภูมิ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดบุรีรัมย์ และผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์, กลุ่มเจ้าอาวาสสำนักปฏิบัติธรรม ได้แก่ เจ้าอาวาสหรือตัวแทนเจ้าอาวาสสำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าสุคะโต วัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเกิ้ง) วัดป่าอากาโก ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานประจำอำเภอพิมาย สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดสะแกแสง วัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม) ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านโพนบูลย์ วัดปลื้มพัฒนา สำนักปฏิบัติธรรมวนานุรักษ์าราม วัดป่าเทพประทาน วัดปานิคมิตมงคลและวัดสว่างอรุณ, กลุ่มพระวิปัสสนาจารย์ ได้แก่ พระวิปัสสนาจารย์ที่เป็นเจ้าอาวาสหรือที่มาประจำอยู่ภายในสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง 12 สำนักที่กล่าวมา, กลุ่มผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ของชุมชน ได้แก่ บุคคลที่มีความใกล้ชิดและรอบรู้เกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรม ในเขตพื้นที่ของกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม ได้แก่ บุคคลที่เข้ามาอุปถัมภ์หรือเข้ามาฝึกปฏิบัติ ภายในสำนักปฏิบัติธรรม กลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านบุคคลมีจุดแข็ง คือ มีความครอบคลุมทุกระดับ ครอบคลุมภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ คณะสงฆ์ และประชาชน นักวิชาการ จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า กลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นที่เชื่อถือว่ามีความรู้ความสามารถมองสภาพทั่วไปในการดำเนินการและแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมได้ครอบคลุมเที่ยงตรง และเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการมีจุดอ่อน คือ กลุ่มนักวิชาการที่เชี่ยวชาญด้านนี้โดยตรงไม่ผู้จะมีในส่วนภูมิภาค ส่วนมากก็จะอยู่ที่กรุงเทพมหานคร อีกทั้งข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ ไม่ว่าจะ

เป็นการลงเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม การเข้าถึงกลุ่มนักวิชาการที่เก่ง ๆ ตามที่กำหนดล้วนแต่จะต้องใช้งบประมาณเพิ่ม จึงเป็นเรื่องยากในการเข้าถึงกลุ่มประชากร และกลุ่มตัวอย่างตามที่กำหนดไว้ ในบางครั้งต้องปรับเปลี่ยนกลุ่มนักวิชาการให้เหมาะกับสภาพที่จะทำได้ การสัมภาษณ์มีระยะเวลาน้อยบางที่ไม่ได้รายละเอียดทั้งหมด สภาพพื้นที่ของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 มีบริเวณที่กว้างไกลมาก ความห่างไกลของสำนักปฏิบัติธรรมแต่ละแห่ง สำนักปฏิบัติที่เป็นกลุ่มเป้าหมายบางแห่งอยู่ในถิ่นทุรกันดาร ทางคมนาคมไม่สะดวก ก่อให้เกิดปัญหาการเดินทางเข้าถึงจุดหมายล่าช้า การจัดเก็บข้อมูลต้องรีบเร่งให้ทันก่อนมีดค่า การสำรวจสำนักปฏิบัติธรรมให้ครอบคลุมทั่วถึงจึงเป็นไปได้ยาก

4.1.2 ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านเอกสาร

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านเอกสารจัดเป็น 5 ประเภท ได้แก่ พระไตรปิฎก จำนวน 5 เล่ม อรรถกถา จำนวน 2 เล่ม เอกสารวิชาการ จำนวน 10 เล่ม นโยบายและระเบียบเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรม จำนวน 2 เล่ม และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จำนวน 11 เล่ม รายงานเป็นตารางได้ดังนี้ พระไตรปิฎก ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 4,10, 12,19 และ เล่มที่ 35, อรรถกถา ได้แก่ วิมุตติมรรค และวิสุทธิมรรค, เอกสารวิชาการได้แก่ รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงานของวัด ที่จัดการศึกษา และเผยแผ่ศาสนธรรมดีเด่น The World Fellowship of Buddhists วิปัสสนาวัด พุทธธรรม การวิจัยสหรัฐชี้ฝึกสมาธิวิถี‘พุทธ’ International Recognition of the Day of Vesak รายงานผลการเสวนาบทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย พระพุทธศาสนาประวัติ คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์ และอุปลมณี, นโยบายและระเบียบเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรม ได้แก่ ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.2543 และ คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน, งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติสมาธิของสำนักต่าง ๆ ในประเทศไทยกับการปฏิบัติสมาธิในพระไตรปิฎก ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัดเฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติ กระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) บทบาทของวัดป่านานาชาติ, บทบาทวัดป่าบ้านค้อ, บทบาทของวัดจอมทอง, บทบาทของวัดพระพุทธบาทตากผ้า รูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุรินทร์ วิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิปัสสนาวิเวกาศรม วิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทาง ของสำนักวิปัสสนาวิเวกาศรม และการใช้ตรรกะในวิธีสอนของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) จุดแข็งของกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างด้านเอกสาร คือมีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี หลักการ วิธีการ รูปแบบปฏิบัติ ประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรม ตลอดจนการประเมินผลด้านการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา และอธิบายลักษณะสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยในภาพรวม ตลอดจนปัจจัยข้อเท็จจริงของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 มี

ความเที่ยงตรง และเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการ จุดอ่อน คือ เอกสารบางประเภทไม่บ่งชี้ประเด็นที่ต้องการที่ชัดเจนในต้องพิจารณาตีความซึ่งอาจทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนจากสาระเดิมได้

4.2 วิเคราะห์สภาพทั่วไปในการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรม

การศึกษาวิเคราะห์สภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรม แบ่งหัวข้อศึกษาเป็น 9 หัวข้อย่อย ได้แก่ ศึกษาด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการ ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติ ด้านผลกระทบ และด้านงบประมาณ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 ศึกษาวิเคราะห์ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่

หลักการทางพุทธศาสนามองว่า วัตถุและจิตมีความสำคัญควบคู่กันแยกกันไม่ได้ การศึกษาวิเคราะห์ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ของสำนักปฏิบัติธรรม โดยการศึกษาจากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีประเด็นวิเคราะห์ 5 ประเด็น ได้แก่ 1) ที่ตั้งของสำนักปฏิบัติธรรม 2) สภาพสำนักปฏิบัติธรรมมีความสะอาด ปลอดภัย ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ เป็นธรรมชาติ 3) การจัดวางผังสิ่งปลูกสร้างอย่างดี มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม 4) อาคารสถานที่เหมาะสมพอเพียง 5) บริเวณสำนักปฏิบัติธรรมปราศจากสิ่งเสพติดอบายมุข/ของมีนเมา ความจำเป็นด้านอาคารสถานที่ สำหรับเป็นสถานฝึกหัดขัดเกลาที่פקอกาศัย ถือเป็นความจำเป็นที่เริ่มมีมาแต่ต้นพุทธกาล ดังพระไตรปิฎกเล่มที่ 4 กล่าวถึงลักษณะวัดหรือสำนักปฏิบัติที่มีความเหมาะสม ดังคำริของพระเจ้าพิมพิสารที่ว่า “ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก สะดวกแก่การไปวัดและมาจากวัด เหมาะที่ประชาชนจะไปพบพระได้ กลางวันไม่เป็นที่พลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงัด ไม่มีเสียงอึกทึก ไม่เป็นที่สัญจรไปมา เหมาะแก่การประกอบกิจของผู้ต้องการความสงบ และเหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม”⁶⁷ ลักษณะดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าการจัดที่พำนักสำหรับเป็นสถานที่ปฏิบัติตลอดถึงการให้ความอุปถัมภ์บำรุงปัจจัยที่จำเป็นด้านอื่น ๆ แก่ผู้ทรงศีลถือเป็นบทบาทของพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ โดยหลักการนี้กลุ่มพระสงฆ์จะมีเวลาในการฝึกปฏิบัติขัดเกลาตนเอง ค้นคว้าสัจธรรมแล้วนำมาบอกกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตคฤหัสถ์ เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ก่อเกิดดุลยภาพในหมู่พุทธบริษัท จากการศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 พบว่า ที่ตั้งของสำนักปฏิบัติธรรม มีความแตกต่างกัน บางสำนักอยู่ในชุมชน บางสำนักห่างไกลชุมชน บางสำนักอยู่กลางทุ่ง บางสำนักอยู่ป่าทึบ บางสำนักอยู่ที่ราบลุ่ม เขาเขา บางสำนักอยู่บนภูเขา ในสภาพภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกันเช่นนี้มีจุดด้อยต่างกัน เช่นสำนักปฏิบัติที่ห่างไกลชุมชนในป่าทึบหรืออยู่บนภูเขาที่เหมาะสมสำหรับการฝึกปฏิบัติที่เข้มข้น มีความเป็นธรรมชาติสูง อีกระยะจากความวุ่นวายของสังคม แต่การดำรงชีพขั้นพื้นฐานของผู้ฝึกปฏิบัติตลอดถึงการเข้าไปสนับสนุนอุปถัมภ์บำรุงลำบากด้านสภาพแวดล้อมในภาพรวมมี

⁶⁷ วิมพา. (ไทย).4/59/71.

ความเหมาะสม สะอาด ร่มรื่นบรรยากาศดี สงบ ร่มเย็นเป็นธรรมชาติ บางแห่งมีสภาพป่าช้าของชุมชน มีการปลูกป่าเพิ่ม บางสำนักปรับแต่งสำนักให้เป็นเหมือนรีสอร์ท มีสวนพันธุ์ไม้ดอก สวยงามเป็นระเบียบ มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในสำนักอย่างเหมาะสมด้านอาคารสถานที่เพียงพอ ภายในบริเวณวัดจัดอาคารสถานที่กลมกลืนกับธรรมชาติ กฎกรรมฐานพอเพียงสำหรับการปฏิบัติ เรียงรายเป็นสัดส่วน สะดวก สะอาด สงัด สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย เป็นระเบียบ เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา นอกจากนี้ยังจัดภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมภายในวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาแนวพุทธได้อย่างน่าสนใจ นักวิชาการบางท่านให้ทัศนะเกี่ยวกับด้านสภาพแวดล้อมว่า สมัยก่อนใช้ป่าเป็นสถานฝึก มีความสัปปายะ เน้นจิตใจสงบ ไม่ต้องจัดสภาพด้านนี้เป็นการเฉพาะ การเดินธุดงค์เพื่อฝึกให้เข้มงวดตามจริตของผู้ปฏิบัติก็ทำได้ง่าย แต่ปัจจุบันสภาพบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป การประกอบด้านนี้มีขอบเขตจำกัดพื้นที่ก็เกิดความจำเป็นในการปรับสภาพพื้นที่ให้เหมาะกับการฝึกปฏิบัติ การใช้รูปแบบปฏิบัติตามรูปแบบเดิมย่อมเปลี่ยนไปตามกาลสมัย

4.2.2 ศึกษาวิเคราะห์ด้านบุคลากร

การศึกษาวเคราะห์ด้านบุคลากร หมายถึงผู้มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรม ซึ่งจัดเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการฝึกปฏิบัติ ได้แก่ เจ้าสำนักปฏิบัติ พระวิปัสสนาจารย์ ครูบอกรรมฐาน ครูผู้แนะนำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน วิทยากรที่มีความรู้ความสามารถแนะนำการฝึกปฏิบัติอบรม กับกลุ่มผู้เข้ารับการฝึกอบรม ได้แก่ ประชาชนทั่วไป นักเรียน นักศึกษา นิสิต ผู้บริหาร ข้าราชการ พระภิกษุสามเณร ซึ่งตั้งประเด็นวิเคราะห์ 2 ประเด็น คือ วิเคราะห์ด้านคุณภาพของบุคลากร และปริมาณของบุคลากร ดังนี้

1) กลุ่มบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการฝึกปฏิบัติ จากการศึกษาพบว่า (1) ในด้านคุณภาพ โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่เจ้าสำนักและพระวิปัสสนาจารย์ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหารประจำใจ มีความซื่อสัตย์จริงใจในการทำงาน มีความเข้าใจในพระรัตนตรัย มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีความเป็นกัลยาณมิตร มีความสามารถในการบริหารจัดการ มีความคิดริเริ่มและมีวิสัยทัศน์ สามารถแสดงทิศทางของการพัฒนาสำนักปฏิบัติในอนาคต ริเริ่มแนวทางในการบริหารที่ท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลงของสำนักปฏิบัติ ริเริ่มวิธีการพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีวิธีการกระตุ้นให้ทุกคนร่วมกันพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติ พระวิปัสสนาจารย์มีความสามารถในการฝึกฝนอบรม มุ่งพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา เข้าใจหลักการพัฒนาผู้ฝึกปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา แต่บุคลากรที่มีลักษณะดังกล่าวมีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอที่จะทำให้นสำนักมีความเข้มแข็ง บางแห่งขาดพระวิปัสสนาจารย์มีอาชีพหรือที่ความรู้ที่ลึกซึ้ง ที่สามารถสอบอารมณ์ระดับลึกได้ ซึ่งพระวิปัสสนาจารย์เองก็ต้องพัฒนาตัวเองไปด้วยซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็น (2) ในด้านปริมาณบุคลากร โดยภาพรวมสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่เจ้าสำนักและพระวิปัสสนาจารย์ มีจำนวนน้อยถึงขาดแคลน บางแห่งไม่เพียงพอในการตอบสนองความต้องการของผู้ฝึกปฏิบัติ การสร้างพระวิปัสสนา

จารย์รุ่นใหม่ขึ้นทดแทนรุ่นเก่าทำได้ยากมาก แรงจูงใจในด้านนี้ผู้กระแสของวัตถุนิยมไม่ได้ บางสำนักเจ้าสำนักชราภาพมากแล้ว ไม่มีพระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนัก เมื่อมีงานอบรมต้องไปนิมนต์พระวิปัสสนาจารย์จากที่อื่นมาช่วย หลายพื้นที่พบว่าใช้ระบบเครือข่ายหมุนเวียนกันไป ในลักษณะที่อิงระบบการปกครองคณะสงฆ์ของจังหวัดบ้าง ในลักษณะเป็นเครือข่ายสำนักปฏิบัติในสาขาเดียวกันบ้าง ในลักษณะที่จับมือกันระหว่างสำนักปฏิบัติที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน หรือรู้จักมักคุ้นเป็นการส่วนตัวของเจ้าสำนักบ้าง แม้ว่าบุคลากรด้านนี้จะมีคุณธรรม มีความสามารถ แต่เมื่อมองโดยรวมเห็นว่าบุคลากรขององค์กรสงฆ์มีปัญหาทั้งด้านปริมาณและด้านคุณภาพ เมื่อจำนวนพระวิปัสสนามีน้อยทำให้ท่านไม่มีเวลาพัฒนาตนเอง ส่งผลต่อกระบวนการสอนกรรมฐานของท่าน พบว่าในสำนักปฏิบัติหลายแห่งท่านต้องปลีกเวลาเพื่อไปฝึกปฏิบัติส่วนตัวท่านเองด้วย ซึ่งก็ส่งผลให้สำนักปฏิบัติที่ท่านรับผิดชอบอยู่ขาดพระวิปัสสนาจารย์ อีกรายอย่างบทบาทภารกิจของพระสงฆ์ในประเทศไทยหลายด้านเกินไป ไม่ว่าจะเป็นสงฆ์สายปกครอง สายการศึกษาหรือแม้แต่สายพระวิปัสสนาจารย์ ก็มีภาระงานรับผิดชอบหลายด้าน ทำให้การปฏิบัติภารกิจขาดความต่อเนื่องไม่ปะติดปะต่อไม่เป็นมรรคเป็นผล การสร้างพระวิปัสสนาจารย์ทดแทนเท่าที่รัฐยื่นมือเข้ามาดูแลก็ยังไม่เกิดผลได้ในปัจจุบัน นอกจากนี้ปัญหาปริมาณไม่เพียงพอมีผลต่อประสิทธิภาพ

2) กลุ่มผู้เข้ารับการฝึกอบรม ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาด้านกลุ่มผู้รับการฝึกอบรมเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มประชาชนทั่วไป (2) กลุ่มนักเรียน นักศึกษา นิสิต (3) กลุ่มผู้บริหาร ข้าราชการ (4) กลุ่มพระภิกษุสามเณร จากการศึกษาพบว่า กลุ่มประชาชนทั่วไป อุบาสกอุบาสิกา ประชาชนทั่วไป กลุ่มนี้ส่วนใหญ่มักจะเป็นคนที่มีความใกล้ชิดวัด แต่มีบางคนปฏิบัติเดินทางจากที่ห่างไกลมาฝึกปฏิบัติธรรม เพราะมีศรัทธาต่อสำนักปฏิบัติ มักเป็นการฝึกปฏิบัติเป็นการส่วนตัว ขึ้นอยู่กับความสะดวกของตัวเองเป็นหลัก กลุ่มนักเรียน นักศึกษา นิสิต กลุ่มนี้เข้าฝึกปฏิบัติเนื่องจากส่วนใหญ่เป็นโครงการของสถาบัน ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษามองเห็นคุณค่าของการฝึกอบรมจึงมีการจัดโครงการขึ้นแล้วเลือก สำนักปฏิบัติที่มีศักยภาพด้านนี้ กลุ่มผู้บริหาร ข้าราชการ ผู้นำชุมชน กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะคล้ายกับกลุ่มนักเรียนนักศึกษา คือกำหนดเป็นโครงการฝึกพัฒนา โดยเฉพาะ เมื่อรัฐบาลให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรมของข้าราชการ เพื่อพัฒนาบุคลากรของรัฐ จึงมอบหมายให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติปฏิบัติการณ์ร่วมกับมหาเถรสมาคม จัดดำเนินการโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ เพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน กลุ่มพระภิกษุสามเณร เป็นกลุ่มที่ใช้ชีวิตเพื่อปฏิบัติขัดเกลตาตนเองโดยตรงภายในวัด ซึ่งวัดก็เป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติขัดเกลตาอยู่แล้วขึ้นอยู่แต่ละวัดจะจัดได้เข้มแข็งจริงจางเพียงใด กระนั้นก็ตามกลุ่มพระสงฆ์มักจะมีรูปแบบปฏิบัติธรรมตามธรรมเนียมปฏิบัติดั้งเดิมคือ การเข้าปริวาสกรรม ซึ่งจะถูกกำหนดขึ้นเป็นครั้งคราวในช่วงหลังออกพรรษา ซึ่งจะมีการประชาสัมพันธ์ให้ทราบทั่วกัน นอกจากนี้ก็จะมีบางรูปที่มีความมุ่งมั่น เพื่อแสวงหาแก่นแท้ของพุทธศาสนาทำการฝึกเข้มข้นเป็นการส่วนตัว ซึ่งก็มีรูปแบบที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นการฝึกฝนภายใน

สำนักปฏิบัติที่ตนเองมีความศรัทธา หรือออกเดินธุดงค์ไปตามป่าเขา ซึ่งรูปแบบหลังนี้มักจะหายากขึ้นเรื่อย ๆ อันเนื่องจากสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป กลุ่มผู้เข้ารับการฝึกปฏิบัติในสำนักปฏิบัตินั้น บางคนเข้าฝึกปฏิบัติเพราะความจำใจทำตามข้อกำหนดของสถาบัน บางคนเข้าศึกษาปฏิบัติเพื่อหนีปัญหาความวุ่นวายทางสังคมต้องการความสงบทางจิตใจ บางคนเข้าปฏิบัติฝึกฝนเพื่อแสวงหาประสบการณ์ทางพุทธศาสนา บางคนเข้าฝึกศึกษาเพราะการปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการศึกษา บางคนต้องการค้นหาแก่นของพุทธศาสนา บางคนต้องการอิสระหลุดพ้นจากพันธนาการของชีวิต จากลักษณะดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า กลุ่มบุคคลที่เข้ารับการฝึกปฏิบัติธรรมมีความแตกต่างทางเพศ วัย ประสบการณ์ชีวิต ตลอดจนมีรูปแบบการดำรงชีวิต และจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันในการเข้าฝึกการปฏิบัติ เป็นเงื่อนไขสำคัญในการจัดรูปแบบปฏิบัติให้เหมาะสมกับกลุ่มบุคคล ทัศนะ นักวิชาการบางท่านมองว่า บุคลากรทางด้านปฏิบัติขาดการพัฒนา ในยุคก่อนพัฒนาตามประเพณี เช่นการเดินธุดงค์ อาจารย์ที่เก่งและมีชื่อเสียงด้านนี้ช่วงหลังจำกัลดหายากขึ้น พระสงฆ์จะทำอย่างประเพณีเดิมก็ทำได้ยากขึ้น อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของบริบทต่าง ๆ ทั้งทางด้านสังคม และโครงสร้างกายภาพทางธรรมชาติ การเอาใจใส่ของคณะสงฆ์ก็ขาดหายไป ปัจจัยที่จะเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาทางด้านปฏิบัติขัดเกลาหลายอย่างสูญสลายไป ระบบพัฒนาด้านนี้ก็ไม่มี บางกลุ่มที่เกิดความสนใจก็แอบอ้างทำกันไปเองไม่มีการควบคุมมาตรฐาน พบว่ามีพระธุดงค์หรือนักปฏิบัติจอมปลอมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

4.2.3 ศึกษาวิเคราะห์ด้านการบริหารจัดการ

เดิมที วัดทางพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากทางฝ่ายบ้านเมือง ที่มีความประสงค์สร้างถวายเป็นพักอาศัยแก่พระพุทเจ้า และมวลพระสงฆ์ในพุทธศาสนา แต่เมื่อพุทธศาสนาขยายมาถึงประเทศไทย ลักษณะพัฒนาการของวัดก็อาจจะแตกต่างไปจากดั้งเดิมบ้าง แต่ที่มีลักษณะดั้งเดิมก็คือภารกิจด้านการสร้างวัดอุปถัมภ์บำรุงวัดในสมัยอาณาจักรเก่าของไทยยังเป็นฝ่ายคฤหัสถ์เข้ามาจัดการดูแลแต่เมื่อมาถึงปัจจุบันลักษณะดังกล่าวมีความแปลกไปจากเดิม กล่าวคือภาระด้านการบริหารจัดการวัด พระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น ทำให้ภารกิจด้านการฝึกฝนพัฒนาอ่อนลงไป ในประเด็นนี้ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ให้ทัศนะว่า “วัดสามหมื่นกว่าวัด เป็นทรัพยากรอันมีค่าอย่างยิ่งของสังคม มีทั้งที่ดิน สิ่งก่อสร้าง ศาสนสถาน บุคลากร เงิน ศรัทธา จะทำอะไรจึงจะทำให้ทรัพยากรทั้งหมดเหล่านี้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคมตามอุดมการณ์ทางพุทธศาสนา ในครั้งพุทธกาล พระพุทเจ้ากับพระสงฆ์สาวกไม่ได้เป็นผู้บริหารวัด มีผู้สร้างวัด ทำหน้าที่ เป็นผู้จัดการวัดและทูลเชิญพระพุทองค์และนิมนต์พระสงฆ์สาวกมาพัก พระพุทองค์และพระสงฆ์สาวกไม่ได้มาเป็นเจ้าของวัดและไม่อยู่ติดวัด หากจาริกไปทรงสั่งสอนตามนิคมต่าง ๆ ตอนท่านปัญญานันทะเป็นเจ้าอาวาส ที่วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ ท่านว่าท่านไม่ได้จัดการวัดเลย เจ้าขึ้นสิโรตส เป็นผู้จัดการดูแลทุกอย่าง ท่าน

ใช้เวลาเท่ากันทีเดียว”⁶⁸ ยังมีประเด็นอื่นที่น่าเป็นห่วงคือ ขณะนี้หลายวัดได้เดินทางเข้าสู่ระบบวัตถุนิยม หากวัดดำเนินการเช่นนี้ เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดของประชาชนที่จะเน้นทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ ในงานวิจัยนี้ไม่ได้มุ่งศึกษาว่า พระสงฆ์สมควรจะบริหารจัดการวัดเองหรือไม่ การบริหารจัดการวัดที่ดีควรจะเป็นอย่างไร แต่มุ่งศึกษาวิเคราะห์ว่าการบริหารของสำนักปฏิบัติธรรม มีรูปแบบหรือโครงสร้างการบริหารจัดการภายในสำนักปฏิบัติธรรมมีลักษณะอย่างไร โดยกำหนดประเด็นวิเคราะห์ 6 ประเด็น คือ การจัดรูปแบบบริหารภายในสำนัก วิสัยทัศน์ของผู้บริหาร การบริหารในรูปคณะกรรมการดำเนินงาน ความร่วมมือกับคณะสงฆ์และชุมชน การกำกับติดตามการฝึกฝนอย่างจริงจัง และการประเมินผลการดำเนินงาน ผลการวิเคราะห์เป็นดังนี้

1) การบริหารจัดการด้านการจัดรูปแบบบริหาร สำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่มีรูปแบบบริหารภายในสำนักเป็นระบบ แต่มีความแตกต่างกัน รูปแบบบริหารที่พบเห็นเป็นส่วนมากคือการบริหารจัดการที่มีเจ้าอาวาสเป็นผู้มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด พัฒนาการของสำนักปฏิบัติขึ้นอยู่กับแนวทางหรือนโยบายของเจ้าอาวาส อาศัยบารมีของเจ้าอาวาสเป็นหลัก มีบางสำนักใช้รูปแบบบริหารเป็นคณะกรรมการบริหารคณะสงฆ์จังหวัด โดยกำหนดให้มีประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมอยู่ประจำศูนย์ฯ ดำเนินงาน ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการบริหารคณะสงฆ์จังหวัด การดำเนินงานของศูนย์ฯ จึงอยู่ในการกำกับดูแลของเจ้าคณะจังหวัดอีกชั้นหนึ่ง เช่น ที่จังหวัดนครราชสีมา คณะสงฆ์ มีมติจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอ 26 อำเภอ บางสำนักจัดระบบภายในโดยกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลทะเบียน งบประมาณใช้จ่าย ค่าบำรุงสถานที่ ไม่มีการเรียกราย บางสำนักนำกรอบภารกิจด้านการศึกษาของคณะสงฆ์มาเป็นแนวในการบริหารจัดการคือ เป็นทั้งสำนักปฏิบัติธรรม เป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม เป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และยังเป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาได้อีกด้วย บางสำนักใช้หลัก “สังฆะ” ตามแบบวินัยดั้งเดิมเป็นบรรทัดฐานในการบริหารจัดการ ไม่ว่าจะเป็นด้านสภาพอาคารสถานที่ การดำรงชีวิตภายในสำนักล้วนแต่มีระเบียบแบบแผน เป็นการบริหารจัดการแบบไม่ต้องทำอะไรมาก รูปแบบสังฆะเป็นมาตรฐานของสงฆ์ตามหลักพระวินัยในพระพุทธศาสนา ระบบแบบสังฆะทำให้ทุกคนมีโอกาสพัฒนาตนเอง และทำให้ส่วนรวมได้รับผลจากพัฒนานี้ด้วย นอกจากนี้ระบบสังฆะยังเป็นการรับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย ให้ทุกคนมีส่วนร่วม การบริหารด้านพระวิปัสสนาจารย์ใช้ระบบเครือข่ายหมุนเวียนช่วยเหลือกัน ในช่วงมีงานอบรม จุดที่อ่อนของระบบบริหารของสำนักปฏิบัติธรรมที่ยึดติดบุคคลมากเกินไป เมื่อหมดเจ้าอาวาสที่เก่ง ๆ สำนักก็อ่อนลง ขาดการสานต่อและยุติบทบาทหรือเปลี่ยนแนวทางไปตามเจ้าอาวาสใหม่

⁶⁸ ศ.นพ.ประเวศ วะสี, พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม, ในหลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ.พี.กราฟิกส์ดีไซน์และการพิมพ์จำกัด, 2539), หน้า 125.

2) ด้านวิสัยทัศน์ของผู้บริหาร พบว่า เจ้าอาวาสกำหนดแนวทางหรือมีเป้าหมาย ชัดเจน ความคิดเห็นตรงกันมากที่สุดในการพัฒนาสำนักปฏิบัติคือปรับปรุงโครงสร้างทางกายภาพ สภาพแวดล้อมให้เหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรม เป็นที่สบาย จัดสร้างสถานที่ให้เพียงพอ นอกจากนี้ผู้บริหารบางท่านให้ความคิดเห็นว่า เป้าหมายเน้นการพัฒนาคนมากกว่าวัตถุ และมีแนวคิดที่จะไม่ทำวัตถุให้มาก ใส่ใจธรรมชาติ รักษาป่า ต้นไม้ ส่วนสิ่งปลูกสร้างมันก็เกิดขึ้นมา เรื่อย ๆ ในแง่ของการปฏิบัติจริง ๆ มีเพียงกายกับใจก็ปฏิบัติได้แล้ว อย่าไปแสวงหาอุปกรณ์ความสะดวกสบายเกินไป... ทุกวันนี้ติดสะดวกสบายเกินไป

3) การบริหารด้านความร่วมมือกับคณะสงฆ์และชุมชน ขึ้นอยู่กับบุคลิกของเจ้าอาวาส การวางตัวอย่างเหมาะสม ปฏิพาน่าเลื่อมใสทำให้ปฏิสัมพันธ์เป็นกัลยาณมิตรทั้งชุมชนและคณะสงฆ์ ส่วนมากเมื่อมีโครงการต่าง ๆ ในสำนักปฏิบัติ กรรมการวัด ชาวบ้านและวิทยากรจากที่ต่าง ๆ มาช่วย บางสำนักมีสาขาที่เป็นเครือข่ายทั่วประเทศจำนวนมากพอสร้างระบบเครือข่ายเกื้อกูลกันในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มพระวิปัสสนาจารย์หรือกลุ่มผู้ปฏิบัติก็ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนสถานฝึกปฏิบัติ เช่นเดียวกับกลุ่มพระวิปัสสนาจารย์ แต่ก็มีบางพื้นที่ที่พระสงฆ์สายปฏิบัติกับพระสงฆ์สายปกครองไม่เข้าใจในบทบาทของกันและกัน ถึงกับมีการต่อต้าน ขัดไต่กัน ความขัดแย้งกันในลักษณะเช่นนี้ก็มีอยู่บ้างในบางพื้นที่

4) ด้านการกำกับติดตามการฝึกฝน ขึ้นอยู่กับแนวทางของแต่ละสำนัก มีพระวิปัสสนาจารย์ดูแลการฝึกอบรม บางสำนักมีรูปแบบการฝึกปฏิบัติอย่างจริงจัง เข้มข้นถึงขั้นอุกฤษฏ์ ต้องเฝ้าติดตามดูแลกันตลอดปี บางสำนักนำฝึกปฏิบัติได้ระดับปานกลางจัดเป็นรูปแบบโครงการฝึกปฏิบัติเป็นครั้งคราวมีช่วงระยะเวลาตายตัว บางสำนักก็ฝึกฝนได้ระดับพื้นฐานฝึกปฏิบัติตามตารางกิจกรรมกิจวัตรประจำวันของวัดทั่วไปคือทำวัตรเช้า-เย็น เพิ่มความเข้มข้นบ้างในวันธรรมสวนะซึ่งต้องฝึกปฏิบัติตลอดทั้งวันทั้งคืน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของเจ้าอาวาสเป็นหลักว่ามีภูมิธรรมด้านปฏิบัติลึกซึ้งเพียงใด

5) ด้านการประเมินผลการดำเนินงานของแต่ละสำนักก็ขึ้นอยู่กับลักษณะของการฝึกฝน ที่ว่ามาคือหากแนวทางการฝึกที่เข้มข้นมักจะมีการประเมินกันบ่อย ๆ เช่น มีการสนทนาสอบถามผลการปฏิบัติในแต่ละวัน บางแห่งเรียกว่าการสอบอารมณ์ ส่วนการฝึกปฏิบัติระดับปานกลางในรูปแบบโครงการจะมีรูปแบบการประเมินตามโครงการ ส่วนสำนักฝึกปฏิบัติขั้นพื้นฐาน ไม่สู้จะให้ความสำคัญกับด้านนี้เท่าใดนัก ทักษะนักวิชาการบางท่านมองว่า เรื่องการบริหารนี้เป็นประเด็นหลัก ถือเป็นหัวใจของการพัฒนา แต่ที่ผ่านมา โครงสร้างคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญญิกที่จะทำหน้าที่พัฒนางานสายปฏิบัติไม่ได้รับการสนับสนุนมาตั้งแต่มีการปฏิรูปการศึกษาสงฆ์เมื่อประมาณร้อยปีที่ผ่านมา อีกทั้งคณะสงฆ์สายนี้ถูกมองว่าแข็งข้อต่อเจ้าเมืองจึงไม่ได้รับการสนับสนุน แต่ในปัจจุบันก็เริ่มที่จะเปลี่ยนทัศนคติมองเห็นคุณค่าด้านนี้ขึ้นมา แต่ว่ากลไกของหน่วยงานกลางไม่เข้มแข็งพอที่จะผลักดันงานด้านนี้ให้เป็นมรรค

ผลได้ทันทั่วทั้งที่ ดังนั้นสิ่งสำคัญขณะนี้คือจะพลิกฟื้นบทบาทมหาเถรสมาคมกันอย่างไรจึงจะทำให้งานทั้งหลายในสงฆ์ไทยจึงจะสิ้นไหลอย่างไม่สะดุดหรือติดขัด เกิดคุณค่าต่อสังคมเหมือนดังที่เคยเป็นมาในอดีต ทั้งนี้เพราะมหาเถรสมาคมถือเป็นกลไกกลางที่สำคัญในการพัฒนาทุกด้านของพุทธศาสนาในเมืองไทย

4.2.4 ศึกษาวิเคราะห์ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติ

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ กล่าวถึงสำนักปฏิบัติในเมืองไทยว่า “สำนักแห่ง “สมาธิ” : พุทฺโธ, ยุบหนอ-พองหนอ, ธรรมกาย, และการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว สำนักกรรมฐานที่เป็นตัวแทนในเรื่อง “สมาธิ” ของพุทธศาสนาของไทยในปัจจุบันมีอยู่ด้วยกัน อย่างน้อยสี่สายคือ สาย “พุทฺโธ” ซึ่งมีอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นผู้ก่อตั้ง สาย “ยุบหนอ-พองหนอ” ซึ่งพระพิมลธรรมได้นำมาเผยแพร่จากประเทศพม่า สาย “ธรรมกาย” ซึ่งมีหลวงพ่อดต จนฺตสุโร แห่งวัดปากน้ำเป็นผู้ริเริ่ม และสาย “การเจริญสติแบบเคลื่อนไหว” ซึ่งมีหลวงปู่เทียมน จิตตสุโก เป็นผู้แนะนำสั่งสอน เป็นครั้งแรก”⁶⁹ การศึกษาวิเคราะห์ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีปฏิบัติ หมายถึงรูปแบบของการปฏิบัติธรรมและวิธีฝึกปฏิบัติ หรือฝึกอบรมของแต่ละสำนัก ซึ่งแบ่งประเด็นการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ประเด็น คือ ด้านรูปแบบปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรม และด้านวิธีฝึกอบรม ผลจากการวิเคราะห์เป็นดังนี้

1) ด้านรูปแบบปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรม ในประเทศไทยมีหลายรูปแบบ เช่น แบบบริกรรมว่า พุทฺโธ, ยุบพอง, ไหวนึ่ง, สัมมาอรหัง, รูปนาม, อานาปานสติ และพิจารณาให้เห็นความเกิดดับ นอกจากนี้ก็ให้มีกิจกรรมสำหรับภิกษุเก่าที่สมัครถือธุดงค์วัตร ให้ธุดงค์ไปตามเขตนิคมต่าง ๆ ได้ การศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ที่ศึกษาพบว่ามีรูปแบบปฏิบัติอยู่ 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) รูปแบบที่ 1 ใช้รูปแบบปฏิบัติแบบหลวงปู่เทียมน รูปแบบการเคลื่อนไหวไม่ใช้วิธีบริกรรม ให้คลาย ศึกษาสภาวะตรง ใช้ภาษาพูดน้อยและกระชับ มีการสอบอารมณ์ เน้นสภาวะธรรมที่พบเห็นแล้วหาทางแก้ไขให้รู้สึกตัว สร้างจังหวะ 14 ประการ ตรง ลัด เข้าถึง ไม่ต้องภาวนาจิตตามรู้ ให้เข้าใจว่าธรรมะอยู่กับเรา รูปแบบที่ 2 ใช้รูปแบบพอง-ยุบของสำนักวัดมหาธาตุ โดยการให้มีสติกำหนดรู้เท่าทันอริยบทและเน้นการสอบอารมณ์ รูปแบบที่ 3 ใช้รูปแบบบูรณาการของสำนักวัดหนองป่าพง (หลวงพ่อดชา) บูรณาการ ศีล สมาธิ ปัญญาโดยเน้นความเข้มงวดของพระวินัยเป็นพื้นฐานให้มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ การมีสติในการปฏิบัติกิจกรรมภายในวัด ส่วนการฝึกปฏิบัติระดับลึกลงไปให้อิสระแล้วแต่ใครจะถนัดของแต่ละคน รูปแบบที่ 4 รูปแบบปฏิบัติทั่วไปนำเอาหลาย ๆ รูปแบบ

⁶⁹ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, http://www.buddhadasa.org/html/articles/1_bdb_in_thai_soc.html 2/2/2550.

ผสมผสานกัน ใช้กิจกรรมประจำวันเป็นกรอบในการฝึกปฏิบัติ คือการทำวัตรสวดมนต์ เข้า-เย็น ต่อด้วยการบำเพ็ญภาวนา จะเห็นว่ารูปแบบการปฏิบัติธรรมของแต่ละสำนักมีอิสระตามจริตของเจ้าสำนัก

ตารางที่ 4.2

แสดงรูปแบบการปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรมกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากร	รูปแบบที่ 1	รูปแบบที่ 2	รูปแบบที่ 3	รูปแบบที่ 4
• สำนักวัดป่าสุคะโต	✓			
• สำนักวัดชัยภูมิพิทักษ์(ผาเกิ้ง)				✓
• สำนักวัดป่าอากาโก	✓			
• ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐานประจำอำเภอพิมาย		✓		
• สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดสะแกแสง		✓		
• สำนักวัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม)			✓	
• ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านโพนุลย์				✓
• สำนักวัดปลื้มพัฒนา			✓	
• สำนักปฏิบัติธรรมวนานุรักษาราม				✓
• สำนักวัดป่าเทพประทาน		✓		
• สำนักวัดป่านิมิตมงคล				
• สำนักวัดสว่างอรุณ				✓

2) ด้านวิธีฝึกอบรม มีประเด็นศึกษาวิเคราะห์ 3 ประเด็น คือ (1) กิจกรรมการฝึกปฏิบัติ (2) มีการให้คำปรึกษา/การแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติ (3) มีการประเมินประสิทธิภาพการฝึกปฏิบัติ โดยสรุปศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นกิจกรรมการฝึกปฏิบัติ สำนักปฏิบัติได้กำหนด กิจกรรมขั้นพื้นฐานค่อนข้างเป็นตรงกัน โดยยึดช่วงเวลาเป็นหลัก ช่วงเวลา เช้ามีด ช่วงเช้า ช่วงบ่าย ช่วงเย็น และช่วงกลางคืนแล้วกำหนดกิจกรรมต่างๆ ลงในช่วงเวลาดังกล่าว อาจจะแตกต่างกันบ้างตามความมุ่งหมายของแต่ละสำนัก ในช่วงของกิจกรรมทั้งหมดมีการให้คำปรึกษาการแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติตลอดพาลงมือปฏิบัติ การกำกับดูแลเอาใจใส่ การสอบถาม ประเด็นการประเมินประสิทธิภาพการฝึกปฏิบัติ การตรวจสอบผลการปฏิบัติ แต่ละสำนักทำไม่เหมือนกัน หากสำนักใดที่ใช้วิธีฝึกเข้มงวด ฝึกตลอดปีผู้ฝึกก็อาจจริงด้านการปฏิบัติ การตรวจสอบประเมินผลมักเป็นการสอบอารมณ์ สันทนาธรรมระดับลึก สำนักใดที่ทำในระดับโครงการเป็นช่วง ๆ การประเมินอาจทำในลักษณะตอบแบบสอบถามเอกสารตามกำหนดแล้วประเมินผล ส่วนสำนักใดที่ทำในระดับขั้นพื้นฐานก็อาจจะไม่เข้มงวดในด้านนี้ ในคู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ได้กำหนดรูปแบบการปฏิบัติ

ธรรม 2 รูปแบบ คือ 1) การปฏิบัติธรรมแบบกว้าง ๆ (General Dhamma Practice) หมายถึงการนำเอาหลักธรรมขั้นพื้นฐานมาเป็นหลักหรือแนวทางดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น หิริ โอตตัปะ ชันติ โสรัจจะ กตัญญู กตเวทิตะ พรหมวิหารธรรม อิทธิบาท เป็นต้น 2) การปฏิบัติธรรมแบบเข้มข้น (Intensive Dhamma Practice) หมายถึง การเน้นนำหลักธรรมที่สูงกว่าหลักธรรมขั้นพื้นฐาน มาใช้ฝึกอบรมจิตและพัฒนาปัญญา ที่เรียกว่าปฏิบัติธรรมด้วยวิธีภาวนาหรือบำเพ็ญกัมมัฏฐาน โดยการปลีกตัวออกจากสังคม ไปอยู่ที่วัด ไปอยู่ที่สำนักปฏิบัติหรือสู่สถานที่สงบอื่น ๆ เพื่อหาวิธีควบคุมจิตใจให้ได้ดีที่สุด แล้วปฏิบัติธรรมฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานในวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ที่มีพระวิปัสสนาจารย์กำกับดูแลโดยตรง⁷⁰ จากข้อมูลในพื้นที่ภาคสนามและอาศัยหลักการดังกล่าว จึงกำหนดระดับการฝึกอบรมได้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับพื้นฐาน ระดับปานกลาง และระดับเข้มข้น การฝึกอบรมระดับขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ฝึกตามกิจวัตรประจำวันภายในวัด เช่น ทำวัตร สวดมนต์ ภาวนา เป็นต้น การฝึกอบรมระดับปานกลาง ได้แก่ เป็นแบบโครงการฝึกอบรมมีหลักสูตร กำหนดช่วงระยะเวลา 3 วันบ้าง 5 วันบ้าง 7 วันบ้าง การฝึกปฏิบัติอย่างเข้มข้น ได้แก่ ฝึกตลอดปี อุกฤษฏ์ เข้มงวดจริงจัง ใช้ชีวิตอยู่ภายในสำนักปฏิบัติตลอด ลักษณะดังกล่าวสามารถเขียนเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 4.3

แสดงระดับขั้นการฝึกอบรมของสำนักปฏิบัติธรรมกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากร	พื้นฐาน	ปานกลาง	เข้มข้น
● สำนักวัดป่าสุคะโต	√	√	√
● สำนักวัดชัยภูมิพิทักษ์(ผาเกิ้ง)	√	√	
● สำนักวัดป่าอากาโกล	√	√	√
● ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐานประจำอำเภอพิมาย	√	√	
● สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดสะแกแสง	√	√	√
● สำนักวัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม)	√	√	√
● ศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านไผ่บุลย์	√	√	
● สำนักวัดปลื้มพัฒนา	√	√	√
● สำนักปฏิบัติธรรมวนานุรักษาราม	√	√	
● สำนักวัดป่าเทพประทาน	√	√	√
● สำนักวัดป่านิมิตมงคล	√		

⁷⁰สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพ ในการปฏิบัติงาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547), หน้า 50-53.

• สำนักวัดสว่างอรุณ	√	√	√
---------------------	---	---	---

นักวิชาการมีทัศนะตรงกับกลุ่มอื่น ๆ ว่า ด้านรูปแบบปฏิบัติหรือวิธีฝึกปฏิบัติควรจะมีหลักสูตรมาตรฐานกลาง เท่าที่ทำอยู่ก็เป็นแต่ปรับปรุงพระวิปัสสนาจารย์ ซึ่งไม่เพียงพอที่จะทำให้งานด้านปฏิบัติธรรมประสบผลสำเร็จ ต้องทำอย่างครบวงจร ตามเงื่อนไขแห่งการปฏิบัติ การปรับปรุงด้านนี้ต้องคำนึงหลายด้านเพราะสังคมไทยมี 2 ระดับ คือสังคมเมืองกับสังคมชนบท รูปแบบบางอย่างเหมาะกับสังคมเมืองเมื่อนำไปใช้กับสังคมชนบทอาจจะไม่ได้ผล ในทางกลับกันรูปแบบบางอย่างเหมาะกับสังคมชนบทเมื่อนำไปใช้ในสังคมเมืองก็อาจไม่เกิดผลใด ๆ นอกจากนี้ยังอาจต้องมองลึกไปกลุ่มคนที่เลเยอร์ลงไป เช่น กลุ่มชาวบ้าน ปัญญาชน นักธุรกิจ ผู้บริหาร เป็นต้น ซึ่งตรงนี้อาจต้องมีการประยุกต์ เพื่อให้เกิดผลเฉพาะกลุ่ม

4.2.5 ศึกษาวิเคราะห์ด้านผลกระทบ

การศึกษาวិเคราะห์ด้านผลกระทบ หมายถึงผลที่มาจากสำนักปฏิบัติธรรมมีส่วนกับชุมชนหรือผู้เข้ารับการปฏิบัติ 2 ด้าน คือ 1) ผลจากความสัมพันธ์ระหว่างสำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน 2) ผลลัพธ์จากการฝึกปฏิบัติ ผลจากการวิเคราะห์เป็นดังนี้

1) ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ระหว่างสำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน มีประเด็นศึกษาวิเคราะห์ 3 ประเด็น คือ 1) ศึกษาคนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด 2) การให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด 3) วัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชน ผลการศึกษา พบว่า คนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด มีศรัทธาต่อวัดมาก ไม่มีความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชนตลอดอายุมีภูมิคุ้มกันที่ดี ปฏิบัติเข้มแข็งไม่ทะเลาะ ให้ความสำคัญกับวัด วัดกับบ้านเป็นระบบควบคุมดูแลกันและกันเป็นความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลปราศจากความขัดแย้ง นอกจากนี้ผู้บังคับบัญชาทางคณะสงฆ์ เช่น เจ้าคณะตำบล อำเภอเข้ามาทอดส่องดูแลสม่ำเสมอ เป็นวัดของชาวบ้าน แม่ขาวมาจำศีลทุกวันพระ จำนวนประมาณ 8 -10 คน และในตอนเย็น ๆ ก็จะมีคนเข้ามาฟังธรรมประมาณ 3-4 คน ในสมัยก่อน เด็กวัยหนุ่มสาวจะเข้าวัดบ้าง แต่ปัจจุบันไม่มี เนื่องจากเด็กเดินทางเข้าศึกษาหรือทำงานในตัวเมืองกันหมด เหลือแต่คนแก่เฒ่าอยู่บ้าน ในคราวที่มีงานในสำนักจะขอความอุปถัมภ์บำรุงด้านปัจจัย 4 แบบหมุนเวียนกันไปในแต่ละตำบล ชุมชนชนบทส่วนมากมีความศรัทธาและเคารพต่อพระสงฆ์ พึงพอใจในบทบาทของวัด ให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด โดยเฉพาะผู้นำชุมชนเอาใจใส่วัดเป็นอย่างดี ประการสำคัญเจ้าสำนักต้องสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบ ให้ทุกคน เข้าใจว่าวัดเป็นของชุมชน เป็นสมบัติของชุมชน เป็นของทุกคน ไม่ใช่ของหลวงพ่อรูปเดียว ให้ทุกคนช่วยกันดูแลรักษา เข้ามาทำงานให้กับวัดด้วยใจศรัทธาโดยไม่คิดค่าแรงงาน เพราะถือเป็นสมบัติกลาง เป็นของคนทุกคน วัดหรือสำนักปฏิบัติต้องคงสถานะเป็นศูนย์กลางที่มีคุณค่าแห่งความดีงามที่ทุกคนต้องรักษา โดยสรุปพบว่า ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับ

ชุมชนไปในด้านบวก คือ มีบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน คนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด ให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด และวัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้ วัดสร้างความพึงพอใจให้กับชุมชน ส่วนความสัมพันธ์ในด้านลบก็มีบ้าง เช่น มีความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชนบ้างเล็กน้อยไม่ถึงกับรุนแรงซึ่งเป็นบางท้องถิ่นเท่านั้น

2) ผลกระทบด้านผลจากการฝึกปฏิบัติ เป้าหมายในการปฏิบัติธรรมมีหลายระดับ ทั้งระดับโลกีย์และโลกุตระ ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 4 กล่าวถึงเป้าหมายการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรว่า “เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโหมันส เพื่อบรรลุนิพพาน”⁷¹ พระราชวรมุนีให้ทัศนะว่า “การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานเป็นวิธีชำระล้างโรคต่าง ๆ ในจิต กำจัดสิ่งเจือปนปมเป็นอุปสรรคขวางขัดขวางการทำงานของจิตให้หมดไป ทำให้ปลอดโปร่งพร้อมจะดำรงชีวิตอยู่ เผชิญและจัดการกับสิ่งทั้งหลายในโลกด้วยความเข้มแข็งและสดชื่นต่อไป... ภิกษุทั้งหลาย โรคมีอยู่ 2 ชนิดดังนี้ คือ โรคทางกาย 1 โรคทางจิต 1 สัตว์ทั้งหลายที่ยืนยันว่าตนไม่มีโรคทางกายเลยตลอดเวลาทั้งปี ก็มีปรากฏอยู่ ผู้ยืนยันได้ว่าไม่มีโรคทางกายเลยตลอดเวลา 2 ปี 3 ปี 10 ปี 20 ปี 30 ปี 40 ปี 50 ปี ... 100 ปี ก็มีปรากฏอยู่ แต่สัตว์ที่ยืนยันได้ว่าตนไม่เป็นโรคทางใจเลย แม้ชั่วเวลาเพียงครู่หนึ่งนั้นหาได้ยากในโลก ยกเว้นแต่พระชินาสพ (ผู้สิ้นอาสวะแล้ว)ทั้งหลาย”⁷² ในปัจจุบัน การอธิบายผลของการฝึกปฏิบัติธรรมกว้างมากสามารถนำไปใช้ได้กับทุกสถานการณ์ ทุกสาขาอาชีพ และสามารถฝึกปฏิบัติได้ในทุกแห่งหน ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษา 4 ประเด็น คือ 1) พัฒนากาย คือ การจัดการทางกายภาพ ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมทางวัตถุได้ถูกต้องขึ้น 2) พัฒนาศีล ได้แก่ การมีความสัมพันธ์อยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์และเพื่อนร่วมโลกได้ด้วยดี มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน เป็นส่วนร่วมที่สร้างสรรค์สังคม 3) พัฒนาจิต ได้แก่ การที่มีจิตมั่นคง เข้มแข็ง อดทน สะอาดบริสุทธิ์ สงบร่มเย็น มีความสุขในการใช้ชีวิต 4) พัฒนาปัญญา ได้แก่ มีทัศนคติที่ถูกต้อง มีความรู้ความเข้าใจ ฉลาดรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง อิสระ หลุดพ้น เป็นต้น การศึกษาวิจัยมุ่งวิเคราะห์ว่าเมื่อผู้ปฏิบัติเข้ารับการฝึกปฏิบัติบรรลุผลเป็นอย่างไรบ้าง โดยสรุปพบว่า สำนักปฏิบัติส่วนใหญ่มิผลการฝึกอบรมได้ครบทั้ง 4 ประการ คือ สามารถพัฒนาด้านกาย พัฒนาด้านสังคม พัฒนาด้านจิตใจ และพัฒนาด้านปัญญาได้ แต่มีความละเอียดลึกซึ้งแตกต่างกันตามตามศักยภาพของสำนักและเป้าหมายในการให้บริการ เช่น บางสำนักก็ให้บริการขั้นพื้นฐานเน้นให้บริการนักเรียนนักศึกษาที่เป็นเยาวชน บางสำนักเน้นบริการกลุ่มชนชั้นปัญญาชนนิสิตผู้บริหารสถานศึกษาระดับมหาวิทยาลัย บางสำนักเน้นการบริการระดับชาวบ้านทั่วไป บางกลุ่มเน้นเฉพาะกลุ่มที่ฝึกปฏิบัติอย่างเข้มข้นเท่านั้น ผลของการปฏิบัติที่ว่ามาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เป็นเครื่องหล่อเลี้ยง

⁷¹ ที.ม. (ไทย) 10/ 372-3/ 301.

⁷² พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 818.

พรหมจรรย์หมายความว่าประสพการณ์ชนิดที่ทำให้พระเณรอยู่รับใช้พระศาสนาได้ยาวนานออกไป และสร้างศาสนทายาทที่มีศีลาจารวัตรเที่ยงดงาม เมื่อเทียบกับการศึกษาด้านคันถธุระ ปัญหาพัฒนาการของสำนักปฏิบัติธรรม คือ การประเมินผลจากการปฏิบัติไม่สามารถทำให้เกิดเป็นรูปธรรมเป็นที่ยอมรับกันได้ นอกจากนี้ ผลสัมฤทธิ์ด้านนี้เมื่อลาสิกขาออกไปก็ไม่เกื้อกูลต่อการจะนำไปใช้ด้านอาชีพของชีวิตคฤหัสถ์ได้ แต่การจัดกิจกรรมด้านปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์มักได้รับความร่วมมือจากชุมชน สังคมได้มากกว่ากิจกรรมอื่น ๆ

4.2.6 ศึกษาวิเคราะห์ด้านงบประมาณ

ความจำเป็นของงบประมาณมีหรือไม่ต่อกิจกรรมด้านปฏิบัติธรรม ดูเหมือนจะขัดแย้งกันเพราะ เป้าประสงค์ของการฝึกเพื่อต้องการอิสระหลุดพ้น ในขณะที่เรื่องงบประมาณเป็นเรื่องผลประโยชน์เครื่องร้อยรัดไม่ให้อิสระได้ อย่างไรก็ตามงบประมาณก็มีความจำเป็นต่อการดำเนินงานและพัฒนาการของสำนักปฏิบัติ ในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์ 2 ประเด็น คือ 1) แหล่งงบประมาณ 2) การจัดสรรงบประมาณ แหล่งงบประมาณ สนับสนุนด้านงบประมาณส่วนใหญ่ ได้จากชุมชนเป็นหลัก ถือเป็นต้นทุนทางสังคม เช่น จากผู้มีศรัทธาต่อสำนักเป็นการส่วนตัว จากการจัดผ้าป่าของชุมชน การจัดกิจกรรมการฝึกปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ มีการประชาสัมพันธ์บอกบุญขอความอุปถัมภ์จากชุมชนใกล้เคียง การจัดลักษณะดังกล่าวนี้มีเป็นครั้งคราวไม่กำหนดตายตัว ขึ้นอยู่กับความพร้อมและโอกาสต่าง ๆ กิจกรรมระดมทุนดังกล่าวนี้ยังเป็นกิจกรรมที่มีชีวิตชีวาอยู่มากในถิ่นที่ห่างไกลจากเขตสังคมเมือง เมื่องบประมาณต้องพึ่งพาศรัทธาผู้มารับบริการเป็นหลัก ซึ่งก็เกี่ยวข้องกับภาระมีของเจ้าสำนัก บางสำนักที่เจ้าสำนักมีภาระมีมากเป็นที่เคารพเชื่อถือ หรือเป็นสาขาของสำนักเด่น ๆ ก็มีงบประมาณเพียงพอ ส่วนสำนักที่เพิ่งเริ่มต้น เจ้าสำนักยังไม่เป็นที่รู้จัก การดำเนินงานยังไม่แพร่หลาย แหล่งงบประมาณอีกประการหนึ่งได้จากศรัทธาของกลุ่มผู้เข้ามาฝึกอบรม เช่น เมื่อหน่วยงานหรือสถาบันต่าง ๆ ทำโครงการฝึกปฏิบัติธรรมก็มักจะตั้งงบประมาณเป็นค่าดำเนินการถวายพระวิปัสสนาจารย์ เป็นค่าบำรุงสถานที่ก็ถือเป็นรายได้ส่วนหนึ่งเข้าสำนัก แหล่งงบประมาณจากรัฐบาลก็มีบ้าง เช่น รัฐมอบหมายให้สำนักงานพระพุทธศาสนาเป็นผู้เนนการจัดโครงการปฏิบัติธรรม นอกจากนี้หน่วยงานของรัฐระดับชุมชนได้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลก็จัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมด้านนี้อยู่

จากการสอบถามเรื่อง การจัดสรรงบประมาณส่วนใหญ่มักให้ความเห็นตรงกันว่างบประมาณต้องพึ่งพาศรัทธาประชาชนเป็นหลักไม่มีความแน่นอน ไม่เพียงพอต่อการดำเนินการ ไม่รู้จะดำเนินการอย่างไร จึงไม่มีแผนด้านงบประมาณอย่างเป็นระบบ เช่น การจัดสรรงบประมาณใช้จ่ายประจำปี ระบบบัญชี การตรวจสอบ เป็นต้น แต่ก็มีบางสำนักที่สามารถสร้างระบบปฏิบัติเกี่ยวกับด้านงบประมาณได้ระดับหนึ่ง โดยมอบหมายให้ไวยาวัจกร หรือแต่งตั้งให้คนมารับผิดชอบด้านต่าง ๆ เท่าที่จำเป็น โดยภาพรวมพบว่าสำนักปฏิบัติไม่มีงบประมาณสนับสนุนอย่างเป็นระบบ พึ่งพาศรัทธา

ประชาชนเป็นหลัก ภาพของการดำเนินงานด้านงบประมาณของสำนักปฏิบัติจึงยังไม่ชัดเจน การกำหนดทิศทางการพัฒนาการของสำนักปฏิบัติต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับบารมีของเจ้าสำนักเป็นหลัก การดำเนินการด้านงบประมาณภายในสำนักเป็นเหมือนดาบสองคมหากไม่มีระบบที่ดีพอบางที่ก็สร้างความวุ่นวายหรือเสียหายขึ้นได้ เช่น มีเรื่องหมิ่นหมองเกี่ยวกับรายได้และผลประโยชน์ สร้างแก่นักปฏิบัติได้ แต่ถ้ามีการบริหารจัดการที่ดีก็จะสามารถพัฒนาสำนักปฏิบัติให้เติบโตและเข้มแข็งได้ หลักฐานที่ผ่านมามีความรุ่งเรืองเสื่อมโทรมของพัฒนาการพุทธศาสนา ขึ้นอยู่กับการเอาใจใส่ของพุทธบริษัททุกฝ่าย ดังพระพรหมโมลีให้กล่าวถึงพัฒนาการของพระสงฆ์สายปฏิบัติที่ผ่านมาช่วงหนึ่งว่า

มหาชนตลอดจนราชาธิปไตยในประเทศทั้งหลายต่างพอใจสนับสนุนยกย่องพระสงฆ์ที่เอาใจใส่ด้านคันถธุระ พระสงฆ์ที่มีอุตสาหะศึกษา เล่าเรียนพระไตรปิฎกบาลี อรรถกถา จนมีความรู้ความสามารถที่ประจักษ์แล้วจะได้รับเกียรติยศชื่อเสียงและลาภสักการะ จึงปรากฏว่า พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาทุกรูปทุกนามก็ความพยายามในด้านคันถธุระ จนบางท่านมีสมรรถนะสูงเด่นเป็นผู้ทรงจำพระบาลี ไตรปิฎก 84,000 พระธรรมชั้นธัมมโชติได้ บางท่านมีปัญญาแจ่มใส สามารถปริวรรตบาลีภาษาออกมาเป็นภาษาของตน ๆ ตลอดจนสามารถจินตนา คัมภีร์ไว้ให้เป็นประโยชน์ในพระพุทธศาสนา เมื่อพระภิกษุสงฆ์ให้ความสำคัญในคันถธุระยิ่งกว่าวิปัสสนาธุระ จึงหาผู้ที่สนใจในการบำเพ็ญวิปัสสนาได้ยาก เต็มที่ สภาพการณ์เป็นเช่นนี้นานเข้าวิปัสสนาวงศ์พระอรหันตก็ซบเซาเสื่อมลงไปจนเกือบไร้ร่องรอย⁷³

จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้มองเห็นได้ว่าความมั่นคงเข้มแข็งของศาสนาพุทธขึ้นอยู่กับการอุปถัมภ์จากหลายฝ่ายไม่ว่าจะเป็นประชาชน พระสงฆ์ และบ้านเมือง และจะเห็นความเจริญและความเสื่อมของพุทธศาสนาในด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระควบคู่กันมาโดยตลอดมาถึงประเทศไทย ในยุคปัจจุบัน พัฒนาการของพุทธศาสนาทั้งสองด้านได้รับการสนับสนุนน้อยลงไปทั้งด้านคันถธุระและด้านวิปัสสนาธุระ สำนักปฏิบัติธรรมมักถูกมองว่าสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ทั้งนี้เพราะสร้างแรงจูงใจหรือศรัทธาได้ง่ายทำให้เรียกทุนมาดำเนินการได้ง่าย อีกอย่างกิจการภายในสำนักปฏิบัติเองก็ไม่มีเรื่องจำเป็นมากที่ต้องใช้งบประมาณต่าง ๆ มากมาย อันเนื่องจากโครงสร้างที่ให้มีความเป็นธรรมชาติ มีความเรียบง่าย เหตุผลดังกล่าวมีความเป็นจริงอยู่บ้าง แต่หากมองอีกด้านหนึ่งจะพบว่าสำนักปฏิบัติจะต้องมีพัฒนาการ ต้องมีการสร้างและพัฒนาบุคลากร ปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้มีความเหมาะสมอยู่เรื่อย ๆ เงื่อนไขเหล่านี้จึงต้องคิดวางแผนจัดการอย่างมีระบบ ซึ่งแน่นอนว่าระบบงบประมาณสนับสนุนให้เพียงพอเท่าที่จำเป็นยังถือว่ามีความจำเป็นอยู่ แต่หากปล่อยให้เป็นไปอย่าง

⁷³พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), วิปัสสนาวงศ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2545),

ตามมีตามได้ตามยถากรรม โดยถือว่าสำนักปฏิบัติแต่ละแห่งให้เป็นความรับผิดชอบอย่างอิสระของเจ้าสำนักจะดำเนินการกันไปเช่นนี้ สำนักปฏิบัติก็จะเกิดความเข้มแข็งและพัฒนาการที่ดีได้ยาก แต่หากรัฐหรือคณะสงฆ์ร่วมกันช่วยเหลือเกื้อกูลสำนักปฏิบัติในระดับหนึ่งทั้งในแง่ของงบประมาณและการดำเนินการ การันตีความจำเป็นระดับโครงสร้างกายภาพขั้นพื้นฐานให้ โดยเจ้าสำนักไม่ต้องมากังวลในโครงสร้างทางกายภาพ มุ่งเน้นไปในด้านวิปัสสนาพัฒนาให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผล จะทำให้สำนักปฏิบัติมีความเข้มแข็งมั่นคง เป็นแหล่งฝึกฝนอบรมพัฒนาคนในด้านจิตปัญญาแก่ชาติได้สืบไป กล่าวโดยสรุป พบว่า สำนักปฏิบัติในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ที่ลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่มีปัญหาอุปสรรคและจุดแข็ง มีความแตกต่างกันทั้งนี้ เพราะความมั่นคงหรือความเสื่อมโทรม ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ประการ คือ รัฐ-ชุมชน-คณะสงฆ์ หากสำนักปฏิบัติธรรมใดมีองค์ประกอบทั้งสามส่วนประสานร่วมมือกันเป็นอย่างดีมีความเป็นเอกภาพ ก็ทำให้สำนักปฏิบัติมีความมั่นคงเข้มแข็ง แต่หากสำนักปฏิบัติธรรมใดที่มีองค์ประกอบทั้งสามส่วนไม่ให้ความร่วมมือ ขัดแย้งกันเอง ขาดความเป็นเอกภาพสำนักดังกล่าวก็จะไม่มีความมั่นคงและเสื่อมโทรม ซึ่งในลักษณะดังกล่าวอาจพูดถึงรายละเอียดของปัญหาอุปสรรค และจุดแข็งของสำนักปฏิบัติในเขตพื้นที่ได้ดังนี้

1) ปัญหาอุปสรรค ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถด้านปฏิบัติจริง ๆ มีจำนวนน้อย และนับวันจะลดน้อยลงเรื่อย ๆ อันเนื่องจากระบบวัตถุนิยม บริโภคนิยม ที่ดึงดูดให้พระกลุ่มหลง เมื่อพระสงฆ์มีความรู้ความสามารถด้านปฏิบัติอ่อนลงไป ทำให้ชาวบ้าน/คฤหัสถ์แสวงหาวิธีปฏิบัติกันเอง ขาดพระวิปัสสนาจารย์ ขาดความเข้าใจ ความใส่ใจ การมองไม่เห็นคุณค่าของชุมชน การประเมินผลการปฏิบัติธรรมทำได้ยาก ขาดความเป็นเอกภาพต่างคนต่างสอน ต่างคนต่างทำ วิธีการแตกต่างกัน เป้าหมายต่างกัน บางสำนักหย่อนเกินไป บางสำนักก็เข้มเกินไป ไม่มีความต่อเนื่องในการดำเนินการ ปัญหาอีกเหนือจากนี้คือ ไม่มีผู้เข้ามาบวช การขยายโอกาสทางการศึกษาของรัฐทำให้ผู้บวชเรียนลดน้อยลง เหลือแต่การบวชภาคฤดูร้อน บวชแล้วก็กระจุกตัวอยู่แต่ที่เดียว คือ วัดใหญ่ ๆ ในตัวเมือง การที่มีเอกชนเข้ามาดำเนินการด้านปฏิบัติธรรมบางที่ก่อให้เกิดปัญหา ลำพังแค่ควบคุมดูแลสำนักสงฆ์ที่ปฏิบัติผิดเพี้ยนจากแนวทางพุทธยังยากอยู่แล้ว เมื่อมีสำนักปฏิบัติของคฤหัสถ์เพิ่มมาก็ยากขึ้นไปอีก อำนาจในการตรวจสอบกำกับ กำจัดสำนักเถื่อนก็ยังไม่ชัดเจน ในพื้นที่บางแห่งชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลไม่เข้าใจบทบาทของพระด้านการฝึกอบรมก็มีอยู่ โดยเฉพาะหากอบรมในรูปแบบต่างไปจากเดิม โลดโผนก็มักจะเกิดความขัดแย้งได้ง่าย เมื่อพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถด้านปฏิบัติอ่อนลงไป วัดป่าที่อยู่ใกล้ชุมชนเมือง คนยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับสำนักวัดป่าดีพอ ในบางพื้นที่เกิดการขัดแย้งกันเองในกลุ่มพระสงฆ์ ยึดติดในตัวบุคคล เมื่อภิกษุที่ปฏิบัติงานเก่งๆ ออกไปกิจการภายในวัดก็ซบเซา

2) จุดแข็ง คือ ในบางพื้นที่ คณะสงฆ์ให้ความร่วมมือมีระบบเครือข่ายคอยช่วยเหลือการบริหารของคณะสงฆ์ระดับจังหวัดอาจจริงในการพัฒนาคณะสงฆ์ เป็นที่ยอมรับของประชาชน ใน

ภาพรวมการบริการด้านปฏิบัติถือว่าบริการได้ทั่วถึง สำนักปฏิบัติในนครราชสีมามีมากกว่า 20 สำนัก สามารถบริการประชาชนได้ โอกาสพัฒนาได้พระรุ่นใหม่ที่มีความรู้ ความสามารถสูงเข้ามาทำงาน มีการติดตามและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การที่มีเอกชนเข้ามาดำเนินการด้านปฏิบัติธรรม ทำให้เกิดการแข่งขันในที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา เปิดทางเลือกด้านปฏิบัติมากขึ้น ในพื้นที่ บางแห่งมีเยาวชนหนุ่มสาวยังสนใจเข้าวัด ตักบาตร ฟังธรรมกันเป็นจำนวนมาก ยิ่งวันสำคัญ ๆ ทางศาสนาจะได้รับความร่วมมือจากเยาวชนมากเป็นพิเศษ ซึ่งแต่ก่อนไม่มากเหมือนปัจจุบัน บางที่มีเด็กหนุ่ม ๆ เข้ามาห่มสงฆ์บวชอ่านหนังสือภายในสำนัก

4.3 วิเคราะห์แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

การศึกษาวិเคราะห์แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อศึกษาไว้ 5 หัวข้อ คือ ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการ ด้านงบประมาณ ด้านหลักสูตร ด้านวิธีการฝึกอบรม ผลการศึกษาวิเคราะห์ในแต่ละด้าน เป็นดังนี้

4.3.1 ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่

การศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม มีแนวทางพัฒนา 2 แนวทาง 1) ด้านสภาพแวดล้อม 2) ด้านอาคารสถานที่

จากข้อมูลเบื้องต้นทำให้พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองภาค 11 นั้น มีจุดแข็ง คือ การจัดการด้านโครงสร้างกายภาพเหมาะสมสำหรับเป็นสำนักปฏิบัติ มีความสงบร่มเย็น เป็นธรรมชาติ ใกล้ชิดธรรมชาติ กลมกลืนธรรมชาติ สิ่งปลูกสร้างเป็นระเบียบสวยงาม เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา ส่วนจุดอ่อน คือ สิ่งปลูกสร้างอาคารสถานที่บางแห่งมีปริมาณไม่เพียงพอ การจัดภายในสำนักยังไม่เรียบร้อย สงบร่มเย็นเท่าที่ควร เป้าหมายสำคัญด้านสภาพแวดล้อมของสำนักปฏิบัติ เน้นความสะอาด ความเป็นสัดส่วน มีระเบียบ สงบ ร่มเย็น เห็นธรรม เน้นการพัฒนาบุคลากรให้มากกว่าการพัฒนาด้านวัตถุ ให้เป็นป่ามีความเป็นธรรมชาติ เน้นความเป็นธรรมชาติ จัดระบบในสำนักให้กลมกลืนกับธรรมชาติ สิ่งปลูกสร้างมีได้ตามที่จำเป็นแต่อย่าทำลายธรรมชาติ ปลูกป่าเพิ่ม ให้ร่มเย็น ความสงบจะผ่อนคลายไปในตัว เป็นความสำคัญอันดับแรกจะทำให้คลายเครียด อาจมีการปรับภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม แนวทางพัฒนาเพื่อให้สำนักปฏิบัติมีสภาพดังกล่าว คือ จัดให้มีสิ่งปลูกสร้างให้เพียงพอ โดยให้ชุมชนเข้ามาเป็นเจ้าภาพหลัก โดยรัฐเข้าไปมีส่วนช่วยเหลือเสริม สร้างสำนักให้เป็นของชุมชน เกิดขึ้นจากความเห็นชอบของชุมชน ได้รับการดูแลอุปถัมภ์จากชุมชน ในบางพื้นที่มีโครงสร้างพุทธมณฑลประจำจังหวัด โครงการสร้างมหาวิทยาลัยสงฆ์เพื่อสนองงานด้านนี้ ซึ่งอยู่ในช่วงเร่งดำเนินการ สร้างสำนักตัวอย่างให้เป็นสำนักต้นแบบให้เป็นแบบอย่างได้ทั้งด้านการปรับสภาพโครงสร้างกายภาพและระบบบริหารจัดการภายในสำนักอย่างกะทัดรัด อาคารสถานที่ไม่จำเป็นต้องหรูหราโอ้อวด ก่อสร้างให้น้อยที่สุด มีข้อสังเกตว่าแม้เจ้าสำนักจะมีแนวคิดที่จะไม่ทำวัตถุให้มาก ใส่ใจ

ในธรรมชาติ รักษาป่า ต้นไม้ แต่กระนั้นสิ่งปลูกสร้างมันก็เกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ วัตถุนั้นก็ดาษดินขึ้น สมบัติภายนอกหากเราเสียเวลาแสวงหาวัตถุนั้นไปเราก็หมดเวลาในการปฏิบัติ องค์ประกอบการปฏิบัติจริง ๆ มีเพียงกายกับใจก็ปฏิบัติได้แล้ว ไม่ต้องแสวงหาอุปกรณ์ความสะดวกสบายเกินไป

4.3.2 ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาด้านบุคลากร

แนวทางพัฒนาด้านบุคลากร มุ่งแนวทางพัฒนาบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการฝึกอบรมเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะหากพัฒนาบุคลากรกลุ่มที่ทำหน้าที่ฝึกอบรมได้แล้วก็ส่งผลการพัฒนาต่อบุคลากรที่เข้ารับการฝึกอบรมโดยตรง ซึ่งแยกแนวทางพัฒนาเป็น 2 ด้าน คือ 1) แนวทางพัฒนาด้านคุณภาพของบุคลากร 2) แนวทางพัฒนาด้านปริมาณของบุคลากร ดังนี้

เท่าที่ศึกษาข้อมูลสำนักปฏิบัติพบว่า ด้านบุคลากรมีจุดแข็ง คือ บุคลากรมีคุณธรรมที่ดีงาม เป็นแบบอย่าง ห่มเทจริงจัง เสียสละ บางสำนักใช้วิธีบริหารในเครือข่าย เชื่อมโยงถึงกัน ใช้ระบบหมุนเวียนพระสงฆ์ภายใต้เครือข่ายแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพระในสำนัก ภาครัฐและคณะสงฆ์เริ่มให้ความสำคัญในการพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ส่วน จุดอ่อน คือนโยบายของรัฐ คณะสงฆ์ไม่ได้ให้ความสำคัญด้านนี้มานาน พึงหันมาให้ความสนใจเมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง ขาดการสร้างแรงจูงใจในการทำงานด้านนี้ ด้านบุคลากรมีปริมาณน้อย ระบบสร้างบุคลากรขึ้นทดแทนเท่าที่มีอยู่เป็นอยู่ไม่เข้มแข็ง ด้านคุณภาพ ความรู้ความสามารถของพระวิปัสสนาจารย์ในการฝึกปฏิบัติอยู่ในเกณฑ์ต่ำ มีเพียงไม่กี่รูปที่มีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญ เป็นที่เชื่อถือ การปฏิบัติพุทธศาสนกิจด้านฝึกปฏิบัติอบรมจึงขาดประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ ได้แก่ การสร้างพระวิปัสสนาจารย์ทดแทนเท่าที่รัฐยื่นมือเข้ามาดูแลก็ยังไม่เกิดผลได้ในปัจจุบัน ปัญหาปริมาณไม่เพียงพอ มีผลต่อประสิทธิภาพ

แนวทางพัฒนา โดยรัฐและคณะสงฆ์กำหนดนโยบายทิศทางการพัฒนาให้ชัดเจน วางแผนยุทธศาสตร์ และดำเนินการเร่งพัฒนาทั้งด้านคุณภาพและปริมาณของบุคลากร ให้มีความรู้ความสามารถ ความรับผิดชอบ ความทุ่มเทเสียสละ เทคนิคการสอน สร้างแรงจูงใจยกย่องเชิดชูบุคลากรด้านนี้ให้โดดเด่นขึ้นมา แนวทางสร้างบุคลากรทดแทน อาจตั้งโรงเรียนสอนพระวิปัสสนาจารย์ มีโครงการฝึกฝนอบรมพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์อย่างต่อเนื่อง ส่งพระสงฆ์ไปฝึกงานและหาประสบการณ์ด้านปฏิบัติ สร้างสำนักคุณค่าด้านปฏิบัติ มหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาทั้งสองแห่งเปิดหลักสูตรผลิตบัณฑิตสายพระวิปัสสนาจารย์ ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ให้มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอ ควรมีระบบสำนักเครือข่ายที่อย่างกระจายครอบคลุมพื้นที่ให้กว้าง ไม่กระจุกตัวอยู่ที่เดียว พระวิปัสสนาจารย์หรือวิทยากรที่จะออกสู่ภาคสนามดูแลด้านปฏิบัติต้องมีประสบการณ์ ผ่านการปฏิบัติจริง ๆ แนวทางพัฒนาที่เป็นรูปธรรมอาจจัดได้เป็น 4 รูปแบบ คือ 1) ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ (คณะสงฆ์กับรัฐร่วมทำ) 2) สำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ สร้างและพัฒนา ส่งเสริมสนับสนุนให้

สำนักตามสาย 3) มหาวิทยาลัยสงฆ์ผลิตบัณฑิตสายพระวิปัสสนาจารย์ 4) ตั้งสำนักต้นแบบ หรือ โรงเรียนพระวิปัสสนาจารย์ในแต่ละจังหวัด เพื่อผลิตและพัฒนา พระวิปัสสนาจารย์

4.3.3 ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาด้านการบริหารจัดการ

แนวทางพัฒนามี 2 แนวทาง คือ 1) ยึดโครงสร้างภาระงานเดิมของคณะสงฆ์ที่มีอยู่ 2) ตั้งสำนักตัวอย่างแล้วจัดการภายในให้เป็นระบบ โดยสรุปภาพรวมในด้านการบริหาร พบว่า มีรูปแบบการบริหาร 2 ลักษณะ คือ

1) รูปแบบการบริหารเบ็ดเสร็จโดยเจ้าสำนักปฏิบัติ จุดแข็ง ของรูปแบบการบริหารแบบนี้คือมีความคล่องตัวสูง มีความอิสระ เด็ดขาด หากเจ้าสำนักปฏิบัติมีวิสัยทัศน์กว้างก็จะพัฒนาได้รวดเร็ว จุดอ่อน คือ ยึดติดในตัวบุคคล กำกับควบคุมตรวจสอบยาก เปิดโอกาสให้คนอื่นเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบน้อย ขาดการสืบทอดหรือต่อเนื่อง เมื่อเจ้าสำนักหมดชีวิตลงสำนักปฏิบัติก็อ่อนแอลงไป อีกอย่างหากเจ้าสำนักมีวิสัยทัศน์แคบ ก็จะทำให้พัฒนาการของสำนักล่าช้า

2) รูปแบบการบริหารโดยคณะกรรมการ จุดแข็ง ของรูปแบบการบริหารแบบนี้คือมีความหลากหลายยืดหยุ่น ตรวจสอบได้ง่าย เปิดโอกาสให้คนอื่นเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบได้ดี มีกระบวนการสืบทอดหรือต่อเนื่องได้ระยะยาว จุดอ่อนคือ ล่าช้าไม่ทันการ ขาดความเด็ดขาด ประเด็นอื่นที่น่าสนใจคือ รูปแบบบริหารภายในสำนักปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ของเจ้าสำนักเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบบริหารเบ็ดเสร็จคนเดียวหรือรูปแบบคณะกรรมการดำเนินงาน ความหลากหลายในรูปแบบบริหาร มีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนในตัวกล่าวคือจุดอ่อนขาดความเป็นเอกภาพ ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ ขาดความร่วมมือกัน บางครั้งก็มีลักษณะแข่งขัน ขัดแย้งแบบทำลายกัน

แนวทางพัฒนา คือ รัฐร่วมกับองค์กรบริหารคณะสงฆ์สูงสุดกำหนดนโยบาย ทิศทางในการฝึกพัฒนาผู้บริหารสำนักปฏิบัติ ให้ความรู้ความเข้าใจในด้านการบริหารจัดการ สร้างสำนักปฏิบัติต้นแบบประจำจังหวัดเพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม นำหลักการทางพุทธศาสนาเป็นบรรทัดฐาน ต้องสร้างสังคมที่สมดุล โดยอาศัยความร่วมมือจากสถาบันหลักเดิมคือ รัฐ คณะสงฆ์ ชุมชน ให้หันกลับมาเอาใจใส่ต่อความเป็นไปของสำนักปฏิบัติธรรม แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการให้เห็นเป็นรูปธรรมได้หลายรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่ 1 บริหารในรูปแบบคณะกรรมการที่มาจากคณะสงฆ์สายปกครองเข้ามากำกับดูแล โดยดำเนินการตามระเบียบของมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. 2543 วางกรอบปฏิบัติให้เชื่อมโยงถึงสำนักปฏิบัติให้ได้ โดยเพิ่มการกำกับควบคุมตรวจสอบประเมินการดำเนินการ เพื่อให้หยั่งลงถึงสำนักปฏิบัติในพื้นที่ได้แท้จริง รูปแบบที่ 2 ยึดโครงสร้างภาระงานของคณะสงฆ์ที่มีอยู่เดิม คือ ให้แม่กองวิปัสสนาเป็นหลักในการบริหารกำหนดระดับนโยบาย ยุทธศาสตร์แล้วถ่ายทอดอำนาจไปตามเครือข่ายสายงานปกครอง ระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และตำบล เพื่อดำเนินงานด้านวิปัสสนาโดยเฉพาะ ประสานกับส่วนงานของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้อง รูปแบบที่ 3 ตั้งสำนักปฏิบัติต้นแบบจัดการบริหารอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็น

แบบอย่างให้สำนักปฏิบัติต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้ไปศึกษาดูงานแล้วปรับปรุงพัฒนาในสำนักของตนเอง การกำกับดูแลในระดับล่างต้องประกอบด้วย ภาครัฐ คือ หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ เช่น อบต. กำนันผู้ใหญ่บ้าน ภาคพระสงฆ์ได้แก่พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในสำนัก และภาคประชาชน ได้แก่ ประชาชนที่อยู่ในชุมชนนั้น ร่วมมือประสานสัมพันธ์กันไม่ทิ้งเป็นภาระของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ผนึกกำลังให้เข้มแข็ง

4.3.4 ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ

1) รูปแบบปฏิบัติ โดยภาพรวมรูปแบบปฏิบัติของแต่ละสำนัก ใช้แนวพระไตรปิฎก หลักมหาสติปัฏฐาน คู่มือของสำนักงานพุทธ รูปแบบ/วิธีการตลอดถึงจุดเน้นของ แต่ละสำนัก ให้มีความเป็นเอกภาพ หลากหลายวิธีการแต่มีเป้าหมายเดียว ความหลากหลายทำให้การบริการได้กว้าง ควรยึดหลักสูตรแกนกลางของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ อยากรู้ให้พระวิปัสสนาจารย์ ที่สามารถตรวจสอบอารมณ์ได้ พัฒนาเองด้วย ต้องหลักสูตรอัพเกรด พระวิปัสสนาจารย์อยู่เรื่อย ๆ ควรจัดให้มีหลักสูตรหลายระดับ ปรับใช้ให้เหมาะสม กระตุ้นให้คนสนใจด้านปฏิบัติให้ได้ หลักสูตรหรือรูปแบบการอบรมต้องปรับให้สอดคล้องกับยุคสมัย และปรับปรุงอยู่เรื่อย ๆ ไม่ยึดติดในวัฒนธรรมดั้งเดิม บางทีหลักสูตรไม่สัมฤทธิ์ผลที่ดีต้องปรับใช้กับกลุ่มเป้าหมาย รูปแบบหรือวิธีการใด ๆ ก็ดีทั้งนั้น แต่เป้าหมายอยู่ที่การปล่อยวาง เข้าใจถึงธรรม ด้านหลักสูตรจึงอยู่ที่การปรับใช้ให้เหมาะสม จากการศึกษาข้อมูลพบว่า สำนักปฏิบัติมีหลักสูตรหรือรูปแบบปฏิบัติหลากหลายและแตกต่างกัน ลักษณะดังกล่าวมีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนในตัว จุดแข็ง คือ การให้บริการทำให้การบริการครอบคลุมทั่วถึง สามารถตอบสนองความต้องการได้กว้างขวาง เพราะมีความหลากหลาย หลายทางเลือก และหลายระดับ จุดอ่อน คือ ขาดความเป็นเอกภาพทำให้กลุ่มผู้ปฏิบัติเกิดความสับสน ขาดความมั่นใจ กำกับควบคุมตรวจสอบยาก บางรูปแบบขัดแย้งกันเอง บางครั้งมีลักษณะแข่งขันแบบทำลายกัน แนวทางพัฒนา คือ รัฐร่วมกับองค์กรบริหารคณะสงฆ์สูงสุดกำหนดนโยบาย ทิศทาง ยุทธศาสตร์ ในการพัฒนาหลักสูตร การกำกับดูแลตรวจสอบ การติดตามประเมินผลการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ แนวทางพัฒนาอาจพัฒนาต่อจากแนวทางเดิมที่มีอยู่แล้ว คือ แนวทางพัฒนาที่ 1 ยึดตามโครงสร้างหลักสูตรเดิมของแต่ละสำนัก แนวทางพัฒนาที่ 2 ใช้โครงสร้างหลักสูตรของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พ.ศ.2547

2) วิธีฝึกอบรม จากการศึกษาข้อมูลข้างต้นมาพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมมีขีดความสามารถไม่เท่ากัน บางสำนักตอบสนองความต้องการด้านฝึกปฏิบัติได้เพียงขั้นพื้นฐาน บางสำนักได้ถึงระดับปานกลาง บางสำนักได้ทุกระดับ ข้อที่นำมาวิเคราะห์คือข้อต่างในการตอบสนองความต้องการของผู้มารับบริการ สำนักปฏิบัติที่เน้นการฝึกขั้นพื้นฐาน จุดแข็ง คือ การให้บริการเหมาะสมสำหรับกลุ่มผู้ปฏิบัติระดับชาวบ้านหรือเยาวชน ไม่เข้มงวดเกินไป ปฏิบัติได้ทุกกลุ่ม ไม่แยกต่างหากจากวิถีชีวิตชุมชน ถือเป็นการบริการมุ่งผลเนวราบ จุดอ่อน คือ สาระแห่งการปฏิบัติผิวเผิน บางครั้งทำให้ผู้เข้ารับบริการเกิดทัศนคติไม่ดีหรือขาดความมั่นใจในกระบวนการฝึกปฏิบัติธรรม

ให้บริการระดับลึกไม่ได้ สำนักปฏิบัติที่เน้นวิธีฝึกปานกลางจุดแข็ง คือ บริการในแนวราบได้ เช่นเดียวกับสำนักที่เน้นขั้นพื้นฐาน ที่เกินกว่านั้นคือมีรูปแบบการฝึกอบรมเป็นระบบ จุดอ่อน คือ ให้สาระในการปฏิบัติไม่ถึงแก่นของพุทธศาสนา ส่วนสำนักปฏิบัติที่เน้นการฝึกปฏิบัติระดับเข้มข้น จุดแข็ง คือ ตอบสนองความต้องการกลุ่มปฏิบัติที่มุ่งมั่นแสวงหาแก่นธรรมระดับลึกได้ ให้สาระทางพุทธศาสนาที่ลึกซึ้งได้ จุดอ่อน คือ ด้วยกฎระเบียบที่เข้มงวดทำให้กลุ่มชาวบ้านหรือเยาวชนเข้าถึงยาก เป็นการบริการมุ่งผลแนวตั้ง

แนวทางพัฒนา รัฐร่วมกับองค์กรบริหารคณะสงฆ์สูงสุดกำหนดนโยบาย ทิศทาง ยุทธศาสตร์ ในการพัฒนาวิธีการ การกำกับดูแลตรวจสอบและติดตามประเมินผลการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติ ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ มีการจัดระบบสารสนเทศแนะนำสำนักปฏิบัติ ให้เป็นที่รับทราบของกลุ่มผู้ปฏิบัติ เพื่อเป็นทางเลือกพัฒนาสำนักปฏิบัติให้มีขีดความสามารถ ในการบริการทั้งแนวตั้งและแนวราบ โดยเฉพาะควรคำนึงการตอบสนองชุมชนใกล้เคียงเป็นหลักแล้วค่อยขยายขอบเขตการบริการ ให้กว้างไกล อาจสรุปแนวทางพัฒนาได้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 วิธีฝึกอบรมเดิมของแต่ละสำนัก รูปแบบที่ 2 วิธีฝึกอบรมตามแนวของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พ.ศ.2547 รูปแบบที่ 3 ยึดรูปแบบดั้งเดิม ภาควิชาจรูญพรตทั่วไปให้คงที่ เช่น ทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็น ปฏิบัติสมาธิภาวนา ภาควิชาการฝึกปฏิบัติน่าจะใช้ตามคู่มือสำนักงานพุทธ 80 % ปรับตามรูปแบบของแต่ละสำนัก 20 %

4.3.5 ศึกษาวิเคราะห์แนวทางพัฒนาด้านงบประมาณ

จุดแข็ง คือ กิจกรรมปฏิบัติธรรมได้รับความร่วมมือจากประชาชนให้การอุปถัมภ์บำรุง ด้านปัจจัย 4 เป็นต้นทุนทางสังคมที่มีมานาน มีความเป็นอิสระในการดำเนินการด้านงบประมาณ จุดอ่อน คือ ระบบดำเนินการอยู่ไม่รัดกุม อาจเป็นช่องให้บุคคลเข้าแสวงผลประโยชน์ได้ ไม่มีความแน่นอนและต่อเนื่อง ยังขาดการสนับสนุนจากรัฐอย่างเพียงพอ แนวทางพัฒนาที่ 1 รัฐจัดระบบงบประมาณ สนับสนุนให้เพียงพอ คล้ายระบบโรงเรียนปริยัติธรรม แนวทางพัฒนาที่ 2 สำนักปฏิบัติธรรมมีอิสระในการบริหาร ควรจะให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมบริหารจัดการไม่ปล่อยให้เป็นการของเจ้าสำนักเพียงผู้เดียว เพราะจะทำให้กระบวนการฝึกปฏิบัติไม่อิสระ

ภาพที่ 4. 1

สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดสะแกแสง ตำบลพะงาด อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 4. 2

สำนักปฏิบัติธรรมวัดเลศส่วสต์ (เขาล้านธรรม) บ้านเลศส่วสต์ ตำบลลาดบัวขาว อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 4.3

ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐาน บ้านรังกาใหญ่ ตำบลรังกาใหญ่ อำเภอฟิมาย จังหวัดนครราชสีมา

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตพื้นที่ปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการดำเนินการของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ได้แก่ จังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ และ สุรินทร์ โดยศึกษาหลักการทางพุทธศาสนา นโยบายของรัฐ นโยบายของคณะสงฆ์ และสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ซึ่งกำหนดประเด็นศึกษา 5 ด้าน ได้แก่ ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการ ด้านงบประมาณ ด้านหลักสูตร/รูปแบบ/วิธีฝึกอบรม เพื่อตอบคำถามว่าสภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 และแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 เป็นอย่างไร การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมี 8 ขั้นตอนดังนี้ ศึกษาข้อมูล สำรวจข้อมูลเบื้องต้น จัดทำเครื่องมือในการวิจัย ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ เก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย ในบทนี้มีหัวข้อหลัก 3 หัวข้อ ได้แก่ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังมีรายละเอียดดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

ในประเทศไทยมีวัดทั้งหมด 30,000 กว่าวัด แบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ วัดป่า กับ วัดบ้าน ยังไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนว่าเป็นวัดบ้านมีจำนวนเท่าไร วัดป่ามีจำนวนเท่าไร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีการจัดทำสถิติข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั่วประเทศ จำนวน 416 วัด จากข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการดำเนินงานของคณะสงฆ์และส่วนงานของรัฐด้านสำนักปฏิบัติธรรม และจากข้อมูลที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นว่าคณะสงฆ์และรัฐไม่ได้ยกเอาภาระงานด้านปฏิบัติธรรมมาเป็นภารกิจหลัก การฝึกฝนแบบวิปัสสนาธุระไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็น ทั้งที่เป็นระบบฝึกฝนที่สำคัญในวงจรการศึกษาแนวพุทธ ดังนั้น จึงอาจสรุปถึงสาเหตุที่ทำให้ระบบปฏิบัติธรรมหรือสำนักปฏิบัติธรรมไม่เข้มแข็งเพราะ เมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาสงฆ์ที่มุ่งเน้นเฉพาะสายคันถธุระในช่วงเวลาที่ผ่านมา เป็นการแยกจากกันอย่างเด็ดขาดระหว่างภาคทฤษฎี (คันถธุระ) กับภาคปฏิบัติ (วิปัสสนาธุระ) ทำให้ระบบการฝึกฝนอบรมถูกแยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิง อีกทั้งในปัจจุบันระบบปฏิบัติศึกษา ขาดการสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรมจากคณะสงฆ์และรัฐ งานด้าน

วิปัสสนาธุระไม่เป็นหนึ่งในการกิจหลักของคณะสงฆ์ ส่งผลให้วงจรทางการศึกษาในระบบ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ไม่สืบเนื่องสัมพันธ์กัน ในหัวข้อนี้แบ่งรายงานผลเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ สรุปผลการศึกษาสภาพทั่วไป และสรุปผลการศึกษาแนวทางพัฒนา ดังมีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 สรุปผลการศึกษาสภาพทั่วไป

จากการศึกษาวิจัย สามารถสรุปผลการศึกษาสภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ได้ 6 ด้าน คือ ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการ ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ ด้านผลกระทบ ด้านงบประมาณ ซึ่งมีผลสรุปการศึกษาเป็นดังนี้

1) ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ส่วนใหญ่พบว่าสำนักปฏิบัติธรรมในเขตพื้นที่การปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 มีสภาพแวดล้อมหรือโครงสร้างทางกายภาพสะอาด สงบ สงัด เรียบง่าย เป็นธรรมชาติ มีความเหมาะสม ด้านอาคารสถานที่ จัดผังโครงสร้างสิ่งปลูกสร้างได้อย่างเป็นระเบียบสวยงามกลมกลืนกับธรรมชาติ มีความใกล้ชิดหรือเป็นธรรมชาติ บางพื้นที่มีสิ่งปลูกสร้างไม่เพียงพอต่อการรองรับความต้องการของสังคม

2) ด้านบุคลากร ส่วนใหญ่พบว่ากลุ่มบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการฝึกปฏิบัติ ที่อยู่ประจำสำนักปฏิบัติธรรมในเขตพื้นที่การปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 มีปริมาณพระวิปัสสนาจารย์ไม่เพียงพอ ขาดระบบการสร้างพระวิปัสสนาจารย์ที่เป็นรูปธรรม บางสำนักใช้ระบบเครือข่ายหมุนเวียนพระวิปัสสนาจารย์ จากการขาดแคลนด้านปริมาณ ส่งผลกระทบถึงคุณภาพ พระวิปัสสนาจารย์ไม่ได้มาตรฐานที่ควรจะเป็น จึงทำให้ภาพรวมของสำนักปฏิบัติธรรมในด้านบุคลากรอ่อนแอ

3) ด้านการบริหารจัดการพบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการอยู่ 3 รูปแบบคือรูปแบบคณะกรรมการ รูปแบบบริหารโดยคนเดียว และรูปแบบที่ยึดพระวินัยเป็นบรรทัดฐานส่วนการศึกษาการบริหารด้านอื่น ๆ ได้แก่ ด้านวิสัยทัศน์ของผู้บริหาร ด้านความร่วมมือของคณะสงฆ์ ด้านการกำกับควบคุม และด้านประเมินผลพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ที่เป็นบวก

4) ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ พบว่ารูปแบบปฏิบัติมี 4 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบสำนักหลวงพ่อกุศล (เคลื่อนไหว) รูปแบบสำนักวัดมหาธาตุ (พอง-ยุบ) รูปแบบวัดหนองป่าพง (บูรณาการ) และรูปแบบอื่น ๆ ส่วนวิธีฝึกปฏิบัติในแต่ละสำนักมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน ทำให้วิธีฝึกอบรมมีความเข้มต่างกัน ซึ่งจัดได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับพื้นฐาน ระดับปานกลางและระดับเข้มข้น

5) ด้านผลกระทบ พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน เป็นไปในด้านบวก มีความเป็นกัลยาณมิตร เกื้อกูลกัน จากการเข้าวัดทำบุญ การให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด วัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชน ส่วนผลลัพธ์จากการฝึกอบรม สำนักปฏิบัติส่วนใหญ่มี

ศักยภาพพัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิต พัฒนาปัญญา ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ เพียงแต่มีความละเอียดลึกซึ้งต่างกัน

6) ด้านงบประมาณ พบว่า แหล่งงบประมาณส่วนใหญ่ได้จากศรัทธาของประชาชนเป็นหลัก นอกจากนี้ได้จากกลุ่มผู้เข้ารับการฝึกอบรม การสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐยังน้อย ส่วนการจัดสรรงบประมาณพบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีระบบในการจัดการ มีเพียงบางสำนักที่ทำเป็นระบบ บางสำนักมอบหมายให้ไวยาวัจกรเข้ามาดูแล

5.1.2 สรุปผลการศึกษาแนวทางพัฒนา

จากการศึกษาวิจัย สามารถสรุปผลการศึกษาแนวทางพัฒนาของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ได้ 6 ด้าน คือ ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการ ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ ด้านผลกระทบ ด้านงบประมาณ ซึ่งมีผลสรุปการศึกษาเป็นดังนี้

1) แนวทางพัฒนาด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ พบว่า มีแนวทางพัฒนาสภาพแวดล้อมโดย แนวทางที่ 1 จัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มีความเป็นธรรมชาติอยู่แล้วให้เกิดคอกที่ จัดปลูกต้นไม้เพิ่มเติม ส่วนการพัฒนาด้านอาคารสถานที่โดยให้เพิ่มสิ่งปลูกสร้างอย่างเป็นระเบียบให้เพียงพอต่อการดำเนินการของสำนัก แนวทางที่ 2 รัฐเข้ามาเป็นเจ้าภาพหลักในการสนับสนุนพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพขั้นพื้นฐานทั้งหมด โดยร่วมกับคณะสงฆ์และคนในชุมชน

2) แนวทางพัฒนาด้านบุคลากร พบว่า แนวทางพัฒนาบุคลากรที่ทำหน้าที่ฝึกอบรมซึ่งได้แก่ เจ้าสำนัก พระวิปัสสนาจารย์ วิทยากรที่ทำหน้าที่ฝึกอบรมหรือให้ความรู้ด้านปฏิบัติให้มีปริมาณที่เพียงพอและมีคุณภาพที่ได้มาตรฐาน โดย แนวทางที่ 1 รัฐและคณะสงฆ์กำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ อย่างเป็นระบบ ในระยะสั้นมีโครงการอบรมพัฒนา ในระยะยาว อาจตั้งศูนย์เพื่อผลิตบุคลากรด้านนี้เป็นการเฉพาะเหมือนกับระบบโรงเรียน แนวทางที่ 2 ในสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งคือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เร่งผลิตบัณฑิตสาขาวิชาวิปัสสนากัมมัฏฐานให้ได้ทั้งปริมาณและคุณภาพ แนวทางที่ 3 รัฐและคณะสงฆ์เข้าไปสนับสนุนกิจกรรมขั้นพื้นฐานสำนักปฏิบัติที่มีอยู่แล้วให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เน้นการสร้างจิตสำนึกสร้างแรงจูงใจให้เห็นความสำคัญและคุณค่าของกิจกรรมด้านนี้

3) แนวทางพัฒนาด้านการบริหารจัดการ พบว่า แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการมี 2 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 คณะสงฆ์เป็นเจ้าภาพหลัก ในการบริหารจัดการตามโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ โดยกำหนดเป้าหมายทิศทางชัดเจน กำหนดขั้นตอนการปฏิบัติงานที่มีความคล่องตัวและเชื่อมโยงกัน มีการกำกับควบคุมประเมินการดำเนินการได้ ให้มีศูนย์ปฏิบัติธรรมอย่างน้อยตั้งแต่ระดับตำบลขึ้นไป แนวทางที่ 2 รัฐและคณะสงฆ์ร่วมจัดตั้งสำนักปฏิบัติต้นแบบวางรูปแบบบริหารจัดการ

อย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นแบบอย่างให้กับสำนักปฏิบัติต่างได้เรียนรู้รูปแบบ แนวทางที่ 3 ให้มีคณะกรรมการจากทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมบริหาร คือ รัฐ - คณะสงฆ์ - ประชาชน

4) แนวทางพัฒนาด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ พบว่า รูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติมีแนวทางพัฒนาอยู่ 3 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 พัฒนามาตามโครงสร้างหลักสูตรเดิมของแต่ละสำนัก แนวทางที่ 2 พัฒนามาตามโครงสร้างหลักสูตรของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พ.ศ.2547 แนวทางที่ 3 พัฒนาจากโครงสร้างหลักสูตรของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พ.ศ.2547 เป็นหลักแล้วจัดสัดส่วนกับสำนักปฏิบัติที่มีอยู่แล้ว ตามความเหมาะสม คล้ายกับการจัดหลักสูตรตามสถานศึกษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

5) แนวทางพัฒนาผลกระทบ พบว่า แนวทางพัฒนาผลกระทบมี 3 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 พัฒนาผลกระทบด้านความสัมพันธ์ พัฒนาจากองค์ประกอบสามประสานคือความมีอบนพื้นฐานความเป็นกัลยาณมิตรระหว่าง รัฐ - พระสงฆ์ - ชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม สร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของ แนวทางที่ 2 พัฒนาผลกระทบด้านฝึกปฏิบัติ การจัดเกณฑ์การฝึกอบรมเป็น ระดับพื้นฐาน ระดับกลาง และระดับสูง น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งในการชี้วัดผลของการฝึกปฏิบัติได้ โดยในช่วงต้นคณะสงฆ์และสำนักงานพระพุทธศาสนาอาจออกเกณฑ์มาตรฐานและควบคุมตรวจสอบ แนวทางที่ 3 พัฒนาผลกระทบด้านฝึกปฏิบัติใช้หลักการวัดผลประเมินผลสาขาวิชา วิปัสสนากัมมัฏฐานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเป็นบรรทัดฐาน

6) แนวทางพัฒนาด้านงบประมาณ พบว่า แนวทางพัฒนาผลกระทบมี 2 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 พัฒนาแหล่งที่มาของงบประมาณโดยรัฐรับเป็นเจ้าภาพสนับสนุนการดำเนินการขึ้นพื้นฐานให้เพียงพอ งบประมาณสนับสนุนจากศรัทธาเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญเป็นงบเสริม แนวทางที่ 2 พัฒนาการจัดสรรงบประมาณ ให้อิสระในการบริหารของสำนักแต่ควรเป็นไปอย่างโปร่งใสตรวจสอบได้บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย โดยเฉพาะว่าด้วยเรื่องไวยาวัจกร

5.2 อภิปรายผล

การอภิปรายผลการศึกษาสภาพทั่วไปและแนวทางพัฒนา มีหัวข้ออภิปราย 6 หัวข้อ คือ สภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ บุคลากร การบริหารจัดการ รูปแบบ/หลักสูตร/วิธีฝึกปฏิบัติ ผลกระทบ งบประมาณ มีรายละเอียดดังนี้

5.2.1 สภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่

สถานที่ตั้งของสำนักปฏิบัติธรรมอยู่ในสังคมชนบท บางสำนักห่างจากชุมชนมาก อยู่บนภูเขาไม่มีไฟฟ้าใช้ การคมนาคมเข้าถึงลำบาก แต่สำนักปฏิบัติในลักษณะดังกล่าวมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่มักจะตั้งอยู่ห่างจากชุมชนพอสมควร การคมนาคมเข้าออกภายในสำนักไม่ถึงกับลำบาก จนเกินไป ส่วนเทคโนโลยีมีความทัดเทียมกับสภาพชุมชน หากเป็นชุมชนที่ห่างสังคมเมืองมักจะมี

เทคโนโลยีน้อย แต่หากเป็นชุมชนเมืองหรือใกล้เมืองเทคโนโลยีจะมาก บางสำนักพบว่ามีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้สนับสนุนในการปฏิบัติธรรมมาก แต่บางสำนักก็มักจะไม่ค่อยให้ความสำคัญกับด้านนี้เท่าใดนักเพราะมองว่าอุปกรณ์แห่งการปฏิบัติธรรมจริง ๆ คือกายกับใจเท่านั้น ทิศนะหลังนี้จึงมักจะหันเข้าหาความเป็นธรรมชาติให้มาก ลดความสำคัญของเทคโนโลยีลง สภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตพื้นที่การปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 มีสภาพแวดล้อมหรือโครงสร้างทางกายภาพสะอาด สงบ สงัด เรียบง่าย เป็นธรรมชาติ มีความเหมาะสมด้านอาคารสถานที่ จัดผังโครงสร้างสิ่งปลูกสร้างได้อย่างเป็นระเบียบสวยงาม กลมกลืนกับธรรมชาติ มีความใกล้ชิดหรือเป็นธรรมชาติ บางพื้นที่มีสิ่งปลูกสร้าง เช่น ห้องน้ำ ห้องสุขา อาคารที่พักอาศัย อาคารสำหรับฝึกปฏิบัติ เป็นต้น ไม่เพียงพอต่อการรองรับความต้องการของสังคม

จากการศึกษาในพื้นที่แม้จะพบว่า สำนักปฏิบัติส่วนใหญ่จะมีความเป็นระเบียบมีความเป็นธรรมชาติ เรียบง่าย เหมาะสำหรับการฝึกปฏิบัติขัดเกลา แต่ก็มีบางสำนักยังมีจุดอ่อนด้านโครงสร้างทางกายภาพอยู่ และจากการศึกษาแนวทางพัฒนาพบว่า มีแนวทางพัฒนาสภาพแวดล้อมอยู่ 2 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 จัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มีความเป็นธรรมชาติอยู่แล้วให้ปกติคงที่ จัดปลูกต้นไม้เพิ่มเติม ส่วนการพัฒนาด้านอาคารสถานที่โดยให้เพิ่มสิ่งปลูกสร้างอย่างเป็นระเบียบให้เพียงพอต่อการดำเนินการของสำนัก แนวทางที่ 2 รัฐเข้ามาเป็นเจ้าภาพหลักในการสนับสนุนพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพขั้นพื้นฐานทั้งหมด โดยร่วมกับคณะสงฆ์และคนในชุมชน ซึ่งทั้ง 2 แนวทางนี้จะช่วยแก้ไขจุดอ่อนด้านกายภาพขั้นพื้นฐานของสำนักปฏิบัติได้ระดับหนึ่ง ทั้งนี้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การกำกับควบคุมติดตามประเมินผลการดำเนินงานของรัฐและคณะสงฆ์อย่างจริงจังด้วย ประการสำคัญคือการสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้มีความรู้สึกว่สำนักปฏิบัติหรือวัดนั้นเป็นของตนเองที่ต้องเข้าไปเอาใจใส่ดูแล ไม่ปล่อยให้ป็นภาระหน้าที่ของพระสงฆ์ภายในวัดเพียงฝ่ายเดียว

5.2.2 บุคลากร

สภาพทั่วไปส่วนใหญ่พบว่า กลุ่มบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการฝึกปฏิบัติ ที่อยู่ประจำสำนักปฏิบัติธรรมในเขตพื้นที่การปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 มีปริมาณพระวิปัสสนาจารย์ไม่เพียงพอ ขาดระบบการสร้างพระวิปัสสนาจารย์ที่เป็นรูปธรรม บางสำนักใช้ระบบเครือข่ายหมุนเวียนพระวิปัสสนาจารย์ จากการขาดแคลนด้านปริมาณ ส่งผลกระทบถึงคุณภาพพระวิปัสสนาจารย์ไม่ได้มาตรฐานที่ควรจะเป็น จึงทำให้ภาพรวมของสำนักปฏิบัติธรรมในด้านบุคลากรมีจุดอ่อน ภาพที่สะท้อนออกมาจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ คือ พระสงฆ์หย่อนความรู้ความสามารถในการแนะนำการฝึกปฏิบัติ แม้แต่ขั้นพื้นฐานไม่ต้องพูดถึงการฝึกปฏิบัติที่ละเอียดลึกซึ้งขึ้นไป การแสวงหาพระวิปัสสนาจารย์ที่เก่ง ๆ หาได้ยากมาก เมื่อพระเป็นที่พึ่งในการสอนกรรมฐานไม่ได้ชาวบ้านต้องทดลองผิดทดลองถูกในด้านปฏิบัติกันเอง มองภาพกว้างออกไปก็เห็นปัญหานี้ได้ชัดเจนขึ้น ดังในปัจจุบันพบว่า สำนักฝึกปฏิบัติธรรมไม่มีเพียงวัดหรือพระสงฆ์เท่านั้นที่ทำหน้าที่ด้านนี้ แต่ฆราวาสก็สามารถจัดดำเนินการด้านนี้เป็น

ทางเลือกทางหนึ่งแข่งกับคณะสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับการขยายตัวของศาสนา พุทธแบบไทยไปยังยุโรป ผู้ที่สามารถสอนวิปัสสนากรรมฐานตอบสนองความต้องการของชาวยุโรปได้ บางสาย ปรากฏว่าเป็นคฤหัสถ์ ปรากฏการณ์ที่กล่าวถึงนี้ หากไม่มองเพียงว่าเป็นพัฒนาการอย่างหนึ่ง ทางด้านปฏิบัติวิปัสสนาในเมืองไทยแล้ว ก็เป็นภาพสะท้อนความอ่อนแอด้านการฝึกปฏิบัติของคณะ สงฆ์ในตัวเอง มองในกลุ่มผู้เข้ารับการฝึกปฏิบัติความสนใจในด้านนี้มีน้อย คนไทยสนใจในเรื่องการ บุญการกุศลมากกว่าการปฏิบัติขัดเกลา บรรยายากศาสดาฝึกปฏิบัติธรรมยังคงเจียบเหงา แม้จะมีการ ปลุกให้ตื่นบ้างในส่วนของรัฐเมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา ก็ยังไม่เกิดการตื่นตัวเท่าที่ควร

แนวทางพัฒนาพบว่า แนวทางพัฒนาบุคลากรที่ทำหน้าที่ฝึกอบรมซึ่งได้แก่ เจ้าสำนัก พระ วิปัสสนาจารย์ วิทยากรที่ทำหน้าที่ฝึกอบรมหรือให้ความรู้ด้านปฏิบัติให้มีปริมาณที่เพียงพอและมี คุณภาพที่ได้มาตรฐาน โดย แนวทางที่ 1 รัฐและคณะสงฆ์กำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ อย่างเป็น ระบบ ในระยะสั้นมีโครงการอบรมพัฒนา ในระยะยาวอาจตั้งศูนย์เพื่อผลิตบุคลากร ด้านนี้เป็นการ เฉพาะเหมือนกับระบบโรงเรียน แนวทางที่ 2 ในสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสอง แห่งคือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เร่ง ผลิตบัณฑิตสาขาวิชาวิปัสสนากัมมัฏฐานให้ได้ ทั้งปริมาณและคุณภาพ แนวทางที่ 3 รัฐและคณะ สงฆ์เข้าไปสนับสนุนกิจกรรมขั้นพื้นฐานสำนักปฏิบัติที่มีอยู่แล้วให้มีขีดความสามารถในการพัฒนา บุคลากรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เน้นการสร้างจิตสำนึกสร้างแรงจูงใจให้เห็นความสำคัญและคุณค่า ของกิจกรรมด้านนี้ ประเด็นสำคัญในการพัฒนาบุคลากรคือการเอาใจใส่และสนับสนุนอย่างจริงจัง จากรัฐและคณะสงฆ์ ต้องมีแนวนโยบาย ทิศทางที่ชัดเจน กำหนดแผนยุทธศาสตร์ลงสู่ภาคปฏิบัติการ ให้ได้ และมีความต่อเนื่องจึงจะเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างแท้จริง ลำพังปล่อยให้เป็นการหน้าที่ของคณะสงฆ์ ฝ่ายเดียวและคณะสงฆ์ก็มีงานล้นมือดังที่เป็นอยู่ ก็ยากที่จะเห็นบุคลากรทางด้านปฏิบัติตลอดถึงสำนัก ปฏิบัติธรรมมีพัฒนาการที่ดีกว่าเดิม

5.2.3 การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการถือเป็นหัวใจของสำนักปฏิบัติ ในการผลักดันให้สำนักมีความเข้มแข็ง มั่นคงและเจริญก้าวหน้า ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ภาระในการบริหารจัดการดูแลวัดเป็นภารกิจของฝ่าย คฤหัสถ์หลักการนี้มีมาแต่ครั้งพุทธกาล พระสงฆ์เป็นแต่เพียงผู้สัจจรไปพักเป็นครั้งคราว แล้วก็ออก เดินทางเผยแผ่ไป พุทธศาสนาสัมมัยอยุธยา รัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็มีลักษณะเช่นว่านี่คือชาวบ้านเป็น ผู้สร้างและดูแลวัด แต่ในปัจจุบันภารกิจด้านนี้ถูกทิ้งให้เป็นภาระของพระสงฆ์เกือบทั้งหมด วัดถูกมอง ในความหมายแคบ ๆ ว่าเป็นของพระสงฆ์ ตัดส่วนอื่น ๆ ที่อยู่รอบวัดออกไป เช่น ชุมชน สังคม หรือ แม้แต่รัฐ ก็แทบจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง ผลตามมาก็คือวัด ห่างออกจากการมีส่วนร่วมกับชุมชนออกไป เรื่อยๆ จนเกือบจะหมดบทบาทที่จำเป็นต่อชุมชน หากปล่อยให้สถานการณ์เป็นไปเช่นนี้วัดก็จะหมด

คุณค่าและความหมายต่อสังคมไปโดยปริยาย โจทย์สำคัญที่ควรพูดถึงตรงนี้คือ ทำอย่างไรจะสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้กลับคืนมารับผิดชอบต่อวัดเหมือนเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

จากการลงเก็บข้อมูลในภาคสนาม สภาพทั่วไปพบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการอยู่ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบคณะกรรมการ รูปแบบบริหารโดยคนเดียว และรูปแบบที่ยึดพระวินัยเป็นบรรทัดฐาน ส่วนการศึกษาการบริหารด้านอื่น ๆ ได้แก่ ด้านวิสัยทัศน์ของผู้บริหาร ด้านความร่วมมือของคณะสงฆ์ ด้านการกำกับควบคุม และด้านประเมินผล พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ที่เป็นบวก การมอบภาระบริหารจัดการทั้งหมดให้เจ้าสำนักหรือคณะสงฆ์เข้ามาดำเนินการโดยฝ่ายเดียวทุกเรื่อง นอกจากจะเป็นการเพิ่มภาระอันมิใช่งานหลักที่ควรจะเป็น ขัดแย้งกับหลักการทางพุทธศาสนาตั้งเดิมแล้ว ยังทำให้ภารกิจของวัดและพระสงฆ์ถูกครอบงำด้วยงานเชิงทางสังคมมากมาย ทำให้พระสงฆ์ขาดความอิสระในการพัฒนาตนเอง และไม่สามารถนำธรรมะเข้าสู่ประชาชนได้แท้จริง

แนวทางพัฒนา พบว่า แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการมี 2 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 คณะสงฆ์เป็นเจ้าภาพหลัก ในการบริหารจัดการตามโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ โดยกำหนดเป้าหมายทิศทางชัดเจน กำหนดขั้นตอนการปฏิบัติงานที่มีความคล่องตัวและเชื่อมโยงกัน มีการกำกับควบคุมประเมินการดำเนินการได้ ให้มีศูนย์ปฏิบัติธรรมอย่างน้อยตั้งแต่ระดับตำบลขึ้นไป แนวทางที่ 2 รัฐและคณะสงฆ์ร่วมจัดตั้งสำนักปฏิบัติต้นแบบวางรูปแบบบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นแบบอย่างให้กับสำนักปฏิบัติต่างได้เรียนรู้รูปแบบ แนวทางที่ 3 ให้มีคณะกรรมการจากทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมบริหาร คือ รัฐ - คณะสงฆ์ - ประชาชน

ประการสำคัญเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม คือ รัฐและคณะสงฆ์ต้องร่วมกันกำหนดนโยบายในการพัฒนาสำนักปฏิบัติให้ชัดเจน สำนักปฏิบัติที่มีอยู่เป็นอยู่ควรศึกษารูปแบบการบริหารสำนักที่เหมาะสม ร่วมสมัย ให้สามารถดำเนินการอยู่ได้ ต้องการให้เป็นศูนย์ที่สนองงานของสังคมได้จริง คน - เงิน - งาน - วิธีการ ควรมีความชัดเจน ให้ทางหน่วยเหนือส่งคนที่เก่งด้านวิปัสสนาจริง ๆ ไม่ใช่กึ่ง ๆ อย่างที่ทำอยู่ การบริหารจัดการควรใช้หลักสังฆะตามหลักวินัยสงฆ์เป็นบรรทัดฐาน ผสมผสานกับระบบเครือข่ายของสำนักช่วยเหลือกันและกัน จัดทำรูปแบบการบริหารสำนักปฏิบัติที่มีอยู่เป็นอยู่ควรศึกษารูปแบบการบริหารสำนักที่เหมาะสม ร่วมสมัยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นเจ้าของร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาการของวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรม

5.2.4 รูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ

รูปแบบปฏิบัติและวิธีฝึกปฏิบัติ ของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 น่าจะมีอยู่หลายรูปแบบ แต่เท่าที่สัมผัสตัวอย่างมา พบว่ารูปแบบปฏิบัติมี 4 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบสำนักหลวงพ่อดำ (เคลื่อนไหวก) รูปแบบสำนักวัดมหาธาตุ (พอง-ยุบ) รูปแบบวัดหนองป่าพง

(บูรณาการ) และรูปแบบอื่น ๆ ส่วนวิธีฝึกปฏิบัติมีความเข้มข้นแตกต่างกัน ซึ่งแบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับพื้นฐาน ระดับปานกลางและระดับเข้มข้น สภาพทั่วไปของรูปแบบปฏิบัติและวิธีฝึกปฏิบัติที่มีอยู่หลายรูปแบบนั้น อาจดูว่ามีความขัดแย้ง ไม่เป็นเอกภาพ โดยลักษณะนี้มองได้ว่ามีจุดอ่อนและจุดแข็งในตัว ที่เป็นจุดแข็งคือ มีหลายทางเลือก สามารถตอบสนองความต้องการของผู้สนใจด้านปฏิบัติทั่วถึง และไม่เป็นปัญหาต่อการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุด เพราะแต่ละสำนักล้วนอยู่บนพื้นฐานของพระไตรปิฎก ที่ว่าเป็นจุดอ่อนคืออาจสร้างความสับสนสำหรับผู้ที่จะเข้ามารับการฝึกปฏิบัติ เกิดความไม่แน่ใจว่าสำนักใดสอนผิดสอนถูกต้องและยากต่อการตรวจสอบควบคุมขององค์กรสงฆ์

แนวทางพัฒนา พบว่า รูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติมีแนวทางพัฒนาอยู่ 3 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 พัฒนาตามโครงสร้างหลักสูตรเดิมของแต่ละสำนัก แนวทางที่ 2 พัฒนาตามโครงสร้างหลักสูตรของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พ.ศ.2547 แนวทางที่ 3 พัฒนาจากโครงสร้างหลักสูตรของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พ.ศ.2547 เป็นหลักแล้วจัดสัดส่วนกับสำนักปฏิบัติที่มีอยู่แล้ว ตามความเหมาะสม คล้ายกับการจัดหลักสูตรตามสถานศึกษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยมองว่าวิธีการที่หลากหลายย่อมน่าจะมีผลดีต่อพัฒนาการของสำนักปฏิบัติ แต่ทั้งนี้ต้องมีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือพระนิพพาน ดังนั้นการจะพัฒนาวิธีการเหล่านี้พื้นฐานหลัก ๆ คือให้อิสระในการดำเนินการของสำนักปฏิบัติ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าให้อิสระอย่างสิ้นเชิงควรจะเข้าไปกำกับดูแลอย่างหลวม ๆ ประเด็นสำคัญควรประวัติด่าง ๆ ให้มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทของแต่ละสำนัก เพราะแต่ละสำนักมีพัฒนาการความเป็นมาที่ต่างกัน การจะเข้าไปดำเนินการให้เหมือนกันย่อมเป็นไปได้

โดยส่วนใหญ่สำนักปฏิบัติธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 มีการจัดรูปแบบการฝึกอบรมเน้นความเป็นธรรมชาติ กลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่เน้นสิ่งปลูกสร้างให้แปลกไปจากธรรมชาติ มีการปลูกต้นไม้เสริม ให้มีความสงบร่มรื่น เหมาะสำหรับการฝึกบำเพ็ญภาวนา แต่ละสำนักเน้นตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นหลัก ดังนั้นรูปแบบปฏิบัติจึงมีความสอดคล้องความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสำนักปฏิบัติจะเน้นการตอบสนองชุมชนรอบ ๆ เป็นหลัก แต่สำนักปฏิบัติส่วนใหญ่ก็มีความพร้อมที่จะฝึกอบรมพัฒนาจิตปัญญาให้กับสังคมในวงกว้างออกไป หลักสูตรจึงไม่จำกัดแคบ ๆ อยู่เฉพาะในกลุ่มชุมชนของตนเองเท่านั้น ทุกสำนักปฏิบัติใช้สื่อที่เป็นธรรมชาติ เช่น การจัดบรรยายภาศภายในสำนักให้อีกต่อการปฏิบัติธรรม มีการจัดทำป้ายนิเทศคติธรรมตามต้นไม้ สร้างที่อยู่อาศัยแฝงอยู่ในธรรมชาติ ให้มีความกลมกลืนกับธรรมชาติไม่แปลกแยกกับธรรมชาติ จัดภูมิทัศน์ให้เป็นอุทยานการศึกษา เป็นต้นบางสำนักมีพุทธศิลป์ต่าง ๆ ไว้เป็นพุทธานุสติ บางสำนักนอกจากจะจัดสภาพแวดล้อมเลียนแบบ รีสอร์ทที่สวยงามแล้ว ยังมีสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาเสริมการฝึกปฏิบัติธรรมอีกด้วย รูปแบบปฏิบัติของแต่ละสำนักมีความสอดคล้องกับพระธรรมวินัย โดยยึดหลักมหาสติปัฏฐานตามคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลัก เน้นความมีสติกำหนดรู้เท่าทัน การ

เกิดขึ้นแห่งปัญญารู้แจ้ง ต่างกันก็เพียงช่วงต้นจะเริ่มฝึกสติให้กำหนดรู้เท่าทันอารมณ์ได้อย่างไรเท่านั้นเอง จึงพบว่าบางสำนักก็ให้กำหนดตามอิริยาบถต่าง ๆ บางสำนักก็กำหนดบริกรรม บางสำนักก็กำหนดการเคลื่อนไหว แต่มีเป้าหมายอย่างเดียวกัน

5.2.5 ผลกระทบ

ในการศึกษาผลกระทบมีประเด็นศึกษา 2 ด้าน คือ ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ระหว่างสำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน และผลกระทบด้านฝึกปฏิบัติ จากการลงเก็บข้อมูลในภาคสนาม พบว่าสภาพทั่วไปของความสัมพันธ์ระหว่างสำนักปฏิบัติธรรมกับชุมชน เป็นไปในด้านบวก มีความเป็นกัลยาณมิตร เกื้อกูลกัน คนในชุมชนยังเข้าทำบุญฟังเทศน์ฟังธรรมในวัด ให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด บางวัดคนในชุมชนมีความเข้มแข็งตรวจสอบกันและกันในด้านจริยธรรมของกันและกัน บางสำนักคนในชุมชนเข้ามาช่วยงานวัดโดยไม่คิดค่าแรงทำเพราะศรัทธา ทำเพื่อได้บุญ ส่วนบทบาทและคุณค่าของวัดหรือสำนักปฏิบัติยังสามารถตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้ ซึ่งประเด็นนี้สำคัญเพราะเป็นเงื่อนไขสัมพันธ์กับการดึงคนเข้าวัด หากวัดไม่สามารถสร้างบทบาทและคุณค่าในการตอบสนองด้านจิตปัญญาได้ ย่อมก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในด้านลบ ในการส่วนผลลัพธ์จากการฝึกอบรม สำนักปฏิบัติส่วนใหญ่มีศักยภาพพัฒนากาย พัฒนาจิต พัฒนาจิต พัฒนาปัญญาผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ เพียงแต่มีความละเอียดลึกซึ้งต่างกัน อันเนื่องมาจากศักยภาพของสำนักปฏิบัติเองว่า แต่ละสำนักจะมีบุคลากรที่ทำหน้าที่การสอนมีขีดความสามารถมากน้อยเพียงใด และกลุ่มผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความต้องการในการฝึกที่มีระดับความเข้มข้นเพียงใด เพราะบางกลุ่มก็ต้องการเพียงระดับขั้นพื้นฐานพอให้เข้าใจขั้นตอนและรู้วิธีปฏิบัติบางกลุ่มก็อาจมุ่งหวังถึงการเปลี่ยนระดับลึกด้านจิตปัญญาที่ละเอียดลงซึ่งลงไป

แนวทางพัฒนาพบว่า แนวทางพัฒนาผลกระทบมี 3 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 พัฒนาผลกระทบด้านความสัมพันธ์ พัฒนาจากองค์ประกอบสามประสานคือความมีอบนพื้นฐานความเป็นกัลยาณมิตรระหว่าง รัฐ-พระสงฆ์-ชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมสร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของ แนวทางที่ 2 พัฒนาผลกระทบด้านฝึกปฏิบัติ การจัดเกณฑ์การฝึกอบรมเป็นระดับพื้นฐานระดับกลาง และระดับสูง น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งในการชี้วัดผลของการฝึกปฏิบัติได้ โดยในช่วงต้นคณะสงฆ์และสำนักงานพระพุทธศาสนาอาจออกเกณฑ์มาตรฐานและควบคุมตรวจสอบ แนวทางที่ 3 พัฒนาผลกระทบด้านฝึกปฏิบัติใช้หลักการวัดผลประเมินผลสาขาวิชาวิปัสสนากัมมัฏฐานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเป็นบรรทัดฐาน ในแนวทางที่ 3 นี้พึงเป็นหลักสูตรใหม่ ซึ่งผู้วิจัยค่อนข้างที่จะมั่นใจว่าระบบนี้จะสามารถแก้ไขปัญหาด้านผลของการฝึกปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมได้ ในประเด็นนี้เดิมมักจะเข้าใจว่าการฝึกปฏิบัติธรรมไม่สามารถวัดผลประเมินผลของการปฏิบัติได้ ทั้งนี้เพราะการบรรลุผลนิพพานนำมาบอกกล่าวกันไม่ได้ แต่เข้าใจได้โดยคนที่บรรลุภูมิธรรมในระดับเดียวกันหรือผู้มีภูมิธรรมสูงกว่าเท่านั้นจึงจะรู้ได้ ด้วยเหตุนี้จึงมักสรุปว่าไม่มีใครรับรองใครเป็นพระอรหันต์ได้

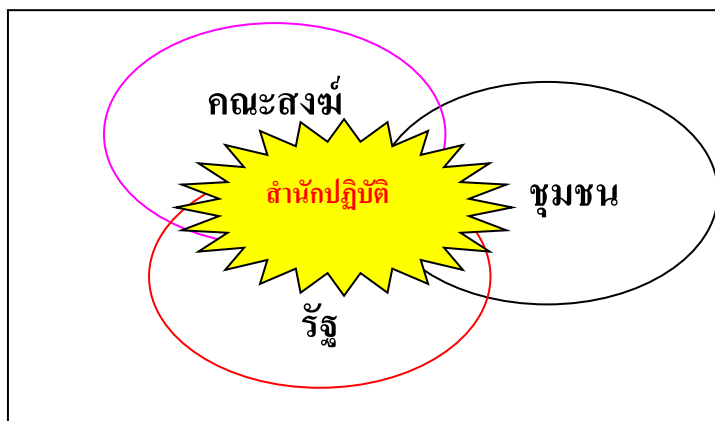
ความจริงหากเรานำเอาขั้นตอนแห่งการฝึกปฏิบัติมาเป็นเกณฑ์ในการบอกพัฒนาการของผู้ฝึกปฏิบัติได้ว่าเขาน่าจะมีความรู้ความสามารถในด้านนี้มากน้อยเพียงใด เช่นเดียวกับการกำหนดชั้นแห่งการศึกษาทั่วไปว่าถ้าฝึกอบรมอย่างนี้วัดผลกันอย่างนี้ควรจะอยู่ในระดับประถม มัธยม อุดม อย่างนี้ อะไรที่ทำให้ผู้วิจัยเสนอประเด็นนี้ ประเด็นสำคัญคือ กระบวนการใดหากขาดการประเมินค่า มักจะกำหนดพัฒนาการได้ยากและนำไปสู่วิธีการสนับสนุนที่เป็นรูปธรรมได้ยาก ย้ำว่าประเด็นของผู้วิจัยไม่ได้มุ่งหมายถึงเกณฑ์วัดค่าความเป็นพระอริยบุคคลชั้นไหน แต่เน้นให้เห็นว่ากระบวนการหรือวิธีฝึกอบรมนี้แหละนำมาเป็นเกณฑ์จัดระดับขั้นตอนแห่งการปฏิบัติ ดังนั้น หลักสูตรที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งที่เปิดดำเนินการในด้านผลิตบัณฑิตด้านวิปัสสนาจารย์ ก็ไม่น่าจะหนีจากหลักการที่ว่ามา

ข้อค้นพบอีกอย่างคือ โครงสร้างสำคัญในการพัฒนาวัดในประเทศไทยในอดีตสามประสานได้แก่ รัฐ คณะสงฆ์ ชุมชน ยี่สิบสามสิบปีที่ผ่านมาปฏิสัมพันธ์ของสามสถาบันหลักเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก กล่าวเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนห่างเหินกันมากขึ้น มีความร่วมมือทำกิจกรรมต่าง ๆ น้อยลง การเข้ามาเอาใจใส่ดูวัดวาน้อยลง วัดก็มีกิจกรรมเพื่อชุมชนน้อยลง อาจเป็นเพราะวัดถูกทำให้เป็นของรัฐมากขึ้น พระสงฆ์เปลี่ยนจากความสัมพันธ์กับชาวบ้านไปเป็นสัมพันธ์แนบแน่นกับระบบบริหารสงฆ์จากส่วนกลางมากขึ้น สถานการณ์เหล่านี้ย่อมสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับวัดในทางที่จะห่างกันออกไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะสังคมเมืองวัดมีความสัมพันธ์ต่อชุมชนในการเกื้อกูลกันน้อยลงอย่างน่าเป็นห่วง ส่วนในสังคมชนบทการปฏิสัมพันธ์ในอดีตยังพอมีปรากฏให้เห็นแต่อยู่ในสภาพทรงตัว เมื่อความเจริญแบบเมืองเข้าวัดก็จะแปลกแยกออกจากสังคมชุมชน สำนักปฏิบัติก็อยู่ในกระแสเดียวกันนี้

แนวทางพัฒนา คือ รัฐ-คณะสงฆ์-ชุมชน ร่วมมือกันสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นเจ้าของให้กลับมาเหมือนดังแต่ก่อน โดยสร้างกิจกรรมที่เกิดคุณค่าร่วมกัน เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาให้เป็นงานบุญกุศลแทนการแสวงหาผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ

แผนภูมิที่ 5.1

ความสัมพันธ์ของ รัฐ-คณะสงฆ์ - ชุมชน

5.2.6 งบประมาณ

สำนักปฏิบัติธรรมมักถูกมองว่าไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องงบประมาณ เพราะระบบเงินทองเป็นเรื่องของผลประโยชน์มีความโลภเป็นรากเหง้า ขัดกับการปฏิบัติธรรมที่ต้องสละออก สำนักปฏิบัติหลายแห่งเกิดความล้มเหลวในการดำเนินการ อันเนื่องมาจากไปเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ไม่ลงตัว จากเหตุผลดังกล่าวจึงมักสรุปกันว่างบประมาณนอกจากจะไม่ใช่งานที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติธรรมแล้ว ยังเป็นสิ่งขวางกั้นการปฏิบัติธรรมด้วย ผู้วิจัยมีมุมมองว่า สำนักปฏิบัติเป็นเสมือนสถาบันทางการศึกษาที่ทำหน้าที่ในการฝึกพัฒนาคนในรูปแบบนี้ ในตัวสถาบันเองมีเงื่อนไขหลายอย่างที่ตึงตังงบประมาณสนับสนุน เพื่อความก้าวหน้าเติบโตต่อไป ดังนั้นสำนักปฏิบัติต้องเกี่ยวข้องกับระบบงบประมาณอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพียงแต่จะเกี่ยวข้องในรูปแบบไหนอย่างไรจึงจะเหมาะสมสามารถผลิตหรือพัฒนาคน ให้บรรลุในเส้นทางนี้ได้อย่างมีคุณภาพ โดยไม่เป็นอันตรายต่อสำนักปฏิบัติเอง ซึ่งจากการลงเก็บข้อมูลในภาคสนาม พบว่าสภาพทั่วไปในด้านแหล่งงบประมาณส่วนใหญ่ได้จากศรัทธาของประชาชนเป็นหลัก นอกจากนี้ได้จากกลุ่มผู้เข้ารับการฝึกอบรม การสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐยังน้อย ส่วนการจัดสรรงบประมาณพบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีระบบในการจัดการ มีเพียงบางสำนักที่ทำเป็นระบบ บางสำนักมอบหมายให้ไวยาวัจกรเข้ามาดูแล

แนวทางพัฒนาพบว่า แนวทางพัฒนาผลกระทบมี 2 แนวทาง คือ แนวทางที่ 1 พัฒนาแหล่งที่มาของงบประมาณ โดยรัฐรับเป็นเจ้าภาพสนับสนุนการดำเนินการขั้นพื้นฐานให้เพียงพอ งบประมาณสนับสนุนจากศรัทธาเป็นต้น ทูทางสังคมที่สำคัญเป็นงบเสริม แนวทางที่ 2 พัฒนาการจัดสรรงบประมาณ ให้อิสระในการบริหารของสำนัก แต่ควรเป็นไปอย่างโปร่งใสตรวจสอบได้บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย โดยเฉพาะว่าด้วยเรื่องไวยาวัจกร ในเรื่องของงบประมาณ การบริหารจัดการขั้นพื้นฐานทั้งหมด ผู้วิจัยมองว่า หากเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมดูแลให้มาก จะสามารถแบ่งเบาภาระของเจ้าสำนัก แล้วท่านจะมีเวลาไปใส่ใจในเรื่องของการฝึกพัฒนาคนได้ดีกว่าที่เป็นอยู่

5.3 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11 ค้นพบว่า สภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติและแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม มีแนวทางพัฒนาหลายประการ ซึ่งกำหนดเป็น 6 ด้านได้แก่ แนวทางพัฒนาด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ แนวทางพัฒนาด้านบุคลากร แนวทางพัฒนาด้านการบริหารจัดการ แนวทางพัฒนาด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ แนวทางพัฒนาด้านผลกระทบ และ แนวทางพัฒนาด้านงบประมาณ มีข้อเสนอแนะดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติสำหรับผู้เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11 นอกจากจะพบว่า สภาพทั่วไปของสำนักธรรมและแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมควรจะเป็นอย่างไรแล้ว ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะอยู่บางประการ ทั้งเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ ข้อเสนอแนะสำหรับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและข้อเสนอแนะโดยตรงต่อส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ที่จะนำเอาผลการวิจัยนี้ไปเป็นข้อมูลในการตัดสินใจดำเนินการ ดังมีรายละเอียดดังนี้

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเกี่ยวกับรัฐและคณะสงฆ์ การดำเนินงานของสำนักงานพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์นั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องและให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น จึงจะสามารถผลิตพระวิปัสสนาจารย์และสำนักปฏิบัติธรรมที่มีมาตรฐานได้ปริมาณพอเพียง ควรกำหนดนโยบาย แผนยุทธศาสตร์ ในการฟื้นฟู ส่งเสริม สนับสนุน พัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ในทุก ๆ ด้าน ให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน วางกรอบในการปฏิบัติการ กำกับควบคุม ติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ

2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมมีส่วนประกอบ สำคัญกัน 3 ส่วนคือ รัฐ-คณะสงฆ์-ชุมชน สามประสานนี้มีผลต่อการพัฒนาการของสำนักปฏิบัติธรรม รัฐ ได้แก่งานของรัฐบาลทั้งหมด ตั้งแต่ระดับควบคุมนโยบายลงถึงล่างสุดคือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น คณะสงฆ์ ได้แก่ องค์การสงฆ์ทั้งหมดตั้งแต่มหาเถรสมาคมลงมาถึงระดับล่างสุดคือเจ้าคณะตำบลที่สำนักปฏิบัติตั้งอยู่ ชุมชนได้แก่ คนในชุมชนทั้งหมดมีหน้าที่ดูแลสำนักปฏิบัติธรรม ส่วนสำนักปฏิบัติธรรม ได้แก่ บุคลากรทุกคนที่มีกิจกรรมในสำนัก ตั้งแต่เจ้าสำนักลงมาตลอดถึงโครงสร้างทางกายภาพทั้งหมดของสำนักปฏิบัติธรรม

3) สำหรับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันสร้างองค์ความรู้และผลิตบุคลากรทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง จากงานวิจัยนี้พบว่าปัญหาหลักที่สุดในด้านปฏิบัติธรรม คือ การขาดแคลนบุคลากรทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ดังนั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรเร่งผลิตและปรับปรุงพัฒนาบุคลากรด้านนี้ให้เพียงพอ โดยเน้นประชาสัมพันธ์ สนับสนุนหลักสูตรพุทธ

ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา ให้เกิดความน่าสนใจและนำบางรายวิชาในหลักสูตรนี้ที่เห็นว่าจำเป็นต่อภาวะความขาดแคลนด้านนี้ เช่น วิชาพุทธยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการศูนย์วิปัสสนาภาวนา หลักการเป็นวิทยากรภาคปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา การประเมินผลการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นต้น บรรจุให้นิสิตทุกสาขาวิชาได้ศึกษา เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับคณะสงฆ์ และความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจึงน่าจะกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจน และดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมว่า ผู้ที่จบพุทธศาสตรบัณฑิตทุกระดับ ทุกสาขาวิชาสามารถที่จะเป็นครูสอนวิปัสสนาขั้นพื้นฐานได้ และหลักสูตรของมหาวิทยาลัยในด้านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่มีอยู่ ควรจะควบคุมให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด พึงตระหนักว่านิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุสามเณร การปฏิบัติธรรมถือเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงพรหมจรรย์ที่ดีที่สุด

4) สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง คือ ส่วนงานของรัฐทุกระดับตั้งแต่กระทรวงสำนักงานพระพุทธศาสนาและส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ลงมาถึงระดับท้องถิ่นคือองค์การบริหารส่วนตำบลร่วมกับองค์กรสงฆ์ ตั้งแต่ระดับบริหารสูงสุดลงไปถึงระดับจังหวัดจนถึงระดับเจ้าสำนัก ควรกำหนดทิศทางในการพัฒนาให้สอดคล้องกับนโยบาย แผนยุทธศาสตร์ของรัฐและคณะสงฆ์ โดยวางกรอบปฏิบัติหรือโครงการต่าง ๆ และร่วมดำเนินการอย่างเป็นหนึ่งเดียวอย่างจริงจัง ในอันที่จะทำให้สำนักปฏิบัติมีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะพื้นฐานที่สุดควรจัดการด้านโครงสร้างทางกายภาพให้ได้ ไม่ควรให้เจ้าสำนักต้องมาพะวงเรื่องสภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและอาคารสถานที่ ทั้งนี้เพื่อให้เจ้าสำนักใส่ใจในด้าน ฝึกหัดขัดเกลาทั้งตนเองและกลุ่มผู้ที่เข้ามาฝึกปฏิบัติ ทุกภาคส่วนตระหนักรู้ถึงความเป็นเจ้าของ ความเป็นพุทธศาสนิกชน ที่ต้องมีความรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนาด้วยกัน

(1) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรนำแผนยุทธศาสตร์ที่มีแล้วนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรมโดยเร็ว โดยผ่านทางสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชื่อมโยงกับคณะสงฆ์ระดับจังหวัด ส่วนงานของรัฐในระดับท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล กำนันผู้ใหญ่บ้าน และเข้าถึงสำนักปฏิบัติธรรม

(2) ด้านมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ควรมีนโยบายผ่านทางเจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด ตลอดถึงสำนักปฏิบัติธรรม โดยนำเอาภารกิจด้านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาเป็นภารกิจหลัก ทั้งนี้เพราะระบบฝึกฝนพัฒนาแบบพุทธเน้นศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งพระพุทธเจ้าใช้วิธีปัสสนากัมมัฏฐานเป็นหลักในการพัฒนาคนให้เข้าถึงปัญญาขั้นสูงสุดได้ ดังนั้น ภารกิจหลักของของสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า จึงต้องให้ความสำคัญด้านนี้มากกว่าด้านอื่น ๆ การปฏิบัติธรรมจึงถือว่าเป็นงานหลักที่จำเป็นและเร่งด่วน การจะทำเช่นนี้ได้ คณะสงฆ์อาจต้องปรับโครงสร้างภารกิจให้มีความเหมาะสม ลดภารกิจบางอย่างซึ่งไม่ใช่ภารกิจหลักลง แล้วหันมาเอาใจใส่ด้านการฝึกฝนพัฒนาเป็นกิจกรรมหลัก หากคณะสงฆ์หันมาใส่ใจเรื่องนี้อย่างจริงจังและดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน เหมือนกับบางสำนักที่ดำเนินการอย่างได้ผลให้เห็นเป็นตัวอย่างอยู่ใน

ปัจจุบัน นอกจากจะสามารถเรียกศรัทธาและคุณค่าแห่งคณะสงฆ์ที่มีต่อสังคมชุมชนกลับคืนมาแล้ว ยังจะทำให้ชาวพุทธ ทั้งที่เป็นพระและคฤหัสถ์ได้รับประโยชน์จากกระแสนิยม สามารถบรรเทาทุกข์ จากกระแสโลกาภิวัตน์ สร้างความสงบสุขได้อย่างแท้จริง ทำให้พระพุทธศาสนาในเมืองไทยมีความ มั่นคงเข้มแข็งสืบไป

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการศึกษาเชิงสำรวจหรือจัดกลุ่มสำนักปฏิบัติธรรม
- 2) ควรมีการศึกษารูปแบบ/วิเคราะห์รูปแบบของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย
- 3) ควรศึกษาเชิงเปรียบเทียบรูปแบบการปฏิบัติธรรม
- 4) ควรศึกษารูปแบบการบริหารของสำนักปฏิบัติธรรม
- 5) ควรศึกษาอิทธิพลของสำนักปฏิบัติธรรมที่มีต่อสังคม เช่น สำนักปฏิบัติสาย วัฒนธรรม วัฒนชาติ สำนักปฏิบัติสายหนองป่าพง สำนักปฏิบัติสายวัดป่าสุคโต เป็นต้น
- 6) ควรศึกษาทัศนคติของผู้ฝึกปฏิบัติธรรมที่มีต่อสำนักปฏิบัติธรรม

ภาพที่ 5.1

สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าสุคะโต บ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ

ภาพที่ 5.2

สำนักปฏิบัติธรรมวัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเง็ก) บ้านนาคันหัก ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ

ภาพที่ 5.3

สำนักปฏิบัติธรรมวัดหนองโดนอากาโก บ้านห้วย ตำบลหนองโดน อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดชัยภูมิ

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่มที่ 4
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่มที่ 7, กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่มที่ 9, กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ 10, กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่มที่ 12, กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่มที่ 35, กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ข้อมูลทุติยภูมิ

1.2.1 หนังสือ

- กรมการศาสนา. **หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
เอ.พี.กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์จำกัด, 2539.
- เกษิณี เฉลิมตระกูล. **คู่มือวิปัสสนา**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, 2550.
- จรรยาโรจน์ ปาโส. **การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่ม
เสขิยธรรม**. กรุงเทพฯ : สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- _____ . **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2545.

ธนิต อยู่โพธิ์. **วิปัสสนานิยม**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.

_____. **สติปัฏฐานภาวนา ว่าด้วยวิธีปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐานสี่**. กรุงเทพฯ :
ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2529.

ญาณโปนิกเถระ. **หัวใจกรรมฐาน**. แปลโดย ชาญ สุวรรณวิรัช, พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพฯ : สยาม,
2541.

ทะเล ลามะ, พระนิพนธ์, ส.ศิวรักษ์ แปล. **มรรควิธีแห่งการฝึกตน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
สวนเงินมีมา, 2545.

ประเวศ วะสี, ศ.นพ.. **พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม**. ในหลักการบริหารและการจัดการวัดในยุค
โลกาภิวัตน์, กรุงเทพฯ : บริษัท เอ.พี.กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์จำกัด, 2539.

ภัททันตะ อาสภมหาเถระ. **วิปัสสนาธุระ**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.

พระเดชฯ เมธังกร. **การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.

พระเทพเวที,(ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, 2532.

_____. **จัดระเบียบสังคมตามคตินิยมแห่งสังฆะ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2545.

_____. **ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2543.

_____. **ปฏิรูปการศึกษาการสร้างสรรค์ภูมิปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่อมรินทร์
พรินติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

_____. **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

_____. **ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่บริษัทสื่อตะวัน, 2545.

พระเทพโสภณ,(ประยูร มีฤกษ์). **โลกทัศน์ของชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545.

_____. **พระพุทธศาสนาในสถานการณ์ปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2544.

_____. **“วิถีสังคมไทย ในสารนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์**.
กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่เรือนแก้วการพิมพ์, 2543.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถระ). **หลักปฏิบัติสมณะ-วิปัสสนากรรมฐาน.**

_____ . **กรรมฐาน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____ . **คำถาม-คำตอบเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2537.

_____ . **มรรค ผล นิพพาน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2531.

_____ . **การฝึกจิตหรือจิตตภาวนา.** กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, 2534.

_____ . **ความเป็นมาของวิปัสสนากรรมฐาน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). **จากจิตวิทยาสู่จิตภาวนา.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.

_____ . **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง.** พิมพ์ครั้งที่ 30, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2545.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พระพรหมโมลี,(วิลาศ ญาณวโร). **วิปัสสนาวงศ์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2545.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธธรรมสำหรับโลกสมัยใหม่.** สุรินทร์ : พิมพ์ที่มูลนิธิพิพิธประชานาถ, 2544.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2546.

พระโพธิญาณเถระ,(ชา สุภทฺโท). **อุปถัมภ์.** กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ธรรมสภา, 2544.

พระราชปริยัติ (สฤษดิ์ สิริโร). **คู่มือการพัฒนาจิตตามแนวสติปัฏฐาน 4.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.

พระราชวรมนู (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528.

_____ . **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529.

พระอธิการสมศักดิ์ โสรโร. **คู่มือการพัฒนาจิตตามแนวสติปัฏฐาน 4 สำหรับผู้ปฏิบัติใหม่.** กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัทศรีอนันต์การพิมพ์จำกัด, 2547.

พระอุปัชฌาย์. **วิมุตติมรรค.** แปลโดย พระเทพโสภณ(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย จำกัด, 2538.

พุทธมณฑล. **ธรรมคือคุณากร.** ปีที่ 2 ฉบับที่ 9, เมษายน 2549.

รังสี สุทนต์. **ลักษณะการวิจัยทางพระพุทธศาสนา.** เอกสารอัดสำเนา, หน้า 2-4.

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค 100 ปี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร).** กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่บริษัทประยูรวงศ์ฟรินด์ติ้ง จำกัด, 2546

สมภาร พรหมทา. **พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. **การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, 2530.

_____. **พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

สัมพันธ์ เตชะอิกและคณะ. **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน.** ขอนแก่น : เจริญวิทย์ การพิมพ์, 2540.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. **รายงานผลการเสวนาบทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพ ในการปฏิบัติงาน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **วิปัสสนากรรมฐาน,** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2546.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. **รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงาน ของวัดที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมดีเด่น.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2548.

_____. **วิปัสสนากรรมฐาน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546.

คู่มือการศึกษาระดับปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรมการพิมพ์, 2548.

1.2.2 บทความ

โยฮัน กัลตุง. พุทธสันติวิธี : ทฤษฎีเชิงโครงสร้าง. แปลโดยสมชัยเย็นสบาย (ปาจารย์สาร

1.2.3 รายงานการวิจัย

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงาน ของวัด
ที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมดีเด่น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, 2548

สุดใจ สะอาดยิ่ง. ศึกษารูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน ใน
ระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุรินทร์. สุรินทร์: ม.ป.พ., 2546.

1.2.4 วิทยานิพนธ์

พระครูประคุณสารกิจ (สุชาติ ชีโนรส). การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทาง ของ
สำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม. ในบทคัดย่อวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี 2533 – 2544.

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน(บัวบาน), ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนา
ของพระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทฺโท), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

แม่ชีอัครกัญญาณี (พรพิศ ศิริวิสูตร). สถิติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน.
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

นางสาวสุนทรี สุริยะรังสี. การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาส่งได้รับเอตทัคคะ. ในบทคัดย่อ
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2533–
2544.

นางพรรณราย รัตนไพฑูรย์. การศึกษาวิธีวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 : ศึกษา
แนวการสอนของพระธรรมธีรราชมุนี (โชดก ญาณสิทธิ). ในบทคัดย่อวิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปี
2533 – 2544.

เรืองฤทธิ์ แสนนวล. การศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติสมาธิของสำนักต่าง ๆ ในประเทศไทยกับ
การปฏิบัติสมาธิในพระไตรปิฎก. ในบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2533.

1.2.5 เอกสารอัดสำเนา

เอกสารโครงการเงินอุดหนุนการฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
ประจำปีงบประมาณ 2549.

1.2.6 สัมภาษณ์

ชลดา รานอก. ศึกษานิเทศก์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 1. อำเภอเมือง อำเภอโนนสูง
จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2549.

นางน้อง อิ่มใจ. วัดป่าเทพประทาน บ้านหนองไผ่ หมู่ที่ 8 ตำบลระแงง อำเภอศรีขรภูมิ
จังหวัดสุรินทร์ สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2549.

นางพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลจังหวัดขอนแก่น ผู้ปฏิบัติธรรมสำนักวัดป่าสุคะโต จ.ชัยภูมิ สัมภาษณ์
24 เมษายน 2549.

นางสมพิศ บุญฉ่ำ. สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดสะแกแสง. ตำบลพะวงด อำเภอขามสะแกแสง
จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2549.

นางสว่าง ศรีคันสมา. วัดป่าเทพประทาน บ้านหนองไผ่ หมู่ที่ 8 ตำบลระแงง อำเภอ ศรีขรภูมิ
จังหวัดสุรินทร์ สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2549.

นางอุบล ฝาบุญมา. วิทยาการฆราวาสศูนย์อบรมวัดป่าบ้านไผ่บุญ. บ้านไผ่บุญ หมู่ที่ 9 ตำบลบ้าน
ไทร อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2549.

นายประชา เพ็งสุริยา. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา. ตำบลในเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2549.

นายประสงค์ พรโสภิน. รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2. อำเภอภูเขียว
จังหวัดชัยภูมิ สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2549.

นายไพโรจน์. 84 หมู่ 1 ตำบลหนองมะนาว อำเภอดง จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์,
25 เมษายน 2549.

นายสมพงษ์ ทองห่อ. กรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน อุบาสกปฏิบัติธรรมวัดบ้านปลื้มพัฒนา.
ต. โคกมะม่วง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2549.

นายอภิชาติ เรืองฤทธิ์. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชัยภูมิ. ตำบลในเมือง อำเภอ
เมือง จังหวัดชัยภูมิ สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2549.

นายอุดม ศรีสุนนท์. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดบุรีรัมย์. สัมภาษณ์,
13 มิถุนายน 2549

ผศ.ดร.สรเชต วรรคามวิชัย. ตำบลเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2550.

พระครูคัมภีรธรรมวิสุทธิ. เจ้าอาวาสวัดป่าเทพประทาน. บ้านหนองไผ่ หมู่ที่ 8 ตำบลระแงง
อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ สัมภาษณ์, 26 ธันวาคม 2549.

พระครูบรรลือสวัสดิ์. เจ้าอาวาสวัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม). บ้านเลิศสวัสดิ์ หมู่ที่ 12 ตำบลลาดบัว

- ชาว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2549.
- พระครูปริยัติศรีมาภรณ์. ตำแหน่ง เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา. วัดสะแก ตำบลในเมือง
อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2549.
- พระครูภาวนาสารคุณ. เจ้าอาวาสวัดปลื้มพัฒนา. บ้านปลื้มพัฒนา หมู่ที่ 7 ตำบลโคกมะม่วง
อำเภอบะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2549.
- พระคำหล้า พุทธวิริโย (มีรสล้ำ). เจ้าอาวาสวัดป่านิมิตมงคล บ้านเขว (เทพอนุสรณ์). หมู่ที่ 2
ตำบลท่าสว่าง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2549.
- พระเฉลิมชัย มหาวีโร. วัดวานานุรักษ์ธาราม. ตำบลเสม็ด อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์ สัมภาษณ์, 13
มิถุนายน 2549.
- พระเดชฤทธิ์ กตปุณโญ. พระวิปัสสนาจารย์ศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐาน. บ้านรังกาใหญ่ ตำบล
รังกาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2549.
- พระเทพวิสุทธิเมธี. เจ้าคณะภาค 11 วัดระฆังโฆสิตาราม. เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร.
- พระธรรมโมลี. เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์. วัดศาลาลอย ตำบลในเมือง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์
สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2550.
- พระบุญทา อินทปญโญ. ประธานศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมวัดป่าบ้านไผบูลย์. บ้านไผบูลย์ หมู่
ที่ 9 ตำบลบ้านไทร อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2549
- พระเพียร ขนติสาโร. บ้านรังกาใหญ่ ตำบลรังกาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2549.
- พระมหาเจิม สุวโจ. ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร สัมภาษณ์, 29 มกราคม 2550.
- พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี. อาจารย์ประจำ/พระวิปัสสนาจารย์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย กรุงเทพมหานคร สัมภาษณ์, 29 มกราคม 2550.
- พระมหาประกอบ ปภังกร. เจ้าสำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดสะแกแสง. ตำบลพะงาด อำเภอขาม
สะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2549.
- พระมหามนัสชัย เมตตจิตโต. หัวหน้าศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐาน. บ้านรังกาใหญ่ ตำบลรังกาใหญ่
อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2549.
- พระมหาสม สิริปญโญ. เจ้าอาวาสวัดสว่างอรุณ. บ้านโคกวัด หมู่ที่ 6 ตำบลตะเคียน
อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2550.
- พระมหาสมวงศ์ สีลภูสีโต. วัดบ้านหนองสังข์ ตำบลนอกเมือง อำเภอมือง จังหวัด ชัยภูมิ
สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2549.
- พระมหาสุมินทร์ ยติโกโร. วัดชัยภูมิพิทักษ์ (ผาเกิ้ง) บ้านนาคันหัก ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนอง

- บัวแดง จังหวัดชัยภูมิ สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2549.
- พระราชชัยมณี. เจ้าคณะจังหวัดชัยภูมิ. วัดชัยสามหมอ บ้านแก้งคร้อ-หนองไผ่ ตำบลหนองไผ่
อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2549.
- พระราชปริยัตยาลังการ. เจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์. วัดพระพุทธรบาทเขากระโดง ตำบลเสม็ด อำเภอ
เมือง จังหวัดบุรีรัมย์ สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2549.
- พระวรเทพ ฉนทพหุโล. วัดป่าสุคะโต บ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ
จังหวัดชัยภูมิ สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2549.
- พระสจธรรม ญาณสุทโธ. วัดหนองโดนอากาโล บ้านห้วย ตำบลหนองโดน อำเภอ จัตุรัส
จังหวัดชัยภูมิ สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2549.
- พระสมปอง ปยุตโต. สำนักปฏิบัติวัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม) บ้านเลิศสวัสดิ์ ตำบลลาดบัวขาว
อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2549.
- พระสมศักดิ์ สุธีโร (นวกุลรัมย์). วัดปานิมิตมงคล บ้านเขวา (เทพอนุสรณ์) หมู่ที่ 2 ตำบลท่าสว่าง
อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2549.
- พระสำเนียง จนฺตูปโน. วัดหนองโดนอากาโล บ้านห้วย ตำบลหนองโดน อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ
สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2549.
- พระสุวรรณ กนตธมโม. วัดหนองโดนอากาโล บ้านห้วย ตำบลหนองโดน อำเภอจัตุรัส จังหวัด
ชัยภูมิ สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2549.
- แม่ขาว ประจิต. 24 หมู่ที่ 8 บ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ
สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2549.
- แม่เคียง สละแก้ว. สำนักปฏิบัติวัดปานิมิตมงคล บ้านเขวา (เทพอนุสรณ์) ตำบลท่าสว่าง อำเภอ
เมือง จังหวัดสุรินทร์ สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2549.
- แม่ชีสะอั้ง เลี้ยงฤทัย. ตำบลจอมประทัด อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2549.
- แม่ชีสายหยุด ยุงสูงเนิน. สำนักปฏิบัติวัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม) บ้านเลิศสวัสดิ์ ตำบล
ลาดบัวขาว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2549.
- สุนิภา เพ็ญสุภา. สำนักปฏิบัติวัดเลิศสวัสดิ์ (เขาจันทร์งาม) บ้านเลิศสวัสดิ์ ตำบลลาดบัวขาว
อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา (ข้าราชการเกษียณ) สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2549.

2. ภาษาอังกฤษ

Ajahn Chah. **A Taste of Freedom**. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya
University sponsored for free distribution by the Royal Government of
Thailand, 2006.

Archan Vinai Ussivakul, **An Introduction to Buddhist Meditation for Results.**

Bangkok : TIPITAKA Study Center, 2003.

Edward Conze. **A Short History of Buddhism.** แปลโดย สมหวัง แก้วสุฟอง. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

N.P.Jacobson, **Buddhism : The Religion of Analysis.** Carbondale, Illinois : Southern Illinois University Press, 1970.

Prof. Dr. Phra Thepsophon (prayoon Mererk). **International Recognition of the Day of Vesak.** Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, 2003.

The World Fellowship of Buddhists. **A Guide to Buddhist Monastries and Meditation Centres in Thailand.** Fourth Edition Copyright, Bangkok: Printing house of Thammasat University Rangsit Campus, 2004.

3. สารสนเทศจากเวปไซด์ไวด์เว็บ

ทวีวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์,

http://www.buddhadasa.org/html/articles/1_bdb_in_thai_soc.html
2/2/2550.

เจเรมี เกรย์. ผลวิจัยสหรัฐ ชี้ฝึกสมาธิวิถี ‘พุทธ’ จะลดสมองเสื่อม-ชีวิตดีขึ้น.

<http://www.mcu.ac.th/มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย>. วันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548.(ที่มา : นสพ.มติชน 13 พ.ย.48).

ภาคผนวก

ผนวก ก เครื่องมือการวิจัย

1. บัตรบันทึกการค้นคว้า
2. แบบบันทึกการสังเกต
3. แบบบันทึกการสัมภาษณ์

บัตรบันทึกการค้นคว้า

บัตรบันทึกการค้นคว้าการวิจัย

เรื่องที่ค้นคว้า.....

ประเด็นสำคัญ.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

หนังสืออ้างอิง / แหล่งข้อมูล.....

.....

.....

แบบบันทึกการสังเกต

วิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11 ชื่อ
สำนักปฏิบัติ.....

วัด.....บ้าน.....หมู่ที่.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

1. สภาพทั่วไปด้านภูมิศาสตร์

1.1 ภูมิศาสตร์ด้านธรรมชาติ

1.1.1 ด้านสภาพป่าธรรมชาติ

- () ป่าสมบูรณ์ () ป่าเสื่อมโทรม () ไม่มีป่า
() อื่น ๆ.....

1.1.2 ด้านสภาพภูมิอากาศ

- () มีบรรยากาศชุ่มชื้น () มีบรรยากาศแห้งแล้ง
() มีบรรยากาศเย็นสบาย () มีบรรยากาศร้อน
() อื่น ๆ.....

1.1.3 ด้านสภาพแหล่งน้ำธรรมชาติ

- () มีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน () มีแหล่งน้ำธรรมชาติ
() ไม่มีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน () ไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ
() อื่น ๆ.....

1.2 ภูมิศาสตร์ด้านระบบโครงสร้าง

1.2.1 ด้านแหล่งอุทยานการศึกษา

- () พื้นที่ป่าอนุรักษ์และแหล่งท่องเที่ยว () แหล่งอารยธรรมโบราณ
() มีพระธาตุ () พิพิธภัณฑ์/ศิลปะต่างๆ
() อื่น ๆ.....

1.2.2 ด้านการสื่อสารโทรคมนาคม

- () สะดวก () ทुरกันดาร
() อื่น

1.2.3 ด้านแหล่งน้ำ

☐ มีเขื่อนกักเก็บน้ำ	☐ ไม่มีเขื่อนกักเก็บน้ำ
☐ มีระบบน้ำประปา	☐ ไม่มีน้ำประปา
☐ มีระบบชลประทาน	☐ ไม่มีระบบชลประทาน
☐ อื่น ๆ.....	

1.2.4 ด้านความเป็นอยู่ของชุมชน

☐ มีเทคโนโลยีอำนวยความสะดวก	☐ ไม่มีเทคโนโลยีอำนวยความสะดวก
☐ อื่น ๆ.....	

2. สภาพทั่วไปด้านชุมชน

2.1 ด้านลักษณะชุมชน

☐ เป็นชุมชนเมือง	☐ เป็นชุมชนกึ่งชุมชนเมือง
☐ จัดผังชุมชนเป็นระเบียบ	☐ จัดผังชุมชนไม่เป็นระเบียบ
☐ เป็นชุมชนชนบท	
☐ อื่น ๆ.....	

2.2 ด้านเศรษฐกิจ

☐ มีสิ่งปลูกสร้างที่อยู่อาศัยมั่นคง	☐ มีร้านค้าในชุมชน
☐ มีถนนหนทางสภาพดี	☐ มีเครื่องมือทางการเกษตรที่ทันสมัย
☐ มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านเทคโนโลยีภายในครัวเรือน	
☐ อื่น ๆ.....	

2.3 ด้านอาชีพ

☐ เกษตรกรรม	☐ รับราชการ
☐ รับจ้าง	☐ ค้าขาย
☐ อื่น ๆ.....	

2.4 ด้านหน่วยงานของรัฐ

☐ โรงเรียน/สถานศึกษา	☐ องค์การบริหารส่วนตำบล
☐ สถานีอนามัย	☐ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน/กำนัน
☐ อื่น ๆ.....	

2.5 ด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

- () คนในชุมชนทำบุญสม่ำเสมอ () คนในชุมชนไม่ได้ทำบุญกับพระสงฆ์
 () คนในชุมชนให้ความร่วมมือในกิจกรรมของวัด () คนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือในกิจกรรมของวัด
 () อื่น ๆ.....

3. สภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติ

3.1 ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่

- () กลางชุมชน () ห่างไกลชุมชน
 () กลางทุ่ง () ป่าทึบ
 () ที่ราบลุ่ม () ภูเขา/เชิงเขา
 () สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย () สภาพโรงเรียนรกรุงรัง เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ
 () มีการจัดวางผังสิ่งก่อสร้างอย่างดี () มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญในโรงเรียน
 () มีอาคารสถานที่เหมาะสม พอเพียง () บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติดอบายมุข/ของมีเมา
 () อื่น ๆ.....

3.2 ด้านบุคลากร

- () พระวิปัสสนาจารย์มีความรู้ () มีความสามารถ
 () มีความทุ่มเทเสียสละ () มีความรับผิดชอบ
 () มีพระวิปัสสนาจารย์เพียงพอ
 () อื่น ๆ.....

3.3 ด้านการบริหารจัดการ

- () มีรูปแบบบริหารภายในสำนักเป็นระบบ () ไม่มีรูปแบบบริหารภายในสำนักเป็นระบบ
 () มีวิสัยทัศน์/เป้าหมายชัดเจน () ไม่มีวิสัยทัศน์/เป้าหมายชัดเจน
 () มีคณะกรรมการดำเนินงาน () ไม่มีคณะกรรมการดำเนินงาน
 () มีการร่วมมือกับคณะสงฆ์/ชุมชน () ไม่มีการร่วมมือกับคณะสงฆ์/ชุมชน
 () มีการกำกับ ติดตาม ฝึกฝนอย่างจริงจัง () ไม่มีการกำกับ ติดตาม ฝึกฝนอย่างจริงจัง
 () มีการประเมินผลการดำเนินงาน () ไม่มีการประเมินผลการดำเนินงาน
 () อื่นๆ

3.4 ด้านงบประมาณ (แหล่งงบประมาณ/การจัดสรรงบประมาณ/ระบบบัญชีและการตรวจสอบ)

- () มีการกำหนดแนวปฏิบัติ
 () มีระเบียบ ข้อบังคับ เกี่ยวกับการเก็บค่าธรรมเนียมการขอรับบริการ
 () มีแผนและกำหนดผู้รับผิดชอบในการจัดหารายได้
 () มีการสรรหาและระดมเงินทุน

- () มีการร่วมมือกับองค์กรภายนอกหรือหน่วยงานอื่นในการระดมเงินทุน
- () มีการจัดทำรายละเอียดในการจัดทำงบประมาณประจำปี
- () มีการจัดทำงบประมาณที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และภาระงานของสำนัก
- () มีการนำข้อมูลความต้องการของทุกส่วนงานมาใช้จัดสรรงบประมาณ
- () มีการวิเคราะห์และคำนวณต้นทุนกิจกรรมแต่ละภารกิจเพื่อการจัดสรรงบประมาณ
- () มีการติดตามการใช้งบประมาณและเผยแพร่ให้ประชาคมรับทราบ
- () มีการกำหนดคุณสมบัติและแต่งตั้งคณะกรรมการดูแลระบบบัญชีและการตรวจสอบ
- () มีการรายงานผลการใช้งบประมาณตามแผนงาน/โครงการ
- () มีการวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายตามกิจกรรมและภารกิจ
- () มีการตรวจสอบทั้งภายในและภายนอก
- () มีการรายงานผลการตรวจสอบให้ประชาคมรับทราบ
- () อื่น ๆ

3.5 ด้านหลักสูตร/รูปแบบปฏิบัติ

- () มีหลักสูตรเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม () ไม่มีหลักสูตรเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม
- () สอดคล้องความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น () ไม่สอดคล้องความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น
- () มีสื่อการฝึกปฏิบัติ () ไม่มีสื่อการฝึกปฏิบัติ
- () สอดคล้องกับพระธรรมวินัย () ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย
- () อื่น ๆ

3.6 ด้านวิธีการฝึกอบรม

- () มีกิจกรรมการฝึกปฏิบัติ () ไม่มีกิจกรรมการฝึกปฏิบัติ
- () มีการให้คำปรึกษา/การแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติ () ไม่มีการให้คำปรึกษา/การแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติ
- () มีการประเมินประสิทธิภาพการฝึกปฏิบัติ () ไม่มีการประเมินประสิทธิภาพการฝึกปฏิบัติ
- () อื่น ๆ

3.7 ความสัมพันธ์ระหว่างสำนักกับชุมชน

- () คนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด () คนในชุมชนไม่เข้าทำบุญในวัด
- () มีความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชน () ไม่มีความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชน
- () คนในชุมชนให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด () คนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือกิจกรรม
- () วัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้ () วัดไม่ตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้
- () อื่น ๆ

3.8 ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร

- () มีความยิ้มแย้ม เคารพ ให้เกียรติ อ่อนน้อม ต้อนรับ ฯลฯ
- () มีการส่งเสริม ยกย่องเชิดชูคนดี

() ความเป็นแบบอย่างที่ดี (สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น)

() อื่น ๆ

3.9 ด้านกลุ่มผู้รับบริการ

() นักเรียน () นักศึกษา () ข้าราชการ () ผู้บริหาร

() พระสงฆ์ () อุบาสกอุบาสิกา () ผู้นำชุมชน () ประชาชนทั่วไป

() อื่น ๆ

3.10 ด้านผลผลิตที่ได้รับจากการจัดการฝึกฝนอบรม

() พัฒนากาย (สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ)

() พัฒนาศีล (สังคม)

() พัฒนา จิต (อารมณ์/จิตใจ)

() พัฒนาปัญญา (ปัญญา)

() พัฒนาพื้นฐานชีวิตประจำวัน (ดูแลรักษาความสะอาด/กิน อยู่ ดู ฟัง)

() พัฒนากิจกรรมทางพระพุทธศาสนา(สวดมนต์ไหว้พระ/วันพระ/วันสำคัญฯ)

() อื่น ๆ

4. ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

วันที่..... เดือน พ.ศ.

แบบสัมภาษณ์

วิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....อายุ.....ปี พรรษา.....

ตำแหน่ง..... เกี่ยวข้องกับสำนักในฐานะ.....

ชื่อสำนักปฏิบัติ.....วัด.....บ้าน.....

หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

● สัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพทั่วไปและแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

1. สภาพทั่วไป

1.1 ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่

() เพียงพอ	() ไม่เพียงพอ
() เหมาะสม	() ไม่เหมาะสม
() อื่นๆ	

1.2 ด้านบุคลากร

() เพียงพอ	() ไม่เพียงพอ
() มีคุณภาพ	() ไม่มีคุณภาพ
() อื่นๆ	

1.3 ด้านบริหารจัดการ

() มีรูปแบบบริหารภายในสำนักเป็นระบบ	() ไม่มีรูปแบบบริหารภายในสำนักเป็นระบบ
() มีวิสัยทัศน์/เป้าหมายชัดเจน	() ไม่มีวิสัยทัศน์/เป้าหมายชัดเจน
() มีคณะกรรมการดำเนินงาน	() ไม่มีคณะกรรมการดำเนินงาน
() มีการร่วมมือกับคณะสงฆ์/ชุมชน	() ไม่มีการร่วมมือกับคณะสงฆ์/ชุมชน
() มีการกำกับ ติดตาม ฝึกฝนอย่างจริงจัง	() ไม่มีการกำกับ ติดตาม ฝึกฝนอย่างจริงจัง
() มีการประเมินผลการดำเนินงาน	() ไม่มีการประเมินผลการดำเนินงาน
() อื่นๆ	

1.3 ด้านหลักสูตร/รูปแบบปฏิบัติ(สติปัฏฐาน/กิจกรรมต่างๆ/รูปนาม/ปล่อยวาง/ฯลฯ)

() มีหลักสูตรเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม	() ไม่มีหลักสูตรเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม
() สอดคล้องความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น	() ไม่สอดคล้องความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น
() มีสื่อการฝึกปฏิบัติ	() ไม่มีสื่อการฝึกปฏิบัติ
() สอดคล้องกับพระธรรมวินัย	() ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย
() อื่น ๆ	

1.4 ด้านวิธีฝึกอบรม

- () มีกิจกรรมการฝึกปฏิบัติ () ไม่มีกิจกรรมการฝึกปฏิบัติ
 () มีการให้คำปรึกษา/การแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติ () ไม่มีการให้คำปรึกษา/การแนะแนวแก่ผู้ฝึกปฏิบัติ
 () มีการประเมินประสิทธิภาพการฝึกปฏิบัติ () ไม่มีการประเมินประสิทธิภาพการฝึกปฏิบัติ
 () ขั้นพื้นฐาน () ขั้นปานกลาง () ขั้นเข้มข้น
 () อื่น ๆ

1.5 ความสัมพันธ์ระหว่างสำนักกับชุมชน

- () คนในชุมชนเข้าทำบุญในวัด () คนในชุมชนไม่เข้าทำบุญในวัด
 () มีความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชน () ไม่มีความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชน
 () คนในชุมชนให้ความร่วมมือกิจกรรมของวัด () คนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือกิจกรรม
 () วัดตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้ () วัดไม่ตอบสนองด้านจิตปัญญาชุมชนได้
 () อื่น ๆ

1.6 ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร

- () มีความยิ้มแย้ม เคารพ ให้เกียรติ อ่อนน้อม ต้อนรับ ฯลฯ
 () มีการส่งเสริม ยกย่องเชิดชูคนดี
 () ความเป็นแบบอย่างที่ดี (สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น)
 () อื่น ๆ

1.7 ด้านกลุ่มผู้รับบริการ

- () นักเรียน () นักศึกษา () ข้าราชการ () ผู้บริหาร
 () พระสงฆ์ () อุบาสกอุบาสิกา () ผู้นำชุมชน () ประชาชนทั่วไป
 () อื่น ๆ

1.8 ด้านผลที่ได้รับจากการฝึกปฏิบัติ

- () พัฒนากาย (สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ) () พัฒนาศีล (สังคม)
 () พัฒนา จิต (อารมณ์/จิตใจ) () พัฒนาปัญญา (ปัญญา)
 () พัฒนาพื้นฐานชีวิตประจำวัน (ดูแลรักษาความสะอาด/กิน อยู่ ดู ฟัง)
 () พัฒนากิจกรรมทางพระพุทธศาสนา(สวดมนต์ไหว้พระ/วันพระ/วันสำคัญฯ)
 () อื่น ๆ

แนวทางพัฒนา

2.1 ด้านสภาพแวดล้อม/อาคารสถานที่

.....

.....

.....

2.2 ด้านบุคลากร

.....

.....

.....

2.3 ด้านการบริหารจัดการ

.....

.....

.....

2.4 ด้านรูปแบบปฏิบัติ/วิธีการปฏิบัติ

.....

.....

.....

2.5 ด้านงบประมาณ

.....

.....

.....

2.6 ด้านผลกระทบ

.....

.....

.....

อื่นๆ

.....

.....

.....

วันที่..... เดือน พ.ศ.

● สัมภาษณ์ข้อมูลสภาพทั่วไปเกี่ยวกับบุคลากรและระบบการบริหารจัดการ

1. ด้านบุคลากร

1.1 คุณธรรมของผู้บริหาร

- () ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
- () มีพรหมวิหารประจำใจ
- () มีความซื่อสัตย์จริงใจในการทำงาน
- () มีความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย
- () มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา
- () อื่น ๆ

1.2 คุณธรรมของพระวิปัสสนาจารย์

- () ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
- () มีพรหมวิหารธรรม
- () มีความเป็นกัลยาณมิตร
- () มุ่งพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา
- () รู้ เข้าใจหลักการพัฒนาผู้ฝึกปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา
- () อื่น ๆ

2. ความสามารถในการบริหารจัดการ

- () สามารถแสดงทิศทางของการพัฒนาสำนักปฏิบัติในอนาคต 3-5 ปี
- () ริเริ่มแนวทางในการบริหารที่ท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลงของสำนักปฏิบัติ
- () ริเริ่มวิธีการพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง
- () มีวิธีการกระตุ้นให้ทุกคนร่วมกันพัฒนาคุณภาพสำนักปฏิบัติ
- () มีความสามารถในการติดตามประเมินผลงานที่ดำเนินการอย่างเป็นระบบและนำผลมาปรับปรุงงาน
- () มีความสามารถในการปรับปรุงระบบงานที่รวดเร็ว คุ่มค่าและเพิ่มประสิทธิภาพ
- () มีความสามารถในการแก้ปัญหาสำคัญให้คล่องไปได้ด้วยความร่วมมือของทุกฝ่าย
- () มีการบริหารบนฐานความรู้และมีระบบสารสนเทศเพื่อการบริหาร
- () มีความรอบรู้เกี่ยวกับหลักสูตรและการฝึกปฏิบัติ
- () ให้ความสำคัญกับบทบาทประธานในการแต่งตั้งกรรมการและการประชุมคณะกรรมการหลักสูตรของสำนักปฏิบัติ
- () มีการส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรของสำนักปฏิบัติ
- () มีการส่งเสริมสนับสนุน การพัฒนาการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง
- () มีการส่งเสริมและพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ การผลิต/ใช้สื่ออย่างหลากหลาย และเหมาะสมกับการฝึกปฏิบัติ

- () สนับสนุนให้มีการจัดหาและจัดเก็บสื่อการฝึกปฏิบัติอย่างเป็นระบบ
- () มีความเป็นผู้นำในการพัฒนากระบวนการฝึกปฏิบัติ
- () มีการสนับสนุนการพัฒนาและประเมินพระวิปัสสนาจารย์อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง
- () มีการติดตามความก้าวหน้าทางการฝึกปฏิบัติอยู่เสมอ
- () มีการวางระบบและกลไกที่ดีในการประเมินประสิทธิภาพของการปฏิบัติ
- () อุทิศเวลาให้กับการทำงาน
- () ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
- () ยึดหลักธรรมาภิบาลในการบริหาร
- () มีความมุ่งมั่นในการบริหารเพื่อประโยชน์ผู้ฝึกปฏิบัติ
- () รับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่าย
- () ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
- () ให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย
- () การปฏิบัติงานของสำนักเป็นไปตามเป้าหมาย/มาตรฐานที่กำหนดไว้
- () ผู้เกี่ยวข้อง พึงพอใจในผลงานของสำนักปฏิบัติ
- () อื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

วันที่..... เดือน พ.ศ.

ผนวก ข

ประวัติผู้วิจัย

- ประวัติหัวหน้าโครงการ
- ประวัติที่ปรึกษา
- ประวัติผู้ร่วมวิจัย
- ประวัติผู้ช่วยนักวิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการ

ชื่อ	นายบรรจง โสดาดี
สถานที่เกิด	83 หมู่ที่ 8 บ้านหนองกุ้ง ตำบลไผ่ อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์
ที่อยู่ปัจจุบัน	7/8 ตำบลในเมือง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์
ที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ 32000 โทร. (044) 514037
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2521	น.ธ. เอก สำนักเรียนวัดกลาง จังหวัดกาฬสินธุ์
พ.ศ. 2532	พธ.บ. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัด กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2546	ศศ.ม. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผลงานวิจัยที่ผ่านมา	
พ.ศ. 2546	วิทยานิพนธ์เรื่อง การใช้ตรรกะในวิธีสอนของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท)
พ.ศ. 2546	งานวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธศาสตร์
พ.ศ. 2547	งานวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลน พระสงฆ์ในเขตชายแดน ไทย - กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์

ประวัติที่ปรึกษา

ชื่อ	ผศ. ดร. สรเชต วรคามวิชัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	กรรมการสภาและอาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ อาจารย์พิเศษวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2508	ป.ธ. 9,
พ.ศ. 2508	ศ.บ. สภาการศึกษา ม.ม.ร.
พ.ศ. 2513	M.A. (History) Banaras Hindu University India
พ.ศ. 2523	Ph.D. (History) Banaras Hindu University India

สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ

ประวัติศาสตร์

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ปราสาทหินพนมรุ้ง
ปราสาทเขาพระวิหาร
ปราสาทเมืองต่ำ
ศิวนาฏราช
The Sanctuary Pranomrung
เมืองโบราณอีสานใต้
เครื่องเคลือบดินเผาบุรีรัมย์
นารายณ์บรรทมสินธุ์
เส้นทางโบราณ พนมรุ้ง-เมืองต่ำ
พระไตรปิฎกสำหรับเยาวชน สำหรับพระนวกะ

ประวัติที่ปรึกษา

ชื่อ	ดร. พิสิฐ โคตรสุโพธิ์
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์
หน่วยงาน	ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ต.สุเทพ อ.เมือง จ. เชียงใหม่
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2525	ป.ธ. 9,
พ.ศ. 2526	พธ.บ. (ปรัชญาและศาสนา) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2529	M.A. (Philosophy) University of Delhi, India
พ.ศ. 2533	Ph.D.(Philosophy)Sampurnanand Sanskrit University, India
สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ	
	ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่
	ทฤษฎีความรู้ พระพุทธศาสนา
ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ	
พ.ศ. 2547	วิจัยแนวคิดทางปรัชญาในวังสภรณ์
	วิจัยกาญจนบุรี
	ศึกษาบทบาทของวัดจอมทอง
	ศึกษาบทบาทของวัดพระพุทธบาทตากผ้า

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ	นายทวีศักดิ์ ทองทิพย์
สถานที่เกิด	อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	195 หมู่ที่ 6 ถนนโชคชัย-เดชอุดม ตำบลประโคนชัย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ รหัสไปรษณีย์ 31140 โทรศัพท์ 044-670362, 651588 และ 01-7258 693
ที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 32000 โทรศัพท์ 044 – 514093, 044 – 514037,
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2529	มัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสิทธธรรมวิทยา เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2534	พธ.บ. (ศาสนา) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ พระนคร กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2536	ศศ.ม. (ภาษาสันสกฤต) มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร
ผลงานวิจัยที่ผ่านมา	
พ.ศ. 2543	งานวิจัยเรื่อง ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณี โครงการพระสงฆ์ร่วมพัฒนาชายแดนไทย-กัมพูชา ในเขตจังหวัดสุรินทร์ และบุรีรัมย์
พ.ศ. 2544	งานวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในระบบเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มสตรีอ้อมทรัพย์ จังหวัดสุรินทร์
พ.ศ. 2546	งานวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธ ศาสตร์
พ.ศ. 2546	งานวิจัยเรื่อง วิจัยและส่งเสริมวัดเพื่อการพัฒนาการศึกษาและเผยแผ่ ศาสนาธรรม : กรณีศึกษาวัดกลางสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
พ.ศ. 2547	งานวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการขาด แคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดน ไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ	นายธนู ศรีทอง
สถานที่เกิด	อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
ที่อยู่ปัจจุบัน	250/63 ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
ที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 32000 โทร. (044) 514037
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำ สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2531	ป.ธ. 5 สำนักเรียนวัดดาวดึงษาราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2535	พธ.บ. (อังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดกรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2540	M.A. (English) Kurukshetra University, India
พ.ศ. 2541	Post-Graduate Diploma (Journalism) Bharatiya Vidya Bhavan, India
พ.ศ. 2546	งานวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธ ศาสตร์

ประวัติผู้ช่วยนักวิจัย

ชื่อ	นายกฤษณ์ท์ แสงมาศ
สถานที่เกิด	อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	77/9 ตำบลเกาะแก้ว อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์
ที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 32000 โทร. (044) 514093
ตำแหน่ง	หัวหน้าสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2516	น.ธ. เอก สำนักเรียนวัดโคน จังหวัดบุรีรัมย์
พ.ศ. 2531	พธ.บ. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดกรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2532	พ.ม.
พ.ศ. 2536	M.A (Public. Admin.) Nagapura University India
